acces la istorie

IMPERIUL BRITANIC, *1815-1914*

Frank McDonough

ALL

The British Empire, 1815 - 1914
Frank McDonough
Hodder and Stoughton, 1994

Copyright © Frank McDonough 1994

Imperiul Britanic, 1815 - 1914
Frank McDonough

Copyright © 1998 **ALL EDUCATIONAL**

ISBN: 973 - 9392 - 42 - 3

Publicată pentru prima dată în limba engleză
de către Hodder and Stoughton Ltd.

Toate drepturile asupra acestei ediţii rezervate Editurii **ALL EDUCATIONAL.**
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată
fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL EDUCATIONAL.**

Drepturile de difuzare în străinătate aparţin în exclusivitate editurii
The distribution of this book outside Romania is prohibited
without the written permission of **ALL EDUCATIONAL.**

Copyright © 1998 by **ALL EDUCATIONAL.**
All rights reserved.
Traducere: Radu Săndulescu

Editura **ALL EDUCATIONAL** face parte din **„GRUPUL EDITORIAL ALL"**

Editura **ALL**
Bucureşti
B-dul Timişoara nr. 58, sect. 6
☎ 413 11 58, 413 43 21, 413 18 50
Fax: 413 05 40

Departamentul difuzare
Bucureşti
B-dul Timişoara nr. 58, sect.6
☎ 413 03 29, 413 16 12, 413 07 15

Redactor: Simona Ceauşu
Coperta: Harta Imperiului Britanic în 1886

Acces la istorie 13

Imperiul Britanic 1815 - 1914

Frank McDonough

Traducerea: Radu Săndulescu

ALL Educational

Cuprins

Cuvânt înainte viii

CAPITOLUL 1 Introducere: Imperiul Britanic, 1815-1914 1
1. Imperii şi imperialism: câteva definiţii 2
a) Imperii 2
b) Imperialismul 3
2. Imperii din cele mai vechi timpuri până la 1500 4
a) Imperiul Grec 4
b) Imperiul Roman 5
3. Imperiile coloniale europene între 1500-1815 7
4. Imperiul Britanic din 1500 până în ziua de azi 9
a) Ascensiunea şi prăbuşirea Vechiului Sistem Colonial 9
b) "Noul imperialism", 1870-1914 11
c) De la Imperiu la Commonwealth, din 1914 până în prezent 11
5. Imperiul Britanic, 1815-1914 şi istoricii 12
Îndrumări pentru studiu 13

CAPITOLUL 2 O epocă a indiferenţei ? Imperiul Britanic, 1815-1870 16
1. Imperiul Britanic în 1815 16
2. Imperiul în schimbare 18
a) Reforma socială: abolirea sclaviei 19
b) Reforma politică: dezvoltarea autoguvernării 22
c) Reforma economică: triumful liberului schimb 24
3. Dezbaterea istorică 27
4. Concluzie 30
Îndrumări pentru studiu 32

CAPITOLUL 3 Împărţirea Africii 35
1. Marea Britanie şi Împărţirea Africii 35
a) Africa de Nord: Ocuparea şi apărarea Egiptului 36
b) Africa de Vest 38
c) Africa de Est 41
d) Africa de Sud 42
2. Interpretări 44
a) Teoriile metropolitane 45
b) Teorii periferice 50

c) Teoriile relaţiilor internaţionale 53
3. Marea Britanie, puterile europene şi Împărţirea: o evaluare a problemei 54
a) Marea Britanie 55
b) Germania 55
c) Franţa 57
d) Puterile europene minore 57
Îndrumări pentru studiu 58

CAPITOLUL 4 Imperiul Britanic în Asia, 1815-1914 64
1. Evoluţia stăpânirii britanice în India 64
a) Cadrul 64
b) The East India Company 65
c) Extinderea 67
2. "Rebeliunea indiană" 68
a) Cadru 68
b) Evenimentele rebeliunii 70
c) Rebeliunea şi istoricii 71
d) Rezultatele rebeliunii 73
3. Stăpânirea britanică în timpul "Vârstei de aur a *raj*-ului" 74
a) Natura stăpânirii britanice 74
4. Apariţia naţionalismului indian 75
5. Lordul Curzon în calitate de vicerege, 1898-1905 77
6. Liberalii şi India, 1905-1914 80
7. Politica britanică în vestul Asiei 81
a) "Politica uşilor deschise" şi relaţiile anglo-chineze 81
b) "Noul imperialism în Asia": China şi puterile europene 83
8. Sfârşitul "splendidei izolări" în Asia, 1900-1914 85
Îndrumări pentru studiu 86

CAPITOLUL 5 Imperiul, politica britanică şi cultura populară în epoca imperialismului 91
1. Disraeli şi Imperiul 91
2. Gladstone şi Imperiul 95
3. Joseph Chamberlain: regele neîncoronat al imperialiştilor ? 99
4. Imperiul, *jingoism*-ul şi clasa muncitoare 103

5. Imperiul şi cultura populară 106
Îndrumări pentru studiu 109

CAPITOLUL 6 Criza Imperiului, 1895-1914: războiul cu burii şi consecinţele sale 113
1. Drumul spre război, 1895-1899 113
2. Desfăşurarea războiului, 1899-1902 118
3. Frontul din ţară: radicalii împotriva războiului cu burii 119
4. Pacea 122
5. Consecinţele războiului cu burii 123
a) Paguba provocată guvernului unionist 123
b) Întărirea antiimperialismului 123
c) "Revoluţia" în politica externă britanică 124
d) Dezvoltarea antagonismului anglo-german 124
e) Reviziunea sistemului de apărare în epoca edwardiană 125
f) Sfârşitul lui *Pax Britanica* 127
g) Moştenirea politicii sud-africane 127
h) Pasul către statutul de dominion 127
6. Evaluare: războiul cu burii în calitate de catalizator ? 128
Îndrumări pentru studiu 129

CAPITOLUL 7 Concluzie 132
1. Guvernarea britanică 134
2. Interesele particulare în Marea Britanie 135
a) Industria britanică 135
b) City-ul londonez 137
c) Poporul britanic 139
3. Coloniile de aşezări 141
4. Imperiul dependent 141
Îndrumări pentru studiu 143

Tabel cronologic 144

Lecturi suplimentare 147

Index 149

Cuvânt înainte

Către cititorul obişnuit

Seria "Acces la istorie" a fost iniţiată mai ales la nivelul cerinţelor studenţilor şi elevilor care susţin examene legate de subiectele respective, dar oferă şi cititorului obişnuit o mulţime de informaţii interesante. Partea principală a cărţii (textul propriu-zis, mai puţin îndrumările de la sfârşitul capitolelor) reprezintă un studiu uşor de citit şi incitant totodată, care posedă coerenţa necesară unei cercetări istorice. Intenţia autorilor a fost nu doar de a oferi o prezentare clară şi concisă a unor evenimente din trecut, ci de a stimula cititorii (chiar şi pe cei neiniţiaţi) în a-şi forma o opinie despre subiectul pus în discuţie. Astfel, în loc să transmită o sumă de "adevăruri istorice" plate, lucrările din această colecţie conţin puncte de vedere şi interpretări diferite.

Către studenţi şi elevi

În funcţie de subiectele care vă interesează şi de timpul de studiu pe care îl aveţi la dispoziţie, puteţi proceda în mod diferenţiat atunci când folosiţi această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriţi să vă formaţi în cel mai scurt timp posibil, o idee generală asupra subiectului, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

- Citiţi capitolul 1 în întregime.
- Pentru fiecare dintre capitolele următoarele, începeţi cu secţiunea "Să luăm notiţe" şi, dacă subiectul vă interesează, citiţi tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol (sau la semnul *) pentru a nota principalele probleme dezbătute.

Dacă doriţi totuşi să abordaţi întreaga tematică a cărţii şi dispuneţi de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiţi pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiţi tot capitolul, de preferat într-o singură şedinţă.
2. Studiaţi schema de la sfârşitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-aţi înţeles.
3. Citiţi secţiunea "Să luăm notiţe" (şi secţiunea "Să răspundem la întrebări-eseu") şi decideţi dacă mai aveţi de lucrat la capitolul respectiv.
4. Abordaţi secţiunea "Întrebări bazate pe izvoare". Citiţi întrebările şi formulaţi-vă răspunsurile mental sau în scris.

După ce aţi citit întreaga lucrare, studiaţi secţiunea "Lecturi suplimentare" şi alegeţi acele titluri care v-ar putea completa informaţiile.

Scopul nostru a fost acela de a vă trezi interesul şi de a vă face studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veţi considera că el a fost atins.

CAPITOLUL 1

Introducere: Imperiul Britanic, 1815-1914

Imperiul Britanic era, la apogeul său, cel mai mare imperiu din punct de vedere teritorial din istoria lumii. În 1914 populaţia sa de peste 400 de milioane de oameni era răspândită în toate regiunile globului, în locuri atât de diferite precum India, Egipt, Malaya, Indiile de Vest, Australia şi Canada (vezi harta de la pag. 142). Cu toate acestea, după 60 de ani el se dezintegrase într-o puzderie de state independente. Studiul Imperiului britanic - considerat în urmă cu 100 de ani drept parte esenţială a educaţiei fiecărui şcolar din Marea Britanie - a fost, de mai bine de o generaţie, privit cu un amestec de stinghereală şi indiferenţă de către majoritatea covârşitoare a poporului britanic.

Totuşi, printre istorici, studiul imperialismului britanic s-a bucurat de o revigorare remarcabilă în ultimii ani. Au apărut, în succesiune rapidă, noi studii erudite despre aspecte precum costurile şi beneficiile Imperiului, afacerile şi Imperiul, şi impactul Imperiului asupra politicii britanice, societăţii şi culturii populare. Numeroşi istorici din India, Insulele Antile, Asia, Africa, Canada şi Australia adaugă la studierea imperialismului britanic viziuni şi teorii noi şi abordări pline de vigoare. Se pare că oriîncotro ne-am îndrepta atenţia în domeniul studiului istoric, imperiul îşi ia revanşa, într-un fel sau altul.

Dar au existat câteva studii scurte şi accesibile care au ţinut pasul cu toate aceste cercetări noi. Scopul acestei cărţi este acela de a recupera întârzierea, oferind o scurtă introducere în dezvoltarea Imperiului britanic între 1815 şi 1914. Într-o lucrare de asemenea dimensiuni ar fi, desigur, imposibil de tratat fiecare eveniment din fiecare colonie. Studiul unui obiect atât de amplu precum Imperiul britanic este cu adevărat povestea a numeroase fapte divergente. Cu toate acestea, tragem nădejdea că toate evenimentele, regiunile şi temele majore, şi toate discuţiile istoriografice recente şi-au găsit loc în acest volum.

1. Imperii şi imperialism: câteva definiţii

a) Imperii

În studiul oricărui imperiu este importantă definiţia. Acest lucru se întâmplă din cauza faptului că un imperiu este ceva foarte diferit de o naţiune. O naţiune este de obicei alcătuită din oameni cu o limbă, religie şi instituţii politice comune, o localizare geografică clară, şi graniţe precise. Având în vedere faptul că Imperiul britanic s-a compus din popoare cu limbi, religii şi instituţii politice foarte diferite, răspândite pe tot globul, Imperiul nu poate fi studiat ca şi cum ar fi vorba de o naţiune.

Prin urmare, e nevoie de o definiţie separată spre a explica natura puterii în cadrul Imperiului. Imperiul britanic dintre 1815 şi 1914 va fi luat în consideraţie în această lucrare în calitate de sistem de control politic care a fost impus de către o puternică forţă (metropolitană), cu baza la Londra, asupra mai multor societăţi subordonate (periferice) care erau controlate în mod direct de către agenţii guvernului britanic şi în mod indirect de către guverne alese pe plan local, a căror politică externă era dictată de către guvernul britanic. Se va sublinia faptul că natura relaţiei de putere dintre guvernul britanic şi oamenii din cadrul Imperiului diferea de la o regiune la alta.

Probabil că un istoric ar avea nevoie de mai multe vieţi spre a stăpâni toate deosebirile politice, economice şi sociale dintre diferitele părţi care alcătuiau o mare varietate de teritorii ce constituiau Imperiul între 1815 şi 1914. În această fază este suficient să ştiţi că după 1815, britanicii au dirijat una dintre cele mai flexibile forme de imperialism cunoscut vreodată în istoria lumii. Cele mai semnificative diferenţe din cadrul stăpânirii britanice vor fi examinate în capitolele următoare, vor fi descrise şi comentate. Stăpânirea din cadrul Imperiului semăna cu o serie de relaţii bilaterale foarte diferite între Marea Britanie şi o colecţie pestriţă de state mai slabe. La un capăt al spectrului se aflau zone precum Canada, Australia şi Noua Zeelandă care, după 1870, aveau statut de dominion, iar la cealaltă extremă erau zone precum India şi Kenya, care au rămas sub directa stăpânire britanică în 1914 - şi, în alte cazuri, şi mult timp după aceea.

b) Imperialismul

Termenul "imperialism" va fi folosit deseori în lucrare şi necesită anumite explicaţii, în ciuda faptului că este cuvânt de uz curent. Imperialismul explică într-adevăr procesul de stabilire a stăpânirii şi natura acelei stăpâniri în cadrul unui imperiu. Au existat numeroase definiţii ale imperialismului. De exemplu, el a fost definit drept "afirmarea forţei absolute asupra altora", "o politică opresivă peste mări", "o formă de tiranie care diferă doar în spaţiu şi în timp" şi "exploatarea forţată a celor slabi de către cei puternici". Totuşi, n-ar fi înţelept să acceptăm oricare dintre aceste descrieri drept o definiţie a imperialismului britanic. Britanicii şi-au considerat stăpânirea ca fiind în mod esenţial "civilizată" şi benefică pentru popoarele pe care le conduceau, în ciuda faptului că în multe locuri era considerată drept tiranie. În mod clar, a stabili cu exactitate care era natura stăpânirii britanice depinde în mare parte de punctul din care priveşti. Drept urmare, nici una dintre definiţiile imperialismului nu poate fi folosită spre a explica stăpânirea britanică în totalitatea sa.

Lucru deloc surprinzător, având în vedere natura emotivă a stăpânirii imperiale, istoricii au întâmpinat oarecari dificultăţi în a cădea de acord asupra celei mai bune abordări a analizei surselor apropiate Imperiului. Urmarea este dezvoltarea a trei abordări separate şi adesea contradictorii. O abordare "de sus în jos", metropolitană, ia în considerare sursele localizate în centrul puterii imperiale şi încearcă să explice motivaţiile, politica şi metodele stăpânitorilor. O abordare "de jos în sus", periferică, examinează sursele din anumite regiuni ale lumii care au ajuns sub stăpânirea imperială britanică. Această abordare tratează problema din perspectiva celor stăpâniţi şi din cea a acelor britanici, precum oamenii de afaceri, misionarii şi negustorii, care erau implicaţi în imperialism în afara structurilor formale ale guvernului britanic. Fiind o "viziune globală", abordarea relaţiilor internaţionale pune dezvoltarea imperialismului britanic în contextul mai larg şi mai general al evenimentelor din structura de putere economică şi politică a sistemului internaţional de relaţii între naţiuni. Această abordare foloseşte dovezi atât din surse metropolitane cât şi periferice şi formulează teorii despre felul în care s-a deplasat puterea în lume de-a lungul veacurilor.

Fiecare dintre cele trei abordări îşi are grupul său de suporteri pasionaţi printre istorici. Acest lucru înseamnă că studiul istoriei imperiale este

una din zonele cele mai disputate şi controversate ale subiectului. Scriitorii care s-au ocupat de imperialism nu pot cădea de acord dacă toate stăpânirile imperiale sunt similare şi prin urmare, pot fi explicate prin referirea la o singură teorie, dacă sunt atât de diverse încât trebuiesc examinate ca o serie de cazuri separate, sau dacă sunt atât de extinse încât nu pot fi analizate cu succes doar într-un context internaţional. Este la latitudinea studentului pe care dintre ele o va alege. În capitolele care urmează se va face încercarea de a se oferi un "ghid esenţial" pentru cei care studiază această tematică.

2. Imperii din cele mai vechi timpuri până la 1500

Imperii au existat de la începutul istoriei consemnate. Cel mai cunoscut era în Mesopotamia (Irak-ul de azi), pe la 3000 î.Hr. Cam în aceeaşi perioadă existau imperii în Egipt, China, Persia, Mongolia şi India. În general, aceste vechi imperii se extindeau prin cucerirea unor popoare lipsite de apărare pentru o anumită formă de câştig material sau personal. Impulsul unei societăţi care creşte în putere şi influenţă de a cuceri, influenţa sau domina alte grupuri de popoare este probabil unul dintre cele mai vechi aspecte ale istoriei umane consemnate.

Cele două imperii antice europene care au fost cele mai cercetate sunt Imperiile "clasice" ale Greciei şi Romei. Imperiul Grec a atins apogeul în secolul al V-lea şi era alcătuit din două tipuri distincte de sisteme politice. Imperiul Atenian (având ca bază cetatea-stat Atena) folosea o constituţie democratică care îi implica pe toţi cetăţenii săi (cu excepţia femeilor şi a sclavilor), în vreme ce Imperiul Spartan (având ca bază cetatea-stat Sparta) era în realitate o alianţă militară inegală, în care o singură forţă puternică domina mai multe altele, mai slabe.

a) Imperiul Grec

Aşa după cum se întâmpla în cazul imperiilor antice, Atena şi-a clădit imperiul prin cuceriri militare. Imperiul Atenian a stabilit o constituţie democratică uniformă în care fiecare cetăţean avea un vot, dar în cadrul căreia Atena deţinea controlul asupra apărării, a politicii interne şi a celei economice. Populaţiilor locale li se impuneau taxe spre a sprijini apărarea şi

administrare a Imperiului. Totuşi stăpânirea Atenei era instabilă, fiind supusă unor răscoale frecvente, şi s-a prăbuşit în mai puţin de 20 de ani.

Spartanii, care i-au înfrânt pe atenieni în războiul peloponeziac (431-404 î.Hr.), erau ceilalţi făuritori greci majori de imperii. Ei considerau imperiul lor drept un parteneriat al unor membri egali. În realitate situaţia era cu totul alta. Imperiul Spartan era ceva mai mult decât o dictatură militară condusă de către o mică elită tiranică. A durat mai puţin de 40 de ani. În *Politica* lui, Aristotel afirma despre prăbuşirea sa, "spartanii erau puternici în războaie, dar au fost distruşi pur şi simplu pentru că nu ştiau cum să folosească tihna pe care o câştigaseră, pentru că ei nu deprinseseră altă îndemnare decât cea a războiului". La 323 î.Hr., Imperiul Grec a decăzut.

b) Imperiul Roman

Imperiul Roman - clădit şi el prin cuceriri militare - a înlocuit Imperiul Grec ca putere imperială antică majoră. Roma s-a transformat dintr-un mic grup de sate în secolul al III-lea î.Hr. în cel mai mare, cel mai puternic şi cel mai avansat imperiu al lumii antice. Cu toate că populaţia sa n-a depăşit niciodată 4 milioane, Imperiul Roman a fost probabil cel mai remarcabil imperiu care a existat vreodată pentru că a exercitat un control mai mare asupra teritoriilor sale decât oricare altă putere din istoria consemnată.

Fără îndoială, romanii aveau o idee complet dezvoltată despre imperialism. Ei au organizat de-a lungul şi de-a latul imperiului lor structuri economice, politice şi sociale uniforme. Au clădit oraşe oriunde au mers, au încurajat arta, educaţia şi erudiţia, au introdus o monedă unică, au folosit funcţionari vamali şi perceptori şi au construit monumente, şosele, canale, băi publice, uriaşe arene sportive şi multe altele. Romanii pretindeau că au adus pacea (*Pax Romana)* în zonele pe care le stăpâneau şi au împrăştiat ceea ce considerau ei a fi "o formă superioară de civilizaţie". Ei foloseau un cuvânt batjocoritor, "barbari", spre a-i descrie pe cei care se opuneau stăpânirii lor şi rămâneau în afara Imperiului lor.

Totuşi, Imperiul Român a decăzut. Dintr-o republică democratică s-a transformat într-o dictatură. Dictatorii, armata şi birocraţii au devenit o elită preocupată de putere de dragul ei. Ei au ignorat opinia publică şi au sporit impozitele spre a finanţa o orgie de extravaganţă şi de decadenţă. La sfârşitul Imperiului, cei bogaţi erau cu mult mai bogaţi, iar cei săraci

cu mult mai săraci decât fuseseră vreodată. Imperiul s-a prăbuşit de la centru. Birocraţia era o vastă armată de perceptori apărată de o vastă armată de soldaţi. Impozitele impuse populaţiei creşteau de la an la an, iar pe măsură ce ele creşteau, producţia scădea şi sporea apatia. Sentimentul că toţi lucrau în beneficiul unei mici elite devenea foarte puternic.

Administraţia centrală de la Roma s-a deteriorat treptat, armata s-a divizat în facţiuni, oamenii protestau în stradă, iar Roma a ars, literalmente. Totuşi, în ciuda anilor săi nenorociţi de final, nu trebuie să uităm că Imperiul, ca atare, a durat peste 500 de ani. De atunci nici o altă putere nu a mai supravieţuit o perioadă atât de îndelungată. Imperiul european occidental, cu baza la Roma, a fost în cele din urmă învins de către barbarii "huni" în secolul al V-lea d.Hr., dar partea asiatică a Imperiului - cunoscută sub numele de Imperiul Bizantin - a supravieţuit până când Constantinopolul (Istanbulul de azi) a fost cucerit de turci în 1453.

Contrastul dintre natura acestor imperii antice şi Imperiul Britanic este foarte marcat. Imperiul Britanic n-a fost niciodată o dictatură militară, nici o alianţă de parteneri egali. A fost întemeiat în parte prin cucerire militară, dar de asemenea în mod semnificativ prin eforturile exploratorilor şi a indivizilor particulari care au organizat mici aşezări coloniale în Africa, India, America de Nord şi Caraibe mai ales în scopuri comerciale.

Armata romană era în general socotită o forţă de luptă înfricoşătoare. Armata britanică, pe de altă parte, înspăimânta foarte puţină lume. Imperiul Britanic depindea în primul rând de puterea navală. Aceasta era folosită spre a apăra mişcarea bunurilor pe mare. Ca urmare, britanicii îşi conduceau Imperiul în mare măsură prin înşelătorie şi diplomaţie. Ei nu se aflau niciodată în poziţia militară dominantă sau sigură de care au beneficiat romanii. În plus, romanii erau vestiţi pentru faptul că se adaptau bine la condiţiile locale şi încurajau mobilitatea socială - la un moment dat Imperiul Roman era condus de un spaniol - în vreme ce stăpânitorii britanici se ţineau la distanţă de popoarele non-britanice şi non-europene din Imperiul lor. În vreme ce romanii aveau foarte puţine probleme cu securitatea internă, britanicii se confruntau în mod frecvent cu tulburări şi răscoale ale popoarelor pe care le stăpâneau. Britanicii au fost înfrânţi de 13 colonii americane în Războiul de Independenţă (1776-1783) şi au avut parte de conflicte militare majore sau rebeliuni în Canada, India, Sudan şi Africa de Sud între 1815 şi 1914. Imperiile Atenian şi Roman practicau impozite grele în coloniile lor si foloseau beneficiile de pe urma

lor în capitala imperială. Britanicii n-au colectat niciodată impozitele din coloniile lor pentru folosul economiei interne. În acest fel se poate vedea că imperiile "clasice" ale Greciei şi Romei erau foarte diferite de Imperiul Britanic.

3. Imperiile coloniale europene între 1500-1815

Imperiul Britanic s-a extins în timpul celei de-a doua faze majore a construirii Imperiului European care a durat aproximativ din 1500 până în 1815. Această fază a fost inspirată de către sosirea lui Cristofor Columb în 1492 într-un loc pe care europenii l-au denumit ulterior America. Această "descoperire" - aşa cum a fost considerată din punct de vedere european - a "Lumii Noi" a inspirat un val de emigraţie europeană în America. Spania, Portugalia, Olanda, Franţa şi Anglia şi-au întemeiat cu toatele imperii pe cealaltă - din punctul lor de vedere - parte a Oceanului Atlantic.

Imperiile coloaniale europene care şi-au făcut apariţia începând cu anul 1500 au fost administrate în conformitate cu principiile mercantiliste. Scopul mercantilismului, aşa cum este el practicat de către majoritatea statelor europene, era acela de a exporta mai multe bunuri decât cele importate, creând în acest fel o "balanţă comercială" profitabilă şi sporind bogăţia ţării, judecată după cantitatea de aur şi de argint pe care o deţine. Se credea că acest proces ar putea fi susţinut în mod semnificativ prin asigurarea aprovizionării unor bunuri de consum extrem de preţuite precum ceaiul, zahărul, cafeaua, mirodeniile şi alte bunuri de lux din coloniile proprii (evitând astfel nevoia de importuri în ţara-mamă şi teritoriile sale), şi interzicându-le coloniilor comerţul cu alte state (în acest fel restrângând piaţa pentru exporturile lor). Fiecare dintre cele cinci puteri coloanile europene majore folosea forţa navală spre a apăra rutele comerciale între ţara-mamă şi coloniile ei, nu numai de rivali, ci totodată de piraţii din ce în ce mai numeroşi care bântuiau mările în căutare de bogăţii.

Sistemul mercantilist era în acest fel menţinut prin limitări stricte în privinţa fluxurilor libere de bunuri. E aproape sigur că acest sistem proteja interesele legitime din statele metropolitane, menţinea în mod artificial preţuri mari la bunurile de consum din cauza practicării unor taxe de import mari la bunurile din străinătate, şi încuraja puterile europene să se angajeze în costisitoare războaie navale şi dispute diplomatice.

Cu toate că scopurile economice generale ale imperiilor europene de peste mări dintre 1500 şi 1815 erau asemănătoare, existau deosebiri importante în formele de stăpânire pe care le-au adoptat. Spania a dat tonul colonialismului european. Monarhia spaniolă a favorizat un sistem uniform pentru coloniile pe care le-a stabilit în zone din America de Sud, Centrală şi de Nord, Caraibe şi Africa de Nord la începutul secolului al şaisprezecelea. Catolicismul, limba spaniolă, legile spaniole şi obiceiurile spaniole au fost introduse pretutindeni unde au stăpânit ei. Dar şi partea economică era importantă. Cantităţi uriaşe de aur şi argint erau transportate din Mexic şi Peru între 1503 şi 1660, stimulând astfel o creştere considrabilă a comerţului spaniol din Europa. Acest lucru a încurajat alte state europene să caute comori şi bogăţii în imperiu.

Portughezii au fost prima putere europeană care a mers pe urmele spaniolilor în America, în secolul al XV-lea, obţinând controlul asupra Braziliei. Angola şi Mozambic, în Africa, au fost şi ele aduse sub stăpânire portugheză, iar în India şi Indiile de Est (Indonezia de azi) au fost întemeiate baze de comerţ. Dar, spre deosebire de Spania, Portugalia nu avea nici o dorinţă de a introduce principii uniforme în imperiul său. Coloniile Imperiului Portughez erau administrate ca nişte plantaţii de zahăr, bumbac şi tutun, aducătoare de profit, folosind sclavi aduşi din Africa. Portughezii au pus întotdeauna comerţul înaintea puterii şi a prestigiului, iar în 1800 Brazilia devenise cel mai mare producător de zahăr din lume.

Şi olandezii au întemeiat un imperiu după 1600. Acesta era administrat doar pentru comerţ şi profit. Coloniile olandeze din Indiile Răsăritene, America de Nord şi Capul Bunei Speranţe erau administrate prin intermediul unor companii particulare autorizate. Acestor companii li se conferea un Decret Regal prin care monarhia olandeză le dădea dreptul de a stăpâni teritoriile pe care le colonizaseră. Companile Regale Olandeze şi-au anihilat rivalii folosind puterea navală şi au aplicat o politică strictă de protecţionism spre a câştiga profituri mari. Până în 1815 coloniile din Africa şi din America de Nord fuseseră pierdute.

Franţa, de asemenea, a creat un imperiu colonial în America de Nord, India şi Caraibe. Acest imperiu a fost iniţial conceput spre "a spori grandoarea şi gloria regelui Franţei". Însă, pe la începutul secolului al XVIII-lea, politica colonială franceză devenise dominată de goana după profit. Englezii şi francezii s-au angajat într-o rivalitate comercială

frenetică în America şi India în cea mai mare parte a secolului al XVIII-lea. În mai multe ocazii competiţia s-a transformat în război deschis. Cel mai serios conflict a fost "Războiul de Şapte Ani" din 1756-1765. Aceasta a dus la terminarea influenţei franceze în India şi în America de Nord. Revoluţia franceză din 1789 a distrus monarhia franceză, bătălia de la Trafalgar (1805) a distrus flota franceză, iar bătălia de la Waterloo (1815) a pus în cele din urmă capăt visurilor franceze de dominaţie a Europei. La 1815 Franţa îşi pierduse toate coloniile, cu excepţia câtorva mici colonii caraibiene.

4. Imperiul Britanic din 1500 până în ziua de azi

Dezvoltarea Imperiului Britanic de la 1500 până în ziua de azi a trecut prin trei faze. Prima a fost epoca "Vechiului Imperiu Colonial", bazat pe principiile mercantilismului. Ea a ţinut de la începutul secolului al XVII-lea până la mijlocul epocii victoriene. Cea de-a doua a devenit cunoscută sub numele de "Epoca Noului Imperialism". Ea a durat cam din 1870 până la 1914. Această perioadă a fost caracterizată prin "comerţ liber", o rapidă expansiune teritorială britanică în Africa şi Asia şi reînvierea rivalităţii imperiale europene. Faza finală a ocupat perioada din 1914 până în ziua de azi. În această perioadă majoritatea fostelor teritorii ale Imperiului au devenit un Commonwealth * de naţiuni independente legate doar prin relaţii de prietenie. Scopul acestei cărţi este de a cerceta trei aspecte controversate ale acestei poveşti: sfârşitul perioadei mercantiliste dintre 1815 şi 1870, expansiunea Imperiului în Africa şi Asia între 1870 şi 1914 şi impactul Imperiului asupra politicii şi societăţii engleze.

a) Ascensiunea şi prăbuşirea Vechiului Sistem Colonial

Imperiul Britanic s-a extins după 1600 mai ales prin eforturile unor cetăţeni particulari, a unor întreprinderi private şi a companiilor comeciale particulare. Prima companie comercială autorizată a fost întemeiată în 1555 spre a dezvolta comerţul cu Rusia. Regina Elisabeta a dat autorizaţie pentru East India Company în 1600 spre a dezvolta comerţul cu India.

* Comunitate (n.t.).

The Virginia Company, întemeiată în 1606, a stabilit prima colonie engleză în America de Nord.

Anul 1624 marchează prima implicare directă în afacerile coloniale a guvernului britanic. Iacob I a pus aşezările lui Virgina Company pe coasta de est a S.U.A. de astăzi sub stăpânire britanică directă. De-a lungul secolului al XVII-lea numeroşi exploratori, negustori şi colonişti britanici au plecat către America de Nord şi Antile. La 1700 existau 13 colonii britanice pe coasta de est a Americii de Nord, cu o populaţie de 500.000 de oameni. Contrar mitului popular, America nu a fost zona cea mai profitabilă a vechiului imperiu colonial. Această poziţie a fost deţinută de către Insulele Antile din cauza recoltelor de trestie de zahăr. Întinsele plantaţii de trestie de zahăr a acestor pitoreşti insule caraibiene erau lucrate de sclavi aduşi din Africa de Vest. Guvernul britanic cheltuia enorme sume de bani spre a apăra Insulele Antile de ambiţiile franceze, spaniole şi olandeze pe perioada secolului al XVIII-lea.

În 1776 imperiul colonial britanic în expansiune în America de Nord a suferit o serioasă cădere. Cele 13 colonii nord-americane originale (coloniile recent dobândite de la Franţa nu s-au alăturat) au organizat o rebeliune armată. Americanii ajunseseră să creadă că restricţiile sistemului mercantilist le împiedicau dezvoltarea. Rebeliunea coloniştilor a avut succes, iar rezultatul a fost crearea Statelor Unite ale Americii, o republică federală cu o constituţie democratică. Nu a constituit o surprindere faptul că pierderea S.U.A. a avut un rol important în discreditarea ideii de a întemeia aşezări coloniale britanice în străinătate. Rezultatul a fost un "balans către răsărit", cu un accent mai amplu pe India îndeosebi, în calitate de sursă de comerţ profitabil şi dezvoltarea Australiei, care a început să existe sub forma unei colonii de deţinuţi care de-a lungul secolului al XIX-lea a atras peste patru milioane de coloniști britanici.

Între 1815 şi 1870 britanicii n-au avut nici un rival imperial serios. În această perioadă a fost distrus vechiul sistem colonial. Sclavia a fost abolită, s-a pus capăt protecţionismului, iar celorlalte colonii li s-a acordat dreptul la auto-guvernare (cu excepţia Insulelor Antile). Acest lucru a rupt Imperiul în două părţi dinstincte: imperiul dependent (sub stăpânire directă) şi imperiul alcătuit din colonizări (cărora li s-a acordat dreptul de auto-guvernare).

b) "Noul imperialism", 1870-1914

A doua fază majoră a expansiunii imperiale a durat din 1870 până în 1914 şi a mers mână în mână cu expansiunea industriei, comerţului şi investiţiilor britanice de peste mări. A coincis totodată cu reînvierea rivalităţii dintre imperiile europene. Extinderea rapidă a Imperiului Britanic a avut loc în special în Africa şi Asia. În această perioadă guvernul britanic a avut numeroase iniţiative în domeniul afacerilor imperiale. Imperiul a devenit un important subiect de discuţie în politica britanică şi pentru prima dată a influenţat cultura populară. Apogeul aceste agitaţii imperiale a fost atins prin războiul sud-african din 1899-1902 (cunoscut totodată sub numele de războiul cu burii). El a dus la o oarecare pierdere a încrederii în ideea de imperialism, cu toate că în termeni economici Imperiul a continuat să crească în importanţă pe măsură ce bunurile industriale britanice trebuiau să facă faţă unei competiţii sporite, mai ales din partea S.U.A şi a Germaniei.

c) De la Imperiu la Commonwealth, din 1914 până în prezent

Cea de-a treia fază a stăpânirii imperiale britanice a constat în transformarea Imperiului într-o comunitate de naţiuni independente. După primul război mondial, idei precum egalitate, democraţie de mase şi "auto-determinare naţională" au pus în dificultate ideea de imperialism. Între cele două războaie mondiale Marea Britanie şi-a încheiat ocupaţia Egiptului, a conferit independenţă Irlandei şi a promis Indiei auto-guvernare. Coloniile de aşezări (Australia, Canada, Africa de Sud şi Noua-Zeelandă) - cunoscute drept "dominioane" – au câştigat controlul asupra politicii externe. Declaraţia Balfour (1926) a definit dominioanele drept "comunităţi autonome în cadrul Imperiului Britanic". Termenul de Commonwealth – desemnând o asociaţie liberă de naţiuni indepedente prietene şi nu un imperiu a devenit de uz curent. Totuşi, în perioada tulbure a anilor '30, Guvernul Naţional a primit acordul pentru conceptul de privilegiu imperial, ceea ce a făcut din Imperiu o piaţă protejată de competiţia străină.

Cel de-al doilea război mondial a pus la grea încercare apărarea Imperiului Britanic, mai ales în Răsărit. În anii de după 1945 multe popoare au ajuns să considere imperialismul incompatibil cu guvernul britanic. Întrebarea era nu dacă Marea Britanie va acorda independenţă

coloniilor ei, ci când anume. În 1947 India – "Nestemata Coroanei" Imperiului în secolul al XIX-lea – a căpătat independenţă. Încetul cu încetul, între 1945 şi 1970 a fost acordată independenţa tuturor teritoriilor Imperiului, cu excepţia unui mic grup. Guvernul britanic, partidele politice importante şi poporul britanic nu au jelit dispariţia simbolului fostei sale "măreţii".

În 1973 Marea Britanie era membru al Comunităţii Economice Europene (CEE). Pe măsură ce Imperiul se dizolva, guvernul britanic a introdus controale severe ale imigranţilor spre a limita numărul de persoane din fostele colonii care veneau să trăiască în Marea Britanie. Se păstrează încă legăturile de prietenie dintre Marea Britanie şi multe dintre fostele colonii. Jocurile Commonwealth-ului, la care iau parte aproape toate fostele membre ale Imperiului, au loc o dată la patru ani. Conferinţa Commonwealth-ului, găzduită de către regină, rămâne un forum de contacte şi discuţii politice între liderii politici ai fostelor colonii. Regina rămâne şeful statului în multe dintre fostele colonii. Dar în epoca recentă s-a produs o reducere a interesului pentru Commonwealth. Pentru majoritatea oamenilor din Marea Britanie de azi Imperiul a fost uitat, ca şi cum nici n-ar fi existat.

5. Imperiul Britanic, 1815-1914 şi istoricii

Totuşi, în rândul istoricilor studiul Imperiului în culmea sa, între 1815 şi 1914, rămâne un subiect fierbinte de controversă. Au existat două modalităţi generale de a explica dezvoltarea imperialismului în această perioadă – o opinie convenţională sau tradiţională şi o interpretare revizionistă.

Maniera convenţională de a trata Imperiul Britanic între 1815 şi 1914 a constat în a accentua o separaţie clară între perioada 1815-1870, care a fost considerată de către tradiţionalişti drept "o epocă a indiferenţei" sau "o epocă a anti-imperialismului" şi perioada 1870-1914, care a fost socotită o epocă a "Noului Imperialism" şi a "agitaţiei imperiale", sprijinite de către guvernul britanic care slujea intereselor "capitaliştilor finanţei" (J.A. Hobson) sau "capitaliştilor monopolişti" (Lenin). Teoria discontinuităţii imperialismului britanic între 1815 şi 1914 a fost în general acceptată până în anii 1950.

Revizioniştii văd problemele în mod diferit. Ei susţin că guvernul britanic nu şi-a schimbat cu adevărat politica faţă de Imperiu între 1815 [illegible] 1815 şi 1870 nu a fost "o epocă a

indiferenţei", ci o perioadă în care comerţul britanic s-a extins cu rapiditate în Imperiul "formal" de colonii şi când s-a născut o piaţă mondială din ce în ce mai "informală" pentru bunurile, serviciile de transport şi financiare britanice. În conformitate cu viziunea revizionistă, guvernul britanic ar fi fost bucuros dacă acest "imperialism al liberului schimb" ar fi continuat la nesfârşit.

În această interpretare, acţiunile altor puteri europene şi instabilitatea din Africa şi Asia reprezentau motivele primare ale participării Marii Britanii la "noul imperialism", care se implicau în calitate de "capitalişti şovăitori" şi nu de iniţiatori activi, aşa cum susţinea părerea tradiţională. De exemplu, Gallagher şi Robinson, cei mai înfocaţi revizionişti, au afirmat că Marea Britanie a participat la împărţirea Africii spre a proteja interesele comerciale britanice care erau socotite a fi ameninţate de către rivalii europeni şi de naţionalismul african. Această mişcare, departe de a reprezenta ceva nou, nu se deosebea, în esenţă, de sprijinul pe care guvernul britanic îl oferise din totdeauna celor care făceau comerţ peste mări înainte de 1815. Singura deosebire reală între aşa-zisa "epocă a indiferenţei" şi "epoca expansiunii' era lipsa evidentă de ameninţare la adresa intereselor britanice din partea rivalilor între 1815 şi 1870 şi prezenţa lor clară între 1870 şi 1914.

Rămâne posibilitatea de a găsi sprijin atât pentru interpretarea tradiţională a Imperiului Britanic, cât şi pentru cea revizionistă, între 1815 şi 1914. Cu toate acestea, majoritatea istoricilor au mai multă înţelegere pentru ideea revizionistă de continuitate a ţelurilor politicii britanice decât faţă de noţiunea de ruptură netă în cadrul lor, undeva după 1870. Capitolele care urmează vor cerceta dezvoltarea Imperiului în secolul al XIX-lea, evidenţiind deosebirile de interpretare între istorici în cursul analizei sale, înainte de a discuta bilanţul Imperiului în cadrul capitolului de concluzii.

***Studierea** "Imperiului Britanic, 1815-1914"*

Cititorii vor folosi această carte în diferite scopuri. Un cititor obişnuit ar putea dori să citească volumul din scoarţă în scoarţă. Cititorul student va folosi probabil cartea în mod selectiv spre a-l ajuta în cadrul cursurilor de Istorie a Marii Britanii, Istorie imperială şi Istorie europeană. Fără îndoială, mulţi studenţi se vor concentra asupra problemelor legate de

zonele populare precum împărțirea Africii, rebeliunea indiană, și rolurile lui Disraeli, Gladstone și Joseph Chamberlain. Secțiunea de cuprins, tabelul cronologic și indicele ar trebui să dea posibilitatea de a localiza rapid secțiunile care tratează despre aceste aspecte. Îndrumările pentru studiul de la sfârșitul fiecărui capitol sunt menite să vă ajute la planificarea studiului la fiecare dintre problemele discutate în lucrare.

Vor fi numeroși cititori care vor folosi cartea ca pe o primă treaptă în studierea obiectului în mare profunzime. Trebuie să recunoaștem că studiul imperialismului britanic este extrem de emoțional. Acest lucru face imparțialitatea cu atât mai dificilă pentru istoricii care scriu despre acest subiect. Istoria imperială este într-adevăr povestea despre felul în care un grup de popoare mai puternice stăpânesc un grup de popoare mai puțin puternice – adesea împotriva voinței lor. Veți descoperi că părtinirea provocată de subiectivitate, care este prezentă în majoritatea domeniilor istorice, este și mai evidentă în studiul imperialismului. Acest lucru este cu deosebire adevărat în această epocă post-imperială în care istoricii britanici se confruntă cu istorii din fostele colonii care scriu propriile lor interpretări despre stăpânirea britanică și care deseori contrazic miturile centrate pe Marea Britanie și Europa.

Spre a studia cu succes istoria imperială, mai ales într-o epocă post-imperială și în contextul unei societăți multi-etnice și multi-culturale, e nevoie să fie luate în considerare toate părțile în dezbatere – mai ales poziția centrată pe Marea Britanie sau Europa, și interpretările istoricilor care se consideră niște victime ale stăpânirii britanice. Este important să acceptăm că nu există o singură cale "corectă" de abordare a studiului Imperiului Britanic. Din necesitate, ceea ce urmează a fost scris dintr-un anumit punct de vedere și se bazează pe un singur set de valori și așteptări. Studentul serios ar trebui să facă un efort conștient spre a le identifica, iar în lecțiile lui ulterioare ar trebui să încerce să țină seama de ideile scriitorilor care pornesc de pe o poziție diferită. Doar în acest fel cititorul va fi bine plasat spre a-și forma o părere echilibrată despre acest subiect extrem de emoțional.

CAPITOLUL 2

O epocă a indiferenței ? Imperiul Britanic, 1815-1870

1. Imperiul Britanic în 1815

În 1815 Imperiul Britanic nu era deloc o asociație uniformă. Nu avea constituție, religie, limbă sau sistem de legi unice. Coloniile imperiului aveau foarte puțin în comun unele cu altele, cu excepția legăturii cu Marea Britanie. Exista o mare varietate de forme de guvernare. De exemplu, India era condusă de către o companie autorizată particulară, Insula Ascension de către un căpitan de marină, iar Canada de către un guvernator cu puteri depline, numit de către guvernul britanic.

Deciziile majore privitoare la Imperiu erau luate de către Biroul Colonial. Această mică sub-filială a Cabinetului de Război era situată într-o casă din capătul lui Downing Street. De-abia în 1854 afacerilor coloniale li s-a oferit un departament guvernamental separat, cu propriul său Secretar de Stat. Guvernul britanic era, în mod normal, prea ocupat cu politica internă spre a putea juca un rol de frunte în afacerile coloniale. Ca urmare, o criză colonială majoră ar fi putut avea drept consecință doar o dezbatere parlamentară fără prea mulți participanți. Câteodată era ales un comitet de membri ai parlamentului sau se efectua o anchetă guvernamentală spre a se investiga o problemă majoră. Starea normală a lucrurilor era apatia. Guvernul era foarte bucuros să lase administrarea de zi cu zi a Imperiului funcționarilor Biroului Colonial. În schimb, acesta era încântat să confere responsabilitatea pentru administrarea de rutină a coloniilor administratorilor din colonii.

Guvernul britanic avea, în 1815, o politică coerentă doar în probleme care priveau comerțul. Aceasta era mercantilismul. Sistemul mercantilist era sprijinit de o categorie largă de legi. Legile referitoare la navigație garantau că toate importurile și exporturile unei colonii erau transportate de vase britanice. Birourile britanice căpătau monopol pe piețele coloniale. Pentru a se descotorisi de bunurile străine erau folosite țările de protecție. Nu există nici o îndoială că coloniile din Imperiul Britanic ființau în primul rând pentru beneficiul economiei britanice, pe seama propriei lor dezvoltări sociale, economice și politice.

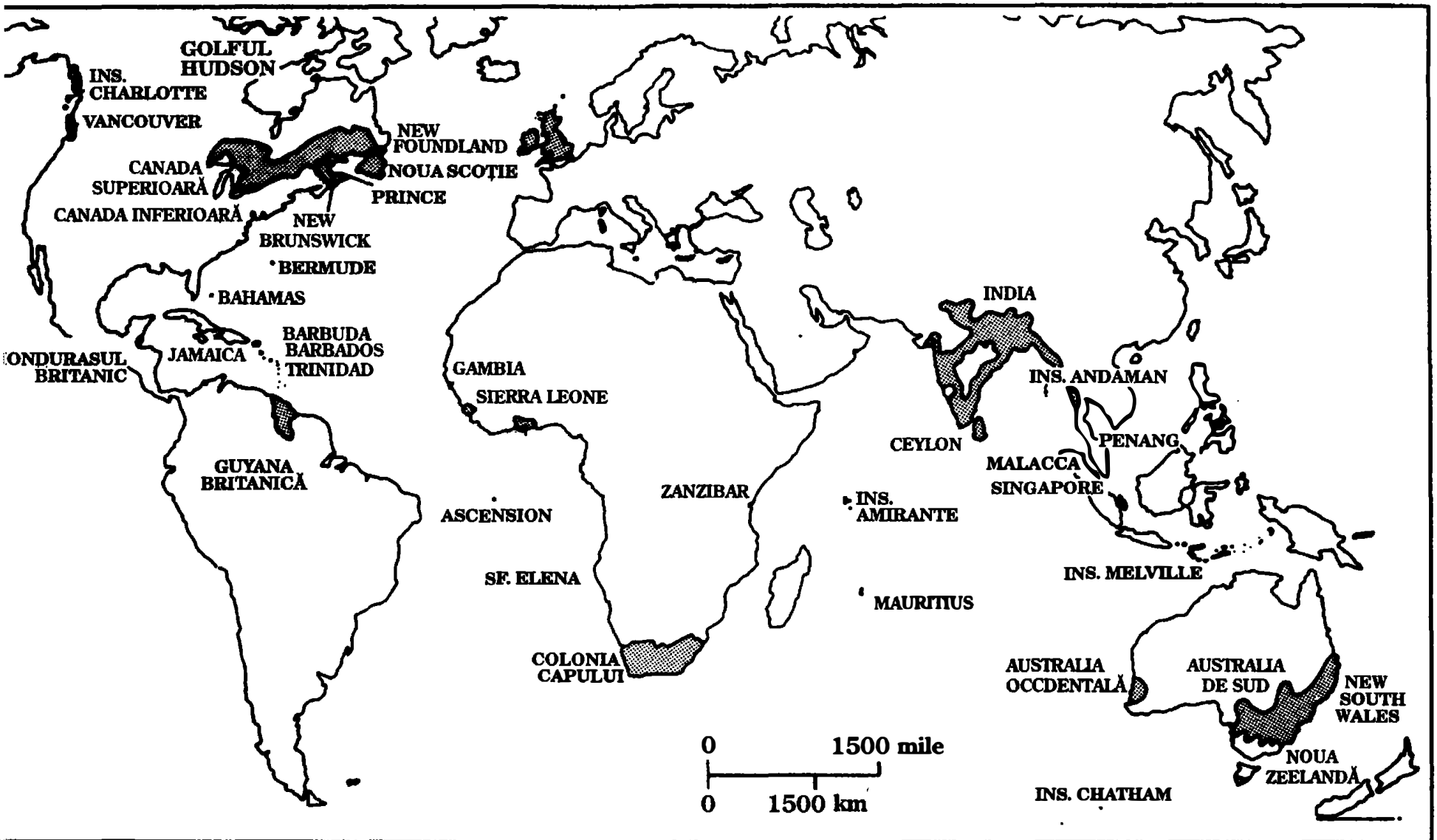

Imperiul Britanic, în 1837

Coloniile însele erau împărţite în două mari categorii: coloniile formate din aşezări şi coloniile "dependente" sau "ale coroanei". Coloniile formate din aşezări (Insulele Antile, Canada, Colonia Capului, Australia) erau întemeiate exclusiv de persoane de origine britanică sau europeană. Ele erau guvernate de către un guvernator numit de către britanici, de funcţionari britanici permanenţi şi mici consilii locale – practic lipsite de putere. Aceasta era tot ceea ce aveau în comun. Canada avea un grup mare de vorbitori de limbă franceză; Colonia Capului era dominată de către coloniştii olandezi; 90 la sută din populaţia Insulelor Antile era constituită din sclavi africani; Australia era, în fapt, o uriaşă închisoare pentru condamnaţii britanici.

În afara zonelor de aşezări britanice finanţau coloniile "dependente" sau "ale coroanei". Ele apăruseră dintr-o mulţime de motive: în principal pentru că puteau servi drept baze navale sau comerciale (majoritatea vaselor necesitau reaprovizionări şi reparaţii frecvente). Ele aveau puţini colonişti britanici sau europeni şi erau conduse de mici grupuri de funcţionari britanici care se bucurau de o putere aristocratică. Excepţie făcea India, cea mai mare colonie dependentă. Mărimea acestui vast sub-continent (chiar dacă o mare parte din el nu se afla sub control britanic în 1815) îl plasa într-o categorie specială. Până în 1858 a fost condusă de către un guvernator-general, care lucra în asociere cu East India Company, firmă privată. După aceea, puterea asupra Indiei a fost împărţită de un vicerege, India Office, un secretar de stat şi un Consiliu pentru India.

Celelalte colonii dependente alcătuiau o amestecătură de porturi şi insule. Câteva zone de coastă din vest şi regiunile ţărmului de sud al Africii se aflau sub stăpânire britanică, la fel o mare varietate de insule cu poziţii strategice – precum Malta şi Mauritius – risipite prin oceanele lumii. Ele erau folosite în mod variat ca baze navale, furnizori de materii prime şi alimente şi locuri de comerţ.

Acest Imperiu disparat avea trei funcţii importante. În primul rând, conferea Marii Britanii un statut de mare putere, în calitatea sa de cea mai mare putere colonială a lumii. În al doilea rând, Imperiul oferea Marii Britanii surse de încredere pentru alimente şi materii prime şi o piaţă captivă pentru exporturile britanice. Acest lucru a avut importanţă pentru că Marea Britanie era incapabilă să hrănească şi să-şi folosească populaţia fără importuri de alimente şi materii prime. În 1815, ţara importa 31 la sută din alimentele sale şi 61 la sută din materiile sale prime. În al

treilea rând, Imperiul i-a oferit lui Royal Navy* un număr important de baze navale din care avea posibilitatea de a domina rutele maritime ale lumii.

Dominația imperială a Marii Britanii coincidea cu dramatica ei expansiune către statutul de putere mondială. Acest lucru a fost posibil nu atât prin strania colecție de colonii descrisă mai sus, cât prin dezvoltarea industriilor și instituțiilor sale bancare, și prin acumularea de capital în cadrul economiei interne care începuse să ia amploare după 1750. După 1815 influența economică britanică s-a răspândit în lume și a garantat că Marea Britanie va fi cea mai mare putere mondială din secolul al XIX-lea. O asemenea schimbare dramatică a destinului economiei britanice (cunoscută sub numele de Revoluția Industrială) va avea un impact important asupra vechiului sistem colonial.

2. Imperiul în schimbare

Ca urmare a expansiunii economice britanice, între 1815 și 1870 au avut loc schimbări importante în Imperiu. S-ar putea crede că din pricină că suprafața teritoriilor controlate de britanici creștea în medie cu 250 000 de kilometri pătrați în această perioadă, accentul cădea pe extinderea mărimii Imperiului. De fapt, nu aceasta este explicația. Oricât de ciudat ar părea, această uriașă creștere a mărimii Imperiului nu era rezultatul unei politici coordonate de cucerire promovate de guvernul britanic. Noile teritorii dobândite treceau în stăpânirea britanică mai ales din pricina unor circumstanțe locale fără legătură între ele. În multe cazuri noi teritorii erau dobândite "în scop defensiv" - spre a apăra zonele aflate deja sub control britanic, spre a proteja interesele comerciale care începuseră să fie amenințate, sau spre a veni în ajutorul cetățenilor britanici din zonă. Cu siguranță că nu s-au făcut încercări prea temeinice pentru stabilirea unor colonii de așezări, așa cum se obișnuia în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Singura excepție o constituia Noua Zeelandă, unde mai multe interese private reușeau să forțeze mâna guvernului.

În perioada de până la 1870 majoritatea industriașilor și comercianților englezi care erau implicați în import și export erau cu ochii nu atât pe o piață imperială, cât pe una mondială. Așa cum s-a aflat, comerțul din afara imperiului creștea mult mai rapid decât comerțul din cadrul său.

* Marina regală britanică (n.t.).

Noile domenii majore ale investiţiilor britanice care se deschideau în afara Imperiului erau în S.U.A., America Latină – mai ales Argentina şi Extremul Orient. Acest fapt a condus la modificarea în atitudinea faţă de viitorul Imperiului. Din ce în ce mai mult în Marea Britanie se năşteau întrebări despre nevoia de a menţine vechiul sistem colonial care, se afirma, nu mai avea utilitate. O mişcare a comercianţilor liberi socotea că sistemul mercantilist nu mai ţine pasul cu vremurile. Pe acest fundal cam între 1815 şi 1870 s-au petrecut schimbări semnificative în stăpânirea imperială britanică. Cea mai importantă reformă socială a fost abolirea sclaviei. chimbarea politică majoră a constituit-o acordarea autoguvernării responsabile coloniilor de aşezări. Reforma economică majoră a fost abandonarea protecţionismului.

a) Reforma socială: abolirea sclaviei

Folosirea continuă a muncii sclavilor din coloniile britanice a fost primul punct de atac. Munca sclavilor nu fusese o trăsătură de bază numai a imperialismului britanic, ci a tuturor puterilor imperiale până în secolul al XIX-lea. Britanicii folosiseră sclavi în America de Nord din secolul al XVII-lea. Sistemul funcţiona în felul următor: sclavii africani erau vânduţi britanicilor de către negustorii de sclavi în porturile din vestul Africii; ei erau transportaţi peste Atlantic cu corăbiile în condiţii îngrozitoare şi apoi vânduţi celui care oferea mai mult (vezi afişul de la pagina 20). Între 18 şi 25 de milioane de oameni au fost siliţi să părăsească Africa în acest fel în epoca sclaviei legalizate.

Caracterul nedrept al sclaviei a fost supus atacului la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Reformatorii umanişti, societăţile de misionariat religios şi scriitorii radicali alcătuiau un eficient grup de presiune anti-sclavie, condus de William Wilberforce, un membru al parlamentului, din partidul conservator. Guvernul britanic a cedat în scurt timp acestei presiuni şi a introdus mai multe măsuri menite a pune capăt comerţului cu sclavi. Comercializarea sclavilor de către cetăţeni britanici în Africa a devenit ilegală în 1807. În încercarea de a evita ca negustorii de sclavi străini să continue munca celor englezi, traficul de sclavi pe mare a devenit ofensă ca urmare a legii maritime din 1811. Marina Regală a fost folosită în cadrul unei reuşite campanii spre a opri transportarea sclavilor pe Atlantic de către alte naţiuni. În 1819 a fost alcătuit de către britanici un registru al

tuturor sclavilor existenți, în așa fel încât orice adaus ilegal să poată fi identificat. Până în 1820, majoritatea puterilor europene scoseseră în afara legii comerțul cu sclavi. Creștea sprijinul Societății pentru abolirea sclaviei. În 1830, au fost înaintate Parlamentului 2600 de petiții pentru abolirea sclaviei. În 1831 a avut loc o răscoală eșuată a sclavilor din Jamaica, soldată cu 500 de morți.

În acest stadiu, guvernul laburist nu mai avea nevoie de argumente suplimentare în sprijinul ideii de a introduce o lege pentru abolirea sclaviei. Oponenții majori ai abolirii erau, desigur, proprietarii de sclavi care erau

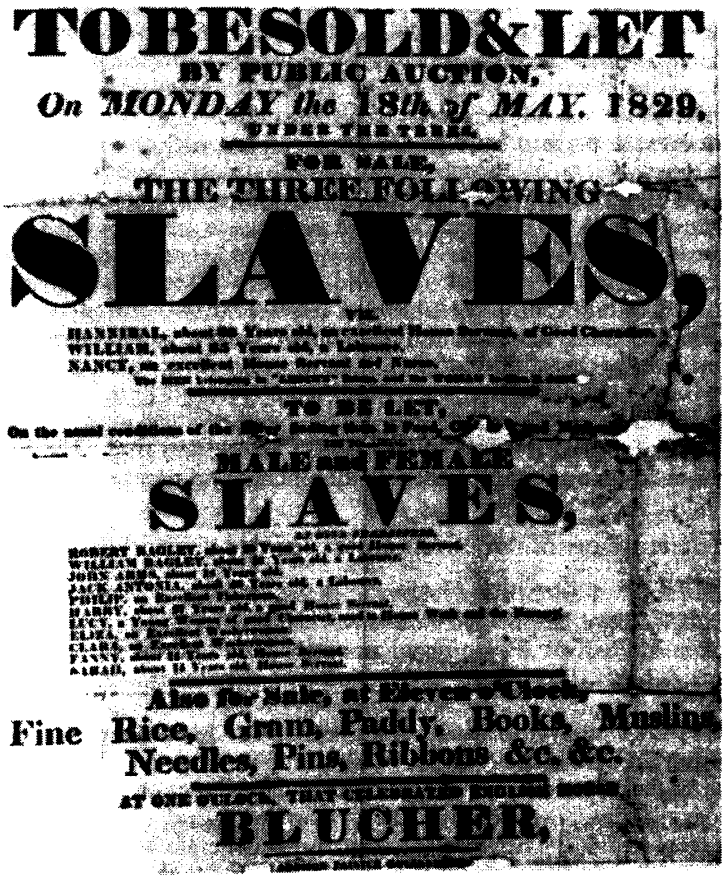
TO BE SOLD & LET
BY PUBLIC AUCTION,
On MONDAY the 18th of MAY. 1829,
UNDER THE TREES,
FOR SALE,
THE THREE FOLLOWING
SLAVES,
TO BE LET,
MALE and FEMALE
SLAVES,
Fine Rice, Grass, Paddy, Books, Muslins, Needles, Pins, Ribbons &c. &c.
BLUCHER,

Un afiș din timpul sclaviei din Antile (1829)

mai ales negustori de zahăr şi plantatori din Insulele Antile. Ei pretindeau compensaţii substanţiale în valoare de 30 de milioane de lire sterline. În cele din urmă, ei au acceptat să primească 18.699.400 lire sterline. Era o sumă imensă, reprezentând câte 38 de lire sterline pentru fiecare sclav. Legea abolirii sclaviei a intrat în vigoare în august 1834. Ea stipula că toţi sclavii sub şase ani trebuie eliberaţi imediat. Toţi ceilalţi urmau să rămână parţial sclavi, parţial oameni liberi până în 1838.

Abolirea sclaviei a fost caracterizată de către guvernul laburist – şi de către o largă majoritate a istoricilor britanici – drept o autentică reformă umanitară. Biroul Colonial a declarat că făcea parte dintr-o dorinţă generală de a transfera în regiuni îndepărtate cât se poate de multe libertăţi civile şi formele de ordine socială pentru care Marea Britanie este adânc îndatorată pentru locul pe care-l ocupă printre naţiunile civilizate.

Ştirea nu a fost peste tot întâmpinată cu satisfacţie. Burii – olandezi independenţi rebeli – de la Colonia Capului din vârful părţii sudice a Africii erau jigniţi de hotărâre şi au refuzat s-o accepte. Mulţi dintre ei au părăsit Capul şi au plecat în interiorul Africii de Sud, într-o "Mare Călătorie" în căutare de teritorii în afara controlului britanic. În 1860 au fost întemeiate republicile independente ale burilor în Statul Liber Orange şi Transvaal.

Dezbaterea istorică referitoare la abolirea sclaviei a produs multe controverse. O mare parte din munca istoricilor britanici a pus accent pe activităţile grupurilor de presiune ale mişcării anti-sclavie care, susţineau ei, au creat un climat de opinie în cadrul guvernului britanic care a dus direct la abolire. Dovezile mişcării anti-sclavie, dezbaterile parlamentare şi articolele particulare ale unor importanţi membri ai guvernului laburist sprijină această opinie. Pe de alte parte, istoricii din Antile au contracarat arătând că interesul economic a jucat şi el un rol. Ei au cercetat datele economice care arată că, deşi în secolul al XVIII-lea zahărul din Antile era calea cea mai sigură către prosperitate economică, el pierdea lupta cu competiţia străină la începutul secolului al XIX-lea. Mulţi producători britanici de zahăr pierdeau bani în anii care au dus la abolire. Compensaţia acordată de către guvernul britanic le-a oferit proprietarilor de sclavi o modalitate facilă de a scăpa de ceea ce se contura deja a fi un viitor economic sumbru.

Această deosebire de opinii în legătură cu motivele abolirii sclaviei dintre istoricii britanici şi cei din Antile nu pare a avea şanse să fie rezolvată. Ea ilustrează una dintre principalele dificultăţi ale istoriei

imperiale. Istoricii puterii imperiale – în acest caz Marea Britanie – au încercat să pună acțiunile țării lor de baștină în cea mai bună lumină. Sursele disponibile provin de la stăpânitori, nu de la cei stăpâniți, și sprijină această interpretare. Cu toate acestea, istoricii din fostele colonii au susținut că această dovadă nu pune în lumină tot adevărul și că ea deformează contextul economic de bază în care s-a produs abolirea. Profiturile în descreștere ale companiilor producătoare de zahăr și ale proprietarilor de plantații reprezentau pentru istoricii din Insulele Antile "interesele ascunse" care stau la temelia abolirii. Acest curent printre istoricii din fostele colonii de a pune sub semnul întrebării evaluările interpretărilor mai vechi scrise de istoricii britanici a devenit cunoscut sub formula "Imperiul își ia revanșa', în încercarea de a scoate la iveală motivele economice de bază care au călăuzit în repetate rânduri acțiunile foștilor stăpânitori.

Cum putem rezolva această dezbatere emoțională? Nu e ușor. Pare "logic", (un concept drag europenilor) să presupunem că sclavia a fost barbară, degradantă și inumană, iar abolirea ei a fost actul unor oameni luminați și profesioniști. Acest lucru le permite britanicilor să se considere drept niște "buni imperialiști". Pot dormi liniștiți. Dar istoricii din Antile au cercetat ce anume au făcut "umanitarii" britanici pentru foștii sclavi, după eliberare. Abolirea sclaviei, conform oricărei evaluări "obiective" (un alt concept european favorit), a fost un dezastru pentru economia Insulelor Antile. Din momentul în care a fost abolită sclavia, investițiile britanice au stopat cu desăvârșire. Abolirea în 1852 a taxei pe zahărul adus în Marea Britanie din afara Imperiului a fost o lovitură serioasă pentru industria zahărului din Insulele Antile, de pe urma căreia nu și-a mai revenit niciodată complet. Insulele Antile – "Nestemata Coroanei" din vechiul imperiu colonial – au început să stagneze economic. Guvernul britanic n-a făcut nimic spre a îmbunătăți viața foștilor sclavi. De fapt, Insulele Antile, cea mai veche colonie de așezări, era considerată ca parte a imperiului dependent după abolire, și nu i s-a acordat auto-guvernare. Lanțurile vizibile ale sclaviei au fost înlocuite cu cele invizibile ale sărăciei, ale proastei educații, ale lipsurilor și ale prejudecăților rasiale.

b) Reforma politică: dezvoltarea auto-guvernării

O reformă la fel de cuprinzătoare a avut loc în organizarea politică a Imperiului între 1815 și 1870. Este vorba de dezvoltarea auto-guvernării

în coloniile de aşezări. Aceasta a fost reforma politică cea mai importantă care a avut loc în Imperiu de-a lungul secolului al XIX-lea.

S-a produs într-o manieră oarecum accidentată. Punctul de plecare l-a constituit o rebeliune armată în Canada în decembrie 1837. Principala cauză a rebeliunii canadiene a fost conducerea arbitrară a guvernatorului britanic şi a funcţionarilor săi oficiali care ignoraseră în mod constant năzuinţele consiliilor locale spre o democraţie mai amplă şi îi transformaseră pe coloniştii francezi din Canada Inferioară într-o minoritate oprimată. Rebeliunea a fost cu adevărat culminarea unor ani de nemulţumiri la adresa guvernului colonial britanic din Canada. Ea a fost cu uşurinţă înăbuşită de către trupele britanice. Lordul Durham, membru al partidului conservator a fost trimis să investigheze cauzele rebeliunii. Raportul Durham (1839) a dat vina de-a dreptul pe administraţia britanică care a fost considerată "o guvernare iresponsabilă". Durham a recomandat unirea Canadei Superioare cu cea Inferioară spre a forma o singură provincie cu un sistem de guvernământ cu adevărat reprezentativ. Ideea era ca Marea Britanie să deţină în continuare controlul global, dar să dea posibilitatea unui guvern ales pe plan local să ia hotărâri în privinţa politicii interne.

Raportul Durham a constituit un document "revoluţionar" din punctul de vedere al faptului că a devenit proiectul pentru iniţierea auto-guvernării în majoritatea celorlalte colonii de aşezări. Canada a deschis calea. Canada Superioară şi Inferioară s-au unit în 1840. A fost creată Adunarea Federală Naţională pentru întreaga Canadă, iar provinciilor individuale li s-a conferit controlul asupra afacerilor interne. În 1867 Canada era o colonie cu completă auto-guvernare, cu un sistem de votare democratic şi propria sa politică internă.

La jumătatea epocii victoriene guvernul britanic era pregătit să confere auto-guvernare responsabilă tuturor "coloniilor avansate din punct de vedere politic". În practică acest lucru însemna colonii bine întemeiate cu populaţii substanţial britanice şi europene. Dacă o colonie era săracă având o vastă populaţie non-europeană, nu corespundea criteriilor. Atari colonii erau tratate asemenea unor copii dependenţi de patria-mamă. Prin alegeri libere li s-a conferit auto-guvernare democratică în 1856 Noii Zeelande şi în 1872 Coloniei Capului. Coloniilor australiene din New South Wales, Victoria, Australia de Sud li s-a conferit dreptul la auto-guvernare în 1855, iar Queensland a primit-o în 1859. Singurul

aspect al politicii în care britanicii continuau să dețină controlul era constituit de relațiile externe.

Aceste colonii cu auto-guvernare reprezentau o evoluție unică în istoria Imperiului. Ele reprezintă un autentic regres al puterii politicii. Rebeliunea canadiană a fost catalizatorul schimbării. Totuși guvernul britanic a fost cel care a conceput-o și a extins-o. Altădată era tradițional ca istoricii să interpreteze acordarea auto-guvernării drept un indiciu al unei dorințe din partea guvernului britanic de a fărămița Imperiul. În studiile mai recente această opinie a fost pusă sub semnul întrebării. E dificil de arătat o legătură între acordarea auto-guvernării și a dorinței mai largi de abandonare a Imperiului. Este la fel de greu de arătat "mugurii" vreunei dorințe de independență în rândul coloniilor. Într-adevăr, dacă Cain și Hopkins au dreptate în *British Imperialism* (1993), în acest caz, în termeni economici, coloniile de așezări au devenit mult mai dependente de investițiile britanice și de apărarea britanică după ce li s-a acordat auto-guvernarea. Ideea că introducerea auto-guvernării a implicat iminenta divizare a Imperiului este în general primită cu scepticism printre istoricii din ziua de azi.

c) Reforma economică: triumful liberului schimb

Totuși cauzele și efectele introducerii liberului schimb de către guvernul britanic într 1846 și 1860 sunt cele care au creat cel mai mare interes printre istoricii care încearcă să explice semnificația acestei perioade pentru dezvoltarea imperialismului britanic. Introducerea liberului schimb a evoluat de la schimbările în economia internă, cea mai importantă fiind enormul avans pe care Marea Britanie l-a câștigat asupra altor rivali economici în domeniul industriei, al comerțului și al finanței în timpul primei jumătăți a secolului al XIX-lea. O apreciere a impactului industrializării asupra finanței societății și politicii guvernamentale britanice este crucială în vederea oricărei înțelegeri a istoriei britanice de după 1815.

Economia britanică se dezvoltase impresionant în cea de-a doua parte a secolului al XVIII-lea. După 1815, ritmul expansiunii industriale a devenit și mai remarcabil. În perioada 1815-1860, Marea Britanie a fost responsabilă pentru 60 la sută din creșterea globală industrială mondială. În 1850, Marea Britanie deținea 50 la sută din comerțul mondial de cărbune, bumbac și fier. O treime din comerțul meritim era efectuat de

vasele britanice. În 1850 produsul național brut (PNS) al Marii Britanii – valoarea tuturor bunurilor și serviciilor produse mai mare decât cele ale Chinei și Rusiei, adunate la un loc.

Au existat alte evoluții importante. Populația britanică a crescut de la 9 milioane în 1801 la 18 milioane în 1851 și a atins 36 de milioane în 1901. Marile orașe s-au înmulțit ca ciupercile, iar căile ferate au transformat transportul intern. Vaporul cu aburi și telegraful au transformat comunicațiile pe plan mondial. Un sistem complet nou de afaceri bancare și de finanță, cu baza la Londra și-a întins tentaculele în toată lumea. O ilustrare a acestei influențe îl reprezenta creșterea investițiilor de capital britanic în străinătate. O recentă estimare a sugerat o creștere de la 30 milioane de lire sterline străine în 1851 la 70 de milioane în 1871. Alte cifre au arătat creșteri și mai dramatice. Rata exactă de creștere a investițiilor britanice în străinătate s-a dovedit a fi extrem de greu de calculat pentru istoricii economiști. Cu toate acestea, pare clar faptul că tendința era ascendentă de-a lungul întregului secol al XIX-lea. Venitul provenit din investițiile de peste mări a creat un surplus de capital care a produs dezvoltarea altor națiuni. Expansiunea constantă a economiei britanice a fost realizată cu doar 2 la sută din populația totală a globului.

Cum era de așteptat, industrializarea a stimulat grupuri în afara parlamentului să lupte pentru reforme politice și economice. Totuși, schimbarea s-a produs încet. Aceasta s-a datorat dominației artistocrației latifundiare asupra sistemului politic britanic. Orice sugestie de reformă întâmpina rezistență la Westminster. Presiunea extra-parlamentară a devenit mijlocul primordial de influențare a guvernului spre a introduce reformele. Existau trei surse principale de presiune extra-parlamentară asupra guvernului britanic pentru introducerea liberului-schimb. Prima era Liga pentru Legea Anti-Porumb. Ea a fost formată în 1839 și era vocea politică a radicalismului industrial al liberului schimb din Manchester. Al doilea grup influent era alcătuit din economiști ai liberului schimb. Scrierile lui Adam Smith, David Ricardo, James Mill și altora au expus beneficiile probabile ale liberului schimb pentru economia britanică. Acest lucru a dat greutate mișcării. Cel de-al treilea grup era format din bancheri și oameni de finanță din City-ul londonez. Acest grup de "capitaliști bine-crescuți" constituia o nouă forță în cadrul societății britanice și exercita o influență din ce în ce mai mare asupra guvernului britanic.

Încet dar sigur, ideile tuturor celor trei grupuri au pătruns în politica economică a guvernului. Primele mișcări s-au produs în anii 1820. William Huskisson, președintele Comitetului de Comerț (1824-1827), a dat posibilitatea țărilor străine să facă comerț cu coloniile, a micșorat taxele la un mare număr de produse de import și a modificat reglementările de transport spre a permite vaselor străine să intre în porturile englezești și coloniale. În timpul anilor 1830, guvernul conservator a continuat această tendință generală de relaxare a restricțiilor comerciale. Cu toate acestea, un membru al partidului conservator – Sir Robert Peel, fiul unui proprietar de bumbac din Lancashire și prim-ministru, 1841-1846 – a fost cel care a dat cele mai dramatice atacuri împotriva protecționismului. Bugetele de liber schimb din 1842 și 1845 au redus taxele la un mare număr de bunuri importate. O mișcare și mai remarcabilă a constituit-o abolirea taxei vamale protecționiste asupra porumbului de import - cunoscut sub numele de abrogarea Legilor Porumbului – în 1846. Acest lucru a distrus încrederea elitei proprietarilor de pământ și unitatea Partidului Conservator și a dus la căderea lui Peel. Dar nu a reușit să stopeze înaintarea spre liberul schimb. În 1849, Legile Navigației – care aveau menirea de a conferi Marii Britanii un monopol al transportului de bunuri către colonii – a fost abrogată. În 1852 Benjamin Disraeli, cel mai necruțător critic al lui Peel în 1846, declara că din protecționism n-au mai rămas decât "zdrențe și petice". Bugetele de liber schimb ale lui William Gladstone în anii 1850 și 1860 au înlăturat toate taxele vamale restante asupra bunurilor importate.

Triumful ideilor de liber schimb au însemnat că vechiul sistem colonial murise. Protecția pieței coloniale de competiția străină fusese pilonul central al acestui sistem. Liberul schimb a pus capăt monopolului comercial de care beneficiase Marea Britanie, pe piețele ei comerciale, timp de secole. După 1850, Imperiul Britanic era apărat cu un preț uriaș pentru contribuabilul englez, cu toate că nu-i oferea țării-mamă nici un beneficiu economic exclusiv.

Coloniile imperiului dependent erau cele mai afectate de revoluția liberului schimb. India a fost cea mai grav lovită. Pentru că i se refuzase auto-guvernarea, nu putea impune taxă vamală protecționistă spre a-și salva propria industrie internă de potopul de importuri britanice. Industria indiană a bumbacului a fost distrusă de liberul schimb. Același lucru era valabil pentru multe îndeletniciri și negoțuri de pe întinsul celorlalte

colonii ale imperiului dependent. Pe de altă parte, coloniile de aşezări erau cele care aveau de câştigat de pe urma introducerii liberului schimb. Acordarea auto-guvernării le-a permis să impună taxe vamale asupra bunurilor britanice, să atragă investiţii şi să-şi vândă propriile mărfuri pe piaţa britanică deschisă şi lipsită de taxe vamale. Acest lucru a făcut din coloniile cu auto-guvernare învingătorii indubitabili ai noii ordini economice a liberului schimb a Imperiului Britanic.

3. Dezbaterea istorică

Un mare număr de scriitori şi istorici au sugerat că apariţia liberului schimb a dus la o perioadă de indiferenţă faţă de Imperiu, în cadrul societăţii din perioada victoriană de mijloc. Lenin afirma în lucrarea *Imperialismul: Cel mai înalt stadiu al capitalismului* (1916) că "în momentul în care competiţia liberului schimb era în toi, între 1840 şi 1860, politicienii britanici de frunte erau de părere că independenţa completă a coloniilor britanice nu era numai inevitabilă, ci şi de dorit". Ideea "indiferenţei din perioada victoriană de mijloc" faţă de Imperiu era o interpretare acceptată în rândurile istoricilor până în 1950.

Există numeroase dovezi contemporane spre a sprijini ipoteza "indiferenţei" în timpul perioadei victoriene de mijloc. De exemplu, Richard Cobden (unul dintre conducătorii Ligii pentru Legea Anti-Porumb) susţinea că pentru contribuabil coloniile reprezentau o povară şi trebuia să li se acorde independenţă. *Edinburgh Review* făcea în 1851 următoarea remarcă în legătură cu coloniile: "însuşi obiectul pentru care le-am întemeiat, le-am guvernat, le-am apărat şi le-am îndrăgit, a fost abandonat: de ce să mai suportăm costul de-acum înainte?" În 1849, Lordul Grey, secretarul colonial, a exprimat opinia că o mare categorie de persoane din "cele mai înalte sfere" ale elitei stăpânitoare britanice nu aveau nici un interes în păstrarea Imperiului. Mai multe acţiuni guvernamentale din perioada victoriană de mijloc sprijină de asemenea părerea convenţională. În anii 1860, au avut loc retrageri de trupe britanice din Noua Zeelandă, Canada şi Australia. În 1895 un comitet parlamentar a recomandat abandonarea posesiunilor britanice din Africa de Vest. Acordarea auto-guvernării a fost extinsă la toate coloniile de aşezări cu excepţia Australiei de Vest şi a teritoriilor sale nordice, şi a Insulelor Antile.

Totuși după publicarea unui faimos articol intitulat "The Imperialism of Free Trade" * , scris de J.A. Gallagher și R. Robinson în 1953, vechea interpretare ortodoxă a început să fie atacată în mod susținut. Gallagher și Robinson au pretins că părerea tradițională se concentra prea mult asupra discursurilor, a scrierilor și a scrisorilor unui mic grup de liberali ai liberului schimb care aveau o mică influență asupra politicii guvernamentale, a Biroului Colonial sau a celor două partide politice majore. Ei susțineau totodată că ortodoxia existentă nu a reușit să explice de ce imperiul s-a extins cu atâta repeziciune între 1815 și 1870 și mai ales după 1841. Aceasta era perioada în care Marea Britanie a anexat sau ocupat Noua Zeelandă, Coasta de Aur, Hong Kong, Natal, Lauban, Lagos, Sierra Leone, Burma Inferioară, Kowloon, Basutoland, Transvaal și Berar.

Gallagher și Robinson au pus întrebarea din ce motiv continuau aceste aventuri imperiale dacă voința guvernului și a intelectualilor, precum și opinia publică erau împotriva lor. La o privire mai atentă, ei au descoperit că epoca indiferenței este un mit istoric. Era la fel de ușor de caracterizat perioada dintre 1815 și 1870 ca fiind o "epocă a expansiunii". Ei sugerau că în realitate existau două Imperii care evoluau unul lângă altul după 1815. Exista un imperiu "oficial" de colonii pe care Marea Britanie îl controla în mod direct spre a menține supremația comercială și un Imperiu "neoficial" unde Marea Britanie se mulțumea să relaxeze controlul complet atâta vreme cât nu există nici o amenințare care să tulbure interesele comerciale britanice. Ei susțineau că mișcarea către un imperiu "oficial" și unul "neoficial" era în principal provocată de dominația economică a industriei, comerțului și finanței britanice și că după 1815 guvernele au acționat pe baza principiului "comerțu cu control neoficial dacă e posibil, comerț cu guvernare acolo unde e necesar".

La început istoricii au fost sceptici în privința opiniilor lui Gallagher și Robinson. Ideea unui Imperiu "oficial" și "neoficial" părea a exista mai mult în mintea autorilor decât în arhivele reale ale guvernului britanic. Oliver MacDonagh, un expert recunoscut în privința guvernării britanice din secolul al XIX-lea, afirma că nu există dovezi semnificative ale unei încercări de dominare a pieței sistematic prin mijloace neoficiale în perioada de după 1815. Criticile timpurii ale lui Gallagher și Robinson au fost înclinate să trateze opiniile lor drept o teorie inteligentă despre

* "Imperialismul liberului schimb" (n.t.).

economia mondială care n-avea decât o legătură redusă cu acțiunile din realitate ale guvernului britanic.

Totuși distincția lui Gallagher și Robinson dintre metode "oficiale" și "neoficiale" de stăpânire imperială se află acum în prima linie a studiilor moderne referitoare la imperialismul modern. Munca istoricilor economici – acum ajutată de computer – dezvăluie din ce în ce mai mult faptul că guvernul britanic din secolul al XIX-lea a fost de multe ori împins la acțiune de către forțe economice pe care nu le controla. În ziua de azi există puțini istorici care se bazează în mod exclusiv pe dovezi din arhivele guvernului sau pe discursurile și scrierile – deseori uitate în afara contextului – liberalilor liberului schimb.

Accentul predominant din cadrul dezbaterii moderne despre imperialismul britanic este nevoia de a vedea evoluțiile în secolul al XIX-lea într-un cadru internațional. Din cercetările recente efectuate de istoricii economici rezultă că guvernul britanic, negustorii și financiarii au preferat într-adevăr controlul neoficial stăpânirii complete. După 1815 Marea Britanie căuta noi piețe, noi zone pentru investiții profitabile și surse stabile de materii prime ca și de locuri noi unde să se înfigă steagul britanic. Ideea că Marea Britanie încerca să câștige o poziție dominantă în cadrul unui comerț și sistem financiar internațional în anii de după Waterloo se bucură de o armată din ce în ce mai numeroasă de sprijinitori bine informați. Lucrărilor "capitaliștilor bine-crescuți" din City-ul londonez li se face un examen mult mai detailat decât politicii guvernului britanic. Tendința generală din studiile recente a fost aceea de a accentua importanța factorilor economici din sectoarele financiare ale Marii Britanii și ale economiei mondiale în dirijarea unui proces pe care în ultimă instanță guvernul l-a acceptat și în cele din urmă l-a susținut. Este din ce în ce mai important în dezbaterea de față să accentuăm că investițiile și comerțul profitabil cu țările lumii deveneau la fel de importante pentru Marea Britanie ca și coloniile pentru imperiu.

4. Concluzie

Perioada 1815-1870 a fost martora desființării principiilor care călăuziseră vechiul sistem colonial din epoca lui Oliver Cromwell, în secolul al XVII-lea. A fost abolită sclavia, stăpânirea directă a fost înlocuită cu auto-guvernarea responsabilă peste tot, excepție făcând cele două provincii australiene și Insulele Antile, Legile Navigației au fost abrogate și s-a introdus liberul schimb.

O problemă centrală care i-a fascinat pe istoricii care se ocupă de această perioadă a fost întrebarea dacă sfârșitul mercantilismului a fost urmat de o indiferență generalizată față de viitorul imperiului. Dezbaterea s-a concentrat asupra următoarei probleme: care sunt factorii semnificativi? S-a sugerat că opinia tradițională despre "o epocă a independenței" era bazată pe fapte eronate spicuite de la figuri publice contemporane nereprezentative. Revizioniștii au produs fapte referitoare la comerț și expansiune care prezintă un tablou diferit. Totuși, e încă o problemă discutabilă dacă estimările făcute de istoricii britanici în legătură cu investițiile britanice de peste mări sunt mai de încredere decât dovezile atitudinilor din perioada victoriană târzie care au fost prezentate mai devreme.

Ideea că în această perioadă a fost instaurat un Imperiu Britanic "neoficial" trebuie de asemenea tratată cu mare precauție. Se pare că criticile formulate de Gallagher și Robinson sunt îndreptățite atunci când sugerează că nu e adecvat să se denumească Imperiu "neoficial" zonele care nu se aflau sub nici o formă de control guvernamental sau dominație britanică. Marea Britanie era partenerul comercial cel mai important al S.U.A. în această perioadă, dar influența sa directă sau neoficială asupra guvernului american era limitată. Britanicii dețineau totodată o poziție dominantă față de Argentina și cu toate acestea aveau o influență extrem de redusă asupra guvernului argentinian. Ideea unui imperiu "neoficial" rămâne în continuare o idee inteligentă care nu pare a fi întodeauna "în conformitate cu faptele".

Totuși, Gallagher și Robinson se află pe un teren mai solid atunci când sugerează că guvernul britanic nu a luat în serios oferirea independenței coloniilor de așezări. Una peste alta, probabil că este corect să considerăm reformele sociale, economice și politice făcute de guvernul

britanic față de Imperiu ca o parte a unui exercițiu nu atât de slăbire, cât de întărire a Imperiului. În cercurile oficiale părerea predominantă este cea conform căreia reforma imperială era desemnată spre a clădi un "nou" Imperiu format din colonii de așezare cărora li se conferă o libertate mai mare și auto-guvernare și un imperiu dependent ai cărei locuitori erau "educați în arta guvernării" în așa fel încât într-o bună zi – chiar dacă la o dată foarte îndepărtată în viitor – să devină colonii cu auto-guvernare ale Imperiului.

Mai recent, istoricii britanici au început să atace opinia tradițională conform căreia aceste decade ar trebui să fie caracterizate ca fiind "o vârstă a reformei" în politica britanică față de Imperiu. O mare cantitate de timp și de energie este dedicată prezentării faptului că reforma a fost făcută, dar "nimic nu s-a schimbat radical". S-a afirmat că sclavia a fost înlocuită de alte forme de muncă dependentă și de exploatarea muncitorilor asiatici și ulterior africani. Acordarea guvernării responsabile este acum văzută în mod mult mai general, mai degrabă drept o tactică de a economisi bani pe seama bugetului britanic de apărare din ce în ce mai mare decât ca parte a unui plan măreț de a fărâmița Imperiul. Legătura dintre creșterea industrială și comerțul imperial s-a dovedit a fi fost

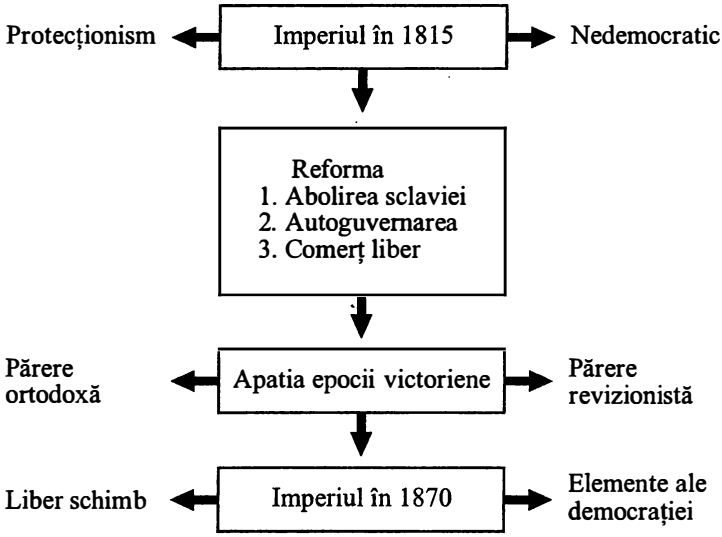

Rezumat - Imperiul Britanic, 1815-1870

oarecum exagerată. Așa cum se exprimă C.A. Bayly în *Imperial Meridian: The British Empire and the World 1780-1831* (1989): "vechiul concept al unei epoci a reformei... era în mod evident prea simplist". Reformele care au fost introduse au apărut "treptat și câteodată într-o manieră confuză". Perioada dintre 1815 și 1870 este acum socotită de un număr mai mare de istorici drept o perioadă când erau făurite noi forme de putere imperială, noi rețele de control și parteneriate noi între metropolă și periferie. Drept rezultat, noțiuni precum " epocă a reformei" și "epocă a indiferenței" sunt acum considerate drept un mijloc suprasimplificat de a examina un set de schimbări extrem de complex.

***Să luăm notițe despre** "Imperiul Britanic, 1815-1870"*

Acest capitol s-a concentrat asupra impactului reformei imperiale în perioada dintre 1815 și 1870. Cea mai simplă modalitate de a lua notițe ar fi aceea de a folosi titlurile și subtitlurile spre a crea o schemă pentru un rezumat detaliat al principalelor puncte din fiecare secțiune. Dacă vă veți lua notițele în acest fel, vă rugăm să nu uitați să comparați acest capitol cu cel despre Imperiul din Asia între 1815 și 1870, care oferă dovezi folositoare ale evenimentelor din India și politica "ușilor deschise" din China.

O modalitate mai pretențioasă (pentru că trebuie să gândiți mai mult) și potențial mai folositoare de a lua notițe ar fi aceea de a respecta planul de mai jos:

1. Natura Imperiului. Schițați definiții ale următorilor termeni: mercantilism; colonie de așezări; colonie dependentă.
2. Abolirea sclaviei. Descrieți opiniile contrare ale istoricilor din Marea Britanie și din Insulele Antile.
3. Guvernarea responsabilă. Explicați cauzele și urmările rebeliunii canadiene și motivele pentru care guvernarea responsabilă a fost limitată la coloniile de așezări.
4. Liberul schimb. Explicați felurile în care introducerea liberului schimb a constituit o schimbare semnificativă în cadrul politicii economice a Imperiului. Care colonii au avut de câștigat și care de pierdut de pe urma liberului schimb?

5. Dezbaterea istorică. Descrieți argumentele folosite de ambele tabere în cadrul controversei provocate de Gallagher și Robinson în legătură cu "indiferența". Definiți Imperiul "oficial" și cel "neoficial".
6. India și Orientul Apropiat. Amintiți-vă să luați notițe de la capitolul 4, mai ales referitoare la conducerea britanică în India. Este aceasta o dovadă de indiferență? A fost politica "ușilor deschise" din China un exemplu de imperialism "neoficial"?

***Să răspundem la întrebări-eseu despre** "Imperiul Britanic, 1815-1870".*

Cum era de așteptat, în privința acestei perioade accentul este pus pe reforma imperială. Studiați următoarele exemple:

1. În ce măsură s-a transformat Imperiul Britanic în perioada dintre 1815 și 1870?
2. A condus liberul schimb în perioada victoriană târzie la o indiferență față de Imperiu?
3. Ce rol au jucat factorii economici în stimularea reformei imperiale între 1815 și 1870?
4. Identificați și explicați reformele sociale, economice și politice majore în Imperiul Britanic între 1815 și 1870.
5. Comentați părerea conform căreia "reforma imperială în perioada dintre 1815 și 1870 s-a limitat la coloniile de așezări".
6. În ce fel se deosebea Imperiul din 1870 de cel din 1815?

Identificați întrebările la care știți că puteți răspunde și cele care socotiți că vă depășesc. Apoi întrebați-vă care este motivul. Ar putea fi oare din pricină că notițele pe care le-ați luat sunt neadecvate?

Forma în care este formulată întrebarea 4 necesită citirea ei cu atenție. Întrebarea vă solicită atât să "identificați" cât și să "explicați". Ar fi o idee bună să întocmiți o listă cu toate reformele imperiale în această perioadă și apoi să încercați să explicați semnificația lor cu propriile voastre cuvinte. Acest lucru ar putea apoi fi folosit ca bază pentru un plan de eseu în privința întrebării.

Întrebările 1 şi 6 par a fi foarte asemănătoare dar, de fapt, ele necesită abordări foarte diferite. Răspunsul la una dinre aceste întrebări ar trebui să conțină o cantitate semnificativă de informație despre ceea ce nu s-a schimbat, precum şi o explicație completă a evenimentelor majore care au avut loc. Ce întrebare necesită această abordare?

O introducere în forță a eseului vostru va capta chiar şi atenția unui examinator extenuat, indiferent la care dintre întrebări încercați să răspundeți. Merită să vă petreceți timpul gândindu-vă la o expresie frapantă sau la o idee interesantă pe care s-o includeți în prima propoziție. Desigur, un început reuşit nu e eltceva decât "glazura de pe prăjitură", dar dacă e făcută cum trebuie poate influența atitudinea examinatorului față de restul eseului. Câteodată acest lucru poate avea rezultate frumoase.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Imperiul Britanic, 1815-1870"*

1. Caracterizarea sclaviei

Studiați cu atenție ilustrația afişului despre vânzarea de sclavi (pag. 20) şi răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați pe scurt ce înfățişează afişul;
b) Ce valoare are afişul ca izvor istoric;
c) Ce scoate la iveală afişul despre atitudinile probabile ale proprietarilor de sclavi?
d) În ce fel au contribuit astfel de reclame la închegarea mişcării anti-sclavie?

CAPITOLUL 3

Împărțirea Africii

La sfârșitul secolului al XIX-lea un mic grup de puteri europene s-au implicat dintr-o dată și în mod dramatic într-o împărțire teritorială a Africii. Între 1880 și 1900, pe 90 la sută din teritoriul Africii au pus stăpânire câteva puteri europene (vezi harta de la pag. 56). Marea Britanie a dobândit aproape 13.000.000 km² de pământ. Franța și-a însușit 9.000.000 km², iar Germania, Belgia și Italia împărțeau între ele 6.500.000 km².

"Încăierarea pentru Africa" (așa cum a fost denumită în termeni populari) a devenit de atunci subiectul unei dezbateri intense în rândul istoricilor. Spre a înțelege această problematică cu multe fațete este necesar să ne bazăm pe o cunoaștere solidă a principalelor evenimente și a diferitelor interpretări care au fost avansate spre a le explica. Totodată este important să se ajungă la o concluzie în privința motivelor pentru care fiecare dintre puterile europene (inclusiv Marea Britanie) a devenit implicată. Spre a fi de ajutor în acest sens, capitolul a fost împărțit în trei secțiuni. Prima cercetează rolul Marii Britanii în evenimentele majore ale Împărțirii, cea de-a doua explorează diferitele interpretări ale cauzelor sale, iar cea de-a treia oferă o evaluare a motivelor fiecărei puteri europene de a lua parte la ea.

1. Marea Britanie și Împărțirea Africii

Înainte de împărțire implicarea Marii Britanii în Africa avea loc la o scară mică. Ea nu deținea nici o colonie în Africa de Nord sau de Est. În Africa de Vest ea nu controla mai mult decât câteva mici zone de coastă – Gambia – Sierra Leone (o colonie de sclavi eliberați), Gold Coast Castle și Lagos. În Africa de Sud, prezența era mai accentuată: Colonia Capului și Natal erau fost colonii, iar Marea Britanie pretindea dreptul de a controla relațiile străine ale celor două republici "bure", Statul Liber Orange și Transvaal. Dar această poziție puternică nu era considerată drept o trambulină pentru dobândirea ulterioară a unor teritorii, iar în 1880 nu existau planuri de extindere a Imperiului Britanic în Africa. Dimpotrivă, Gladstone, primul-ministru, era adeptul unei politici de "non-intervenție" în afacerile coloniale. Totuși, în 1882, printr-o uluitoare *volte face* el a

ordonat ocuparea Egiptului. Acest lucru s-a dovedit a fi punctul de plecare al Împărțirii Africii.

a) Africa de Nord: ocuparea și apărarea Egiptului

Imperiul Turc (Otoman) cucerise Egiptul în 1517 și după aceea se extinsese de-a lungul țărmului Africii de Nord către Tripoli, Tunis, Algeria și Maroc. Dar la sfârșitul secolului al XIX-lea Imperiul Otoman era în declin. Acest lucru a creat îngrijorare guvernului britanic care se temea că posesiunile otomane din Africa de Nord vor cădea în mâinile puterilor europene rivale și prin urmare vor amenința interesele britanice în zonă. În 1860 Lordul Palmerston rezuma astfel politica britanică față de Egipt: "noi nu dorim să stăpânim Egiptul. Ceea ce dorim noi în privința Egiptului este ca el să fie atașat la Imperiul Turc, care este o garanție că nu va aparține vreunei alte puteri europene. Noi dorim să facem "comerț" cu Egiptul și să întreprindem călătorii pe teritoriul său."

Francezii au avut o altă viziune. Ei au încurajat Egiptul să se desprindă de Imperiul Otoman, iar investitorii francezi au băgat sume mari de bani după 1850. Cel mai dramatic exemplu de investiție franceză a fost un plan îndrăzneț de executare a Canalului de Suez, care s-a deschis în 1869. El făcea legătura între Mediterana și Marea Roșie. A fost proiectat de către un francez (Ferdinand de Lesséps) și a fost construit de zeci de mii de muncitori egipteni, sub supravegherea inginerilor francezi.

Realizarea Canalului de Suez a condus la un influx masiv de investiții britanice. Bănci britanice au oferit guvernului egiptean împrumuturi enorme care au fost folosite pentru dezvoltare economică. Alexandria a devenit un port major, au fost instalați peste 1 600 de kilometri de cale ferită, au fost cumpărate arme, și s-au construit școli, drumuri și clădiri publice. Între 1863 și 1879 datoria externă a Egiptului a crescut de la 3 milioane la 100 de milioane de lire sterline. Rata dobânzii care trebuia plătită pentru această datorie a sărit în aceeași perioadă de la 7 la sută la 20 la sută. În 1875 Egiptul trecea printr-o "criză a datoriei" care părea că va duce la prăbușirea economică a țării. Cu toate că încă datora supunere sultanului Turciei, conducătorul Egiptului, Ismail, a cerut, în disperare, guvernelor britanic și francez să ofere sfaturi economice specializate.

Britanici l-au trimis pe Stephen Cave, un funcţionar de la Trezorerie, spre a investiga starea financiară a Egiptului. Cave era de părere că problemele economice ale Egiptului aveau două cauze majore:

> Suferă de ignoranţa, necinstea, risipa şi extravaganţa Orientului, care l-au dus pe suzeranul ei [Sultanul Turciei] în pragul ruinării, şi în acelaşi timp de marile cheltuieli provocate de eforturi pripite şi nechibzuite de adaptare la civilizaţie.

Raportul lui Cave a dat vina pentru criza economică a Egiptului pe proasta gestiune economică şi creşterea rapidă a ratei dobânzii dar a conchis că

> resursele Egiptului sunt suficiente, dacă sunt administrate cum trebuie, spre a satisface datoriile ei, dar având în vedere că toate bunurile ei disponibile sunt puse garanţie pentru împrumuturile existente, este necesară o combinaţie nouă spre a investi la o rată moderată prezenta datorie flotantă oneroasă... Un grup de europeni de înaltă clasă... oameni asemenea funcţionarilor noştri indieni ar trebui să preia sarcina de a conduce economia egipteană.

În 1878 a fost conceput un plan de salvare anglo-francez. Se baza pe ideile avansate în Raportul Care. Planul era simplu. Funcţionari ai guvernului britanic şi experţi financiari britanici vor prelua controlul supra economiei egiptene. Francezii vor avea grijă de cheltuielile guvernamentale; britanicii vor încasa profitul. Acest "dublu control economic" a început în 1878 şi s-a sfârşit în 1882. În cadrul planului anglo-francez a fost implementat un set de măsuri de urgenţă. Rata dobânzii la împrumuturile străine a fost redusă cu 5 la sută; plata armatei, a funcţionarilor civili şi a muncitorilor întrebuinţaţi de către guvern a fost diminuată; au fost introduse o serie de taxe (similare cu TVA-ul) pe vânzare la alimente şi bunuri de consum. Planul a restaurat stabilitatea financiară. Dar, în timpul acestui proces, el a adus o viaţă mizeră marii majorităţi a poporului egiptean şi a dus la foamete în Egiptul superior, a sporit numărul şomerilor, al tulburărilor de stradă şi a provocat, în cele din urmă, o rebeliune în cadrul armatei.

În 1882 o mişcare naţionalistă egipteană sub conducerea lui Arabi Paşa, un colonel din armata egipteană, a fost pe punctul de a pune mâna pe putere. Naţionaliştii doreau să pună capăt dominaţiei turceşti în conducere şi controlului anglo-francez asupra economiei. În această fază, legea şi ordinea în Egipt erau practic la pământ. Pe 11 iunie o tulburare naţionalistă în Alexandria a dus la moartea a peste 50 de europeni. Acest lucru a împins guvernul britanic să ordone ocuparea formală a Egiptului. Marina regală britanică a efectuat bombardamente, armata britanică a invadat şi în 1882 rebeliunea a fost zdrobită. Arabi Paşa a fost exilat în Ceylon, iar Marea Britanie a devenit "guvernatoarea Egiptului". Lui Tewfik, succesorul lui Ismail, i-a fost conferită conducerea nominală, dar el era doar un om de paie. Britanicii au pus rapid capăt "dublului control", spre enervarea francezilor, şi au stat în Egipt până în 1922.

Ocupaţia a pus capăt efectiv speranţei multă vreme întreţinute a francezilor de a domina un Egipt independent şi a condus la învinuiri amarnice între Marea Britanie şi Franţa care vor dura peste 20 de ani. Cauza pentru care francezii s-au simţit ofensaţi n-a fost ocupaţia propriu-zisă, la care Franţa a refuzat să se alăture, ci decizia Marii Britanii de a conduce ţara de una singură. Acest lucru a condus la suspiciunea franceză că Marea Britanie folosea revolta naţionalistă drept paravan spre a-şi ascunde adevărata dorinţă de a domina Egiptul şi de a se descotorosi de Franţa. Încercarea britanică de a calma temerile franceze prin ordonarea retragerii forţelor egiptene din Sudan în 1884 s-a sfârşit prin asediul de la Khartum, moartea generalului Gordon, umilirea britanică şi retragerea trupelor britanice. Spre anul 1900 britanicii au răzbunat moartea lui Gordon folosind forţa armată spre a anexa Sudanul. Acest lucru le-a provocat şi mai multă furie francezilor şi a dus la "Incidentul Fashoda" din 1898. Este vorba de o încercare, făcută de mântuială, de către o expediţie franceză slab echipată de a captura fortul de la Fashoda, situat în vestul Sudanului. Incidentul era cât pe ce să provoace un război între Marea Britanie şi Franţa, dar guvernul francez în cele din urmă a dat înapoi şi a acceptat ca Sudanul să intre în "sfera de influenţă" britanică.

b) Africa de Vest

Guvernul britanic privea Africa de Vest cu foarte multă detaşare după ce comerţul cu sclavi a fost scos în afara legii în 1807. În 1865 un comitet

PEARS' SOAP IN THE SOUDAN.

"Even if our invasion of the Soudan has done nothing else it has at any rate left the Arab something to puzzle his fuzzy head over, for the legend

PEARS' SOAP IS THE BEST,

inscribed in huge white characters on the rock which marks the farthest point of our advance towards Berber, will tax all the wits of the Dervishes of the Desert to translate."—Phil Robinson, War Correspondent with the Soudan) of the Daily Telegraph in London, 1884.

Reclamă pentru "Pear's Soap" (1887)

parlamentar a sugerat că nu ar trebui să mai existe expansiuni coloniale în zonă. Singurul motiv pentru care Marea Britanie rămânea interesată era comerțul cu ulei de palmier care era folosit ca lubrifiant industrial și la fabricarea săpunului – o industrie cu o înfloritoare creștere la sfârșitul secolului al XIX-lea. Principalul frunizor britanic de ulei de palmier era George Goldie. El și-a fondat firma sa United Africa Company (ulterior rebotezată – Royal Niger Company). Goldie s-a angajat în ceea ce Ministerul de Externe a denumit ulterior "capitalismul insinuant", extinzându-și de la Accra interesele economice în interiorul continentului. Așezările britanice din Sierra Leone și Coasta de Aur se extindeau, de asemenea, fără aprobare guvernamentală.

Totuși, nu Goldie sau guvernul britanic au fost principalele forțe în împărțirea Africii de Vest. Franța, Germania și regele Leopold al Belgiei au jucat cu toții roluri mai importante. Din Senegal, francezii au înaintat în interiorul continentului și aveau ambiții să creeze un Imperiul Vest-African. În 1882, agenții coloniali ai regelui Leopold au ajuns, au semnat tratate cu mai mulți conducători vest-africani și au întemeiat Statul Liber Congo care a dezvoltat o prosperă industrie a cauciucului. Cum era de așteptat, sosirea regelui Leopold i-a alarmat pe francezi care s-au deplasat rapid din Gabon în interiorul continentului spre a crea Congo Francez. Britanicii au început să fie preocupați de ambițiile francezilor și ale lui Leopold și au semnat un tratat cu Portugalia în februarie 1884, care a recunoscut vechiul drept al Portugaliei la gurile fluviului Congo. Întreaga situație s-a complicat și mai mult atunci când Germania, condusă de Otto von Bismarck, a cucerit Togoland și cele două teritorii, Camerun. Cancelarul german a recomandat cu viclenie ca puterile europene să-și rezolve diferendele teritoriale în mod pașnic, prin înțelegeri. El a sugerat ca acest lucru să se facă în cadrul unei conferințe care urma să aibă loc la Berlin.

În decembrie 1884 reprezentanții principalelor puteri europene s-au întâlnit la Berlin spre a conveni asupra unei definitivări a granițelor, a comerțului și a regulilor de ocupație în Africa de Vest. Tratatul pe care l-au semnat în 1885 convenea că ar trebui să existe liber schimb în bazinul Congo-ului, a recunoscut interesele economice britanice din Niger, și a stabilit reguli de bază pentru viitoarele anexări de teritoriu în Africa. După conferința de la Berlin singurul lucru pe care o putere europeană trebuia să-l facă după ce pusese mâna pe un teritoriu în Africa era acela de a informa celelalte puteri europene că se afla în starea de "ocupație

efectivă". Acest aranjament a grăbit împărţirea restului Africii de Vest. Francezii au luat majoritatea teritoriilor disponibile – care erau mai mult deşert – şi au creat Africa de Vest franceză. Britanicii au câştigat monopolul comerţului cu ulei de palmier de pe fluviul Niger şi au creat Nigeria. Germanii s-au extins în Togoland şi cele două teritorii Camerun. Regele Leopold a primit recunoaştere pentru Statul Liber Congo, în calitate de teritoriu aflat sub controlul său personal (şi nu al ţării sale).

c) Africa de Est

Împărţirea Africii de Est a implicat trei puteri: Marea Britanie, Germania şi Italia. Principalul interes britanic în zonă era comerţul cu Insula Zanzibar. Înainte de împărţire, guvernul britanic nu avusese nici o intenţie de a prelua controlul oficial asupra vreunei părţi din Africa de Est. "Omul din teren" cel mai cunoscut şi forţa motrice din spatele expansiunii britanice în regiune era Sir William McKinnon, un scoţian care făcuse avere prin comerţ maritim. El credea – destul de motivat – că Africa de Est are un potenţial economic imens. The Imperial British East Africa Company a fost întemeiată de către McKinnon spre a atrage investiţii în zonă. Karl Peters, un explorator german, avea planuri similare. În 1884 el a fondat rivala German East Africa Company, a semnat tratate cu conducători locali din Tanganika şi a dobândit sprijin oficial pentru eforturile sale din partea lui Bismarck, cancelarul german.

Această intervenţie a Germaniei a impulsionat guvernul britanic să-i ofere un sprijin asemănător lui McKinnon. Ca urmare, Africa de Est a fost împărţită prin înţelegeri diplomatice în "sferele de influenţă" britanică şi germană, între 1885 şi 1895. Germania a preluat controlul asupra Tanganikăi. Britanicii şi-au extins controlul, înglobând Uganda, Kenya, Zanzibar, Pemba şi Somaliland-ul britanic. La început, guvernul britanic a lăsat administrarea Africii de Est pe seama lui British East Company. Aceasta s-a dovedit depăşită de evenimente. În 1895 guvernul britanic deţinea controlul formal al unui imperiu est-african în mare măsură nedorit.

Italia era cea de-a treia putere europeană care dobândea teritorii în Africa de Est, cucerind Eritreea în 1882 şi o mare parte din Somaliland în 1889. În 1896 Italia a atacat Abisinia (Etiopia din ziua de azi), ultimul stat african cu adevărat independent, şi a fost învinsă. Acesta a fost

singurul moment din timpul Împărțirii în care un stat african a rezistat cu succes unui agresor european.

d) Africa de Sud

Împărțirea Africii de Sud a fost, de fapt, povestea rivalității anglo-olandeze și a ambițiior lui Cecil Rhodes, un multimilionar britanic care a fost cel mai celebru "om din teritoriu". El a ajuns în Africa de Sud în 1870, la vârsta de 17 ani, plin de ambiție, și în scurtă vreme a făcut avere din exploatarea diamantelor. El a dezvoltat o "măreață idee" de a extinde Imperiul Britanic, după cum dovedesc următoarele rânduri.

> Eu afirm că suntem cea dintâi rasă a lumii și că e cu atât mai bine pentru rasa umană să locuim pe o porțiune cât mai mare a globului. Afirm că fiecare acru adăugat teritoriul nostru înseamnă nașterea altor exemplare ale rasei britanice care altminteri nu ar fi exista. În plus, absorbția unei porțiuni mai mari a globului sub stăpânirea noastră înseamnă pur și simplu sfârșitul tuturor războaielor... Promovarea Imperiului Britanic, pentru a aduce întreaga lume necivilizată sub stăpânirea britanică, pentru restabilirea Statelor Unite, pentru a face din rasa britanică un singur Imperiu. Ce vis! Și totuși e posibil. E posibil!

În calea "imposibilului vis" al lui Rhodes stăteau republicile bure independente - Transvaal și Statul Liber Orange. Burii erau albi, protestanți, de origine olandeză, independenți feroci și în general disprețuiau "Africa liberală". Ei se așezaseră la început în vârful sudic al Africii dar – așa cum am văzut mai devreme – se deplasaseră înspre nord în timpul "marii călătorii" din anii 1830 spre a crea state independente.

Dorința nepotolită de pământ a burilor a creat foarte multe antagonisme, nu doar față de Marea Britanie, ci și față de numeroase popoare tribale africane. Cei mai importanți erau zulușii, oameni mândri, iscusiți în războaie și diplomație. Acest lucru le dădea posibilitatea de a crea ceea ce echivala cu o coaliție anti-bură alcătuită din numeroase popoare tribale din Africa de Sud. Transvaal-ul a ajuns atât de înspăimântat de amenințarea zulusă încât a cerut guvernului britanic – pe care

îl considera răul mai mic – să-i apere. Acest lucru a făcut ca problema zulusă să ajungă în poalele guvernului britanic. În 1887, Marea Britanie a preluat controlul asupra Transvaal-ului. Apoi britanicii au dat rapid un ultimatum zuluşilor, oferindu-le două posibilităţi. Fie îşi destrămau numeroasa armată, fie dădeau piept cu "puternicul" Imperiu Britanic. Zuluşii au ales războiul şi au fost în cele din urmă înfrânţi în 1879, după o luptă crâncenă.

Problema zulusă nu mai era un obstacol în calea expansiunii britanice în Africa de Sud, dar nici nu mai reprezenta o limitare pentru ambiţiile republicilor bure. La scurt timp după întrângerea zuluşilor, Transvaal-ul a cerut Marii Britanii să-i redea independenţa. Britanicii au refuzat. Transvaal-ul a replicat atacând şi învingând forţele britanice la Kajuta Hill în 1881. Ca urmare a acestui recul, guvernul britanic a fost de acord să acorde Transvaal-ului controlul asupra afacerilor interne.Guvernul Transvaal-ului a înţeles că acest lucru înseamnă că ţara lor e independentă. Totuşi, nu în acest fel înţelegea Maria Britanie situaţia, pentru că formularea înţelegerilor semnate în 1882 şi 1884 lăsaseră loc ca Marea Britanie să intervină în afacerile interne ale Transvaal-ului la un moment dat în viitor.

Descoperirea aurului şi a diamantelor la Colonia Capului şi în republicile bure a constituit o "revoluţie minerală" care a transformat destinul economic al Coloniei Capului şi al Transvaal-ului. Pentru prima dată, germanii au început să fie mai interesaţi de Africa de Sud. În 1884 ei au declarat protectorat Africa de Sud-Vest (Namibia modernă). Britanicii au replicat declarând protectorat Bechuanaland (Botswana modernă).

După anul 1890, Cecil Rhodes, care era prim-ministru al Coloniei Capului, a extins rapid şi fără milă stăpânirea britanică. El a cucerit regiunea care a devenit cunoscută sub numele de Rhodesia de Nord şi de Sud (Zambia şi Zimbabwe din ziua de azi) şi a transformat Nyasaland (Malawi din ziua de azi) în protectorat britanic. În 1895 el era pregătit să tranşeze situaţia odată pentru totdeauna cu republicile bure. El i-a încurajat pe coloniştii britanici să lucreze în minele sale din Transvaal şi să se agite pentru dreptul de vot. Guvernul din Transvaal a considerat acest lucru, pe bună dreptate, drept un complot deliberat vizând subminarea independenţei ţării. În 1895 Rhodes a sprijinit o lovitură armată care viza preluarea controlului Transvaal-ului. El a lăsat tactica pe seama dr. Jameson, un vechi prieten care îşi închipuia despre el că este un geniu militar, dar era mai mult un Moş

Teacă. Jameson a crezut că un detașament de comandă de 500 de oameni va fi suficient pentru a răsturna guvernul din Transvaal. Acest lucru a constituit o greșeală grosolană. O răscoală plănuită a avea loc printre *Uitlanders* (așa cum îi numeau burii pe minerii britanici) nu s-a materializat. Burii n-au avut probleme în a copleși mica trupă a lui Jameson.

Incidentul (cunoscut sub numele de Raidul Jameson) a constituit o îngrozitoare umilire pentru guvernul britanic. Joseph Chamberlain, secretarul colonial, și lordul Salisbury, primul-ministru, au fost siliți să nege în mod public că ar fi fost la curent cu efectuarea raidului (cu toate că se pare că Chamberlain a fost implicat). Acest fapt l-a lăsat pe Cecil Rhodes singur răspunzător, iar el și-a dat demisia. Distrus, el a murit în 1902.

În 1897, Sir Alfred Milner a fost numit înalt comisionar britanic pentru Africa de Sud. Milner, un imperialist pasionat, a fost numit negociator de pace în Africa de Sud. Dar cu doar câteva zile înaintea plecării, el îi declara unui prieten că avea de gând "să-i învețe minte pe ticăloșii ăia de buri". Milner urma să joace un rol important în evenimentele care au dus la războiului anglo-bur (adesea denumit războiul cu burii) din 1899-1902. Acest eveniment e atât de important pentru înțelegerea evoluției Imperiului între 1895 și 1914 el va fi discutat mai detaliat în capitolul 6. A fost ultimul act al implicării britanice în Împărțire.

2. Interpretări

Împărțirea Africii a produs o largă gamă de teorii și interpretări și într-o carte de aceste dimensiuni ar fi imposibil să le prezentăm pe toate. Putem în schimb să identificăm cele trei abordări majore care constituie categoriile principale. Ele toate pot fi folosite spre a explica motivul implicării fiecărei puteri europene. O abordare "metropolitană" se concentrează asupra motivațiilor fiecărei puteri europene (metropolă) și explică de ce a luat fiecare parte la Împărțire. Abordări "periferice" privesc problema dintr-o perspectivă africană și caută să arate de ce fiecare regiune africană (periferie) a fost cucerită de către o putere europeană. O abordare din punctul de vedere al "relațiilor internaționale" îi conferă Împărțirii un cadru global. Fiecare abordare a fost aplicată spre a explica rolurile Marii Britanii și a celorlalte puteri europene. Însă, nici una dintre abordări nu a fost acceptată la modul general, iar dezbaterea istorică în privința

a) Teoriile metropolitane

i) J.A. Hobson: Investiţiile în teritoriile de peste mări

Cea mai binecunoscută explicaţie metropolitană a fost avansată în *Imperialism: A Study* (1902) de J.A. Hobson. Este vorba de o explicaţie pur economică, care consideră Împărţirea drept o politică britanică deliberată, concepută de către o elită tenebroasă de "finanţişti" investitori de capital şi politicieni lipsiţi de scrupule care suportau mai degrabă investiţiile în zone noi ale lumii în locul unor salarii mari şi unor condiţii îmbunătăţite de viaţă pentru muncitorul britanic. Acest fapt a condus la distribuirea inegală a bogăţiei. Hobson susţinea că din cauză că bogătaşii aveau prea multe averi şi erau încurajaţi să investească în străinătate, iar cei săraci aveau atât de puţin de cheltuit, industria britanică nu se putea extinde. În sprijinul interpretării sale, A. Hobson folosea statistici economice. Ele arată o creştere rapidă a investiţiilor britanice peste mări, de la 144 de milioane în 1862 la 1.698 de milioane de lire sterline în 1893. Împărţirea Africii era, prin urmare, sprijinul pe care îl dădea guvernul britanic scopurilor unui mic grup de elită de investitori "capitalişti lacomi" în Africa.

Impactul pe care l-a avut Hobson asupra studierii imperialismului a fost enorm. Totuşi, opiniile sale au fost întâmpinate cu critici puternice. D.K. Fieldhouse, în *Economics and Empire* (1973) afirmă că Hobson nu a reuşit să distingă cu claritate direcţia în care s-au orientat investiţiile britanice la sfârşitul secolului al XIX-lea. Cea mai mare parte s-au îndreptat către coloniile aşezări, S.U.A. şi America Latină– nu Africa tropicală. Importanţa pe care Hobson o acordă legăturii dintre investiţiile de peste mări şi implicarea britanică este discutabilă. În cazul Malayei, investiţiile şi-au făcut apariţia după anexare. Protecţia Canalului Suez şi a rutei către India au fost de asemenea indicate ca fiind de o importanţă vitală în declanşarea intervenţiei britanice în Egipt, Africa de Est şi cea de Sud.

ii) Lenin: Criza capitalismului

Imperialismul: Stadiul cel mai înalt al capitalismului (1916) de V.I. Lenin a constituit o altă explicaţie pur economică. Lenin era conducătorul Partidului Bolşevic de inspiraţie marxistă şi conducătorul Revoluţiei Ruse din 1917. El era de părere că "o criză în cadrul sistemului economic

capitalist" la sfârșitul secolului al XIX-lea constituia principalul motiv al expansiunii europene în Africa. În opinia sa, existau prea multe națiuni care își disputau prea puține piețe. Era liberului schimb era abandonată de către rivalii economici ai Marii Britanii în favoarea protecționismului, a competiției nemiloase și a rivalității coloniale. Conform lui Lenin, de-a lungul Împărțirii guvernele europene acționau pur și simplu în interesul "capitaliștilor finanței" și a "companiilor de monopol" în încercarea de a domina sursele de materii brute din Africa. El considera guvernele europene care acceptau expansiunea drept "marionetele" capitaliștilor afaceriști. Pentru Lenin, Împărțirea constituia începutul unui stadiu mai avansat al dezvoltării capitaliste care implica producători financiari și industriali care încercau să câștige un control de monopol asupra aprovizionării cu materii prime pentru producția industrială. Lenin socotea că singurul remediu al imperialismului era o revoluție făcută de popor. Acest lucru va distruge capitalismul și va pune capăt imperialismului.

iii) Schumpeter: Criza elitelor ereditare

The Sociology of Imperialism (1951) de J.A. Schumpeter este o foarte importantă explicație non-economică. El definea imperialismul drept "dreptul fără obiect al unui stat de a dispune o expansiune forțată nelimitată" și ataca părerea conform căreia imperialismul era legat de capitalismul modern. În schimb, Schumpeter susținea că grupul care sprijinea imperialismul era format din vechi elite aristocratice ereditare care transmiteau ideile despre glorie imperială, educație aristocratică și superioritate din generație în generație.

"Vechile elite aristocratice ereditare" și nu capitaliștii afaceriști sau financiari erau cele pe care Schumpeter le socotea forțele conducătoare din spatele Împărțirii Africii. El era de părere că forțele aristocratice ale Europei erau ahtiate după piețele și gloria imperială în străinătate pentru că se simțeau în pericolul de a dispărea din cauza clasei de oameni de afaceri care își făcea apariția ori a mișcărilor clasei muncitoare. Schumpeter prezisese că imperialismul se va sfârși doar în momentul în care puterea aristocrației va fi slăbită și când guvernele vor urma o politică pur capitalistă a liberului schimb.

Teoria lui Schumpeter care era concepută în mod fundamental, spre a ataca conexiunea făcută de teoriile anterioare între capitalismul financiar și imperialism a iscat multe critici. Pentru început, aristocrația britanică

nu se potrivea cu acest concept; foarte mulți dintre ei erau "capitaliști bine-crescuți", "progresiști" care favorizau expansiunea economică pașnică și reforma socială. Majoritatea administratorilor imperiali britanici ai noilor colonii tropicale din Africa nu se trăgeau din nobilimea ereditară, ci din clasa de mijloc a profesioniștilor. Pe regele Leopold, care ar trebui să fie tipic pentru concepția lui Schumpeter, Africa îl interesa de fapt în calitate de candidat adecvat pentru explorare științifică, avans tehnologic și recompensă economică. Ideea că declinul aristocrației va conduce la sfârșitul războaielor de cucerire militară pur și simplu nu se potrivește cu istoria conflictului militar în secolul al XX-lea.

iv) Eric Hosbawn: Industria și imperiul

Eric Hobsbawm, în *Industry and Empire* (1968), a scos în evidență importanța schimbărilor tehnologice în Europa la sfârșitul secolului al XIX-lea produse de evoluția industrială. El a descris pușca Gatling, mitraliera, telegraful, calea ferată și vaporul cu aburi drept "instrumentele Imperiului". El socotea că avantajul tehnologic oferit de industrie europenilor a ușurat cucerirea popoarelor pre-industriale slabe și a încurajat un nou val de imperialism. Conform părerii lui Hobsbawn, Împărțirea Africii nu s-ar fi produs fără avansurile în tehnologie pe care le-a produs revoluția industrială.

v) Peter Cain și Tony Hopkins: "Capitalism bine-educat"

Cea mai mare provocare pentru interpretările marxiste – mai ales părerea lui Lenin conform căreia "noul imperialism" era legat de procesul industrial – este cea oferită de P.J. Cain și A.G. Hopkins în *British Imperialism: Innovation and Expansion (1618-1914)* (1993). Ei resping legătura dintre industrializare și expansiunea imperială și susțin în schimb că există foarte multă continuitate în evoluția expansiunii imperiale britanice din 1688 până în 1914. Elitele comerciale, profesionale și latifundiare de la Londra și din sud-est, care au condus expansiunea imperială în secolul al XVIII-lea au ajutat la crearea unei economii financiare și bazate pe servicii, care este concentrată în jurul City-ului londonez. Acest sector al economiei britanice s-a extins cu rapiditate în secolul al XIX-lea. Pe măsură ce noi "gentilomi" se iveau și prosperau de-a lungul acestei revoluții financiare în City-ul din Londra, ei își uneau

forţele cu elitele existente la Londra, dând naştere unei noi elite "capitaliste bine-educate". Valorile acestui grup dominant erau cele predate la cele mai prestigioase şcoli publice, precum Eton, Harrow, Rugby şi Winchester şi la Universităţile Cambridge şi Oxford. Ei combinau viaţa din metropolă cu o proprietate la ţară, făceau căsătorii cu vechea aristocraţie şi creau reţele de "vechi amici" care dominau eşaloanele de frunte ale puterii şi influenţei din cadrul guvernului britanic şi al Imperiului. Cain şi Hopkins sugerează că guvernul britanic, mai degrabă din instinct, decât datorită vreunei colaborări de tip conspirativ, au pus nevoile acestor "capitalişti bine-educaţi" înaintea celor ale industriaşilor din Nord "inferiori din punct de vedere social şi cultural", care căpătaseră importanţă în timpul "revoluţiei industriale". După 1870, "capitaliştii bine-educaţi" au investit puternic în străinătate şi au exercitat presiuni asupra Guvernului britanic spre a-şi apăra interesele ori de câte ori erau ameninţaţi de către rivali europeni şi mişcări naţionaliste. Cu toate că guvernul susţinea că apăra "interesele naţionale" în timpul Împărţirii Africii, aceste interese, susţin Cain şi Hopkins, deveniseră de fapt interesele "capitaliştilor bine-educaţi" din Londra şi sud-est.

Această interpretare este curajoasă şi provocatoare. Ei susţin că oricare altă teorie despre expansiunea imperială britanică – mai ales accentul marxist pus pe industrie – este necorespunzătoare. Conferind prioritate accentului pus pe sectoarele financiare şi servicii ale economiei britanice pentru a explica expansiunea imperială britanică, ei susţin că au creat un "nou cadru de putere mondială". Interpretarea repune cu fermitate "impulsurile economice care emanau din metropolă" din nou în centrul discuţiei. Ea respinge maniera de concentrare asupra schimbărilor de la periferie care avuseseră o atât de mare influenţă în rândul istoricilor imperiali din momentul în care îşi făcuseră apariţia argumentele revizioniste ale lui Gallagher şi Robinson în anii în 1950, dând naştere la noi studii în anii 1960 şi 1970.

Munca lui Cain şi a lui Hopkins reprezintă oarecum o reabilitare parţială a opiniilor lui J.A. Hobson, şi mai ales a afirmaţiei sale că expansiunea peste mări de la sfârşitul secolului al XIX-lea a fost determinată de nevoile "capitaliştilor finanţei". Dar Cain şi Hopkins resping ideea lui Hobson despre o conspiraţie bine fundamentată între guvern şi City-ul londonez. În schimb, ei oferă ideea conform căreia conceptia guvernului de "interese nationale" coincidea – intentionat si

neintenţionat – cu interesele financiarilor "capitalişti bine-educaţi" de-a lungul epocii aşa-numitului "nou imperialism". Factorii de decizie în probleme coloniale erau fundamental acelaşi tip de oameni care aparţineau aceleiaşi elite exclusive. Interpretarea prezintă în plus atracţia de a oferi o explicaţie pe termen lung pentru supravieţuirea City-ului londonez, dominaţia sud-estului în economia britanică curentă şi declinul industriei nordice şi al Imperiului în secolul XX.

Se poate întâmpla ca în clipa în care praful bătăliei academice s-a aşezat, "capitaliştii bine-educaţi" se vor dovedi un alt exemplu de deformare a faptelor pentru a fi armonizate cu o teorie. Încercarea de a preciza exact cum "capitaliştii bine-educaţi" din secolul al XIX-lea au influenţat politica guvernului şi de a explica cum guvernul le-a sprijinit intenţionat şi neintenţionat scopurile scopurile s-ar putea să se dovedească o sarcină imposibilă. Numeroşi istorici de frunte au emis deja îndoieli la adresa interpretării lui Cain şi Hopkins. Andrew Porter, un istoric imperial de frunte, a pretins recent, în *Journal of Imperial and Commonwealth History* (1990) că teoria lor despre "capitalismul bine-educat" este prea anglo-centrică pentru că sugerează că dezvoltarea imperialismului britanic poate fi explicată în mod exclusiv făcând referire la elitele conducătoare şi financiare britanice din metropolă, trecând cu vederea probleme europene şi internaţionale mai ample. Martin Daunton, într-un articol publicat în revista de istorie *Past and Present* (1989) sugera că termenul de "capitalism bine-educat" nu explică în mod adecvat natura economiei britanice la sfârşitul secolului al XIX-lea. El a susţinut că rolul jucat de către industriaşi nu se deosebeşte cu uşurinţă de activităţile de interes financiar din City-ul londonez.

Doar timpul – şi cercetări mai aprofundate – vor spune cine are dreptate. S-ar putea ca oraşul şi industria să nu fie atât de separate una de cealaltă aşa cum socotesc Cain şi Hopkins. Complexitatea relaţiei guvern-afaceri se poate dovedi a fi fost simplificată prea mult. Totuşi, indiferent de rezultatul dezbaterii referitoare la teoria lor, lucrarea lui Cain şi Hopkins are şanse de a păstra o importanţă crucială în cadrul istoriei imperiale pentru că a concentrat atenţia asupra naturii elitelor conducătoare din City-ul londonez şi asupra relaţiei lor cu expansiunea imperială de la sfârşitul secolului al XIX-lea. S-ar putea ca puterea legăturii să fi fost exagerată, dar deja pare că studiile anterioare nu au ţinut cont îndeajuns de mult de semnificaţia sa reală în expansiunea şi decăderea Imperiului

Britanic. Lucrarea lui Cain și Hopkins – care acum exercită o influență profundă – a sugerat cu îndrăzneală faptul că imperiul nu era o biată "slujnică a capitalismului industrial", ci era mai degrabă munca unor "gentelmeni" care administrau "oameni, nu mașini" la Londra și în sud-est. Ei au pretins că "revoluția industrială" britanică reprezenta un fenomen care avusese un impact redus asupra cursului imperialismului britanic. Adevărat sau nu, acest argument nu poate fi trecut cu vederea de nici un istoric.

b) Teorii periferice

Toate teoriile de mai sus sunt metropolitane și se concentrează exclusiv asupra motivațiilor europene. Ele iau în considerare Împărțirea din perspectiva statelor și societăților europene. Aceste teorii ne spun foarte puțin despre rolul Africii și al locuitorilor ei, care par mai degrabă a fi fost manipulați decât a fi fost activi în acest proces. Explicațiile periferice sugerează că Împărțirea nu poate fi explicată doar făcându-se referire la societatea europeană. De aceea, o teorie periferică dă cont de felul în care schimbările din regiunile Africii au interacționat cu dorințele europene de expansiune. Acest lucru înseamnă că atari teorii integrează dimensiunea africană în contextul european.

i) Gallagher și Robinson

Pionierii acestei abordări au fost Gallagher și Robinson. În cartea lor *Africa and the Victorians: The Official Mind of Imperialism* * (1961) ei au afirmat că implicarea britanică în Împărțirea Africii nu a fost motivată de o "nouă" dorință a guvernului de a sprijini investițiile britanice. Ei au sugerat, în schimb, că "opinia oficială" a imperiului britanic de la Whitehall a urmat o politică consecventă față de Imperiu de-a lungul întregului secol al XIX-lea, căutând un control "neoficial" asupra comerțului oriunde era posibil acest lucru și doar sprijinind stăpânirea formală atunci când comerțul a fost amenințat de dezordini civile sau de ambițiile unei puteri rivale.

Conform părerii lui Gallagher și Robinson, sala mașinilor intervenției britanice n-au constituit-o problemele în Europa, ci o "criză locală" din Egipt. Acest fapt a târât un guvern britanic indecis în problemele din

* "Africa și societatea victoriană: opinia oficială a imperialismului" (n.t.).

Africa de Nord, a dus la rivalitatea anglo-franceză care s-a dovedit a fi o contribuție vitală la împărțirea Africii de Vest și a creat tensiuni în Sudan. În mod similar, ei au considerat expansiunea britanică în Africa de Sud ca fiind generată în principal de grijile legate de apariția Transvaal-ului și a naționalismului bur. Ei pretind că pe întreaga durată a Împărțirii, britanicii au avut în vedere rolul lor strategic în lume și n-au prea luat în seamă lobby-urile de afaceri sau opinia publică înainte de a decide intervenția. Partea de o importanță vitală a lucrării lui Gallagher și Robinson este greutatea pe care o conferă "factorilor de atracție" care au făcut ca Marea Britanie să se implice.

ii) Factorul "Oameni din teritoriu"

Această intrepretare, care a fost avansată de către mai mulți istorici, subliniază rolul jucat de către "oamenii din teritoriu" în Africa care și-au încurajat guvernele să se implice. Rhodes în Africa de Sud, Peters și McKinnon în Africa de Est, Goldie în Africa de Vest, iar rolul agenților coloniali francezi și belgieni a fost examinat în amănunțime. S-a pretins că acești oameni avuseseră planuri secrete proprii, că lucraseră cu mijlocitori locali ai puterii spre a le netezi calea și că obținuseră sprijinul guvernelor lor spre a duce la capăt procesul.

iii) Naționalismul african

Istoricii africani au întreprins o cercetare importantă a rolului jucat de africani în timpul Împărțirii. Ei au demonstrat felul în care naționalismul african a fost crucial în Egipt, Sudan, Abisinia și în Africa de Sud; cum conducătorii africani, statele și negustorii au colaborat cu puterile europene; și cum alte triburi africane, precum zulușii (în Africa de Sud), *ashanti* (pe Coasta de Aur) și *mashona* (în Rhodesia de Sud) s-au luptat cu dârzenie spre a-și păstra independența. S-a arătat, de asemenea felul din care conducătorii africani au căutat să facă înțelegeri cu diverse națiuni europene. Un bun exemplu al felului în care a funcționat această diplomație tribală poate fi găsit într-o scrisoare de la regele Bell și de la regele Acqua către Gladstone.

Dragă dle Gladstone,
Noi, ambii slujitori ai dumneavoastră ne-am întâlnit în această după-amiază spre a vă scrie aceste câteva rânduri, sperând că ele vă vor afla într-o stare bună a sănătăţii, aşa cum ne aflăm noi în prezent. Aşa după cum am auzit, sunteţi şeful Camerei Comunelor, prin urmare vă scriem spre a vă spune că dorim să fim sub controlul Majestăţii Sale.Noi vrem ca ţara noastră să fie guvernată de guvernul britanic. Am obosit conducând această ţară, orice dispută se transformă în război, şi de multe ori în grele pierderi de vieţi omeneşti, prin urmare condiderăm că cel mai bun lucru este să vă predăm ţara dumneavoastră. Fără nici o îndoială, britanicii vor aduce pace, civilizaţie şi creştinism în ţară.Vă rugăm să vă milostiviţi şi să depuneţi cererea noastră în faţa reginei şi a conducătorilor guvernului britanic. Faceţi acest lucru, domnule, de dragul guvernului. Fie-vă milă, domnule, şi ajutaţi-ne, vă rugăm, în această importantă întreprindere. Am auzit că sunteţi un om bun, prin urmare sperăm că veţi face tot ceea ce vă stă în putinţă ca cererea noastră să fie aprobată. Suntem dispuşi să abolim toate obiceiurile păgâne. Fără îndoială că Dumnezeu vă va binecuvânta pentru că aduceţi lumina în ţara noastră. Vă rugăm să ne răspundeţi cât se poate de repede.

Regele Bell şi Regele Acqua
ai Râului Cameroon, Africa de Vest

6 noiembrie 1881

În general, justificărilor conducătorilor africani nu li se dădea curs. De exemplu, Gladstone nici măcar n-a răspuns la această cerere, iar la Conferinţa de la Berlin, britanicii au căzut de acord cu cucerirea germană a celor două teritorii ale Camerunului.

Este clar, explicaţiile periferice oferă într-adevăr o echilibrare a abordărilor metropolitane care susţin că împărţirea poate fi explicată doar prin acţiunile capitaliştilor, financiarilor, guvernelor, industriei şi aristocraţilor europeni. În replică la aceste abordări, teoria periferică arată că factorii sociali, economici şi politici din Africa au jucat un rol mult mai mare în cadrul procesului decât s-a considerat de multe ori.

Majoritatea teoriilor metropolitane susțin că toate hotărârile referitoare la imperialism erau luate de către câțiva europeni din principalele națiuni europene. Prin urmare, este de așteptat ca multe relatări mai vechi despre istoria imperială să considere Împărțirea din punctul de vedere a ceea ce au făcut europenii, a modalității și a motivației acțiunii lor – de fapt, ca pe o "afacere de importanță secundară" în comparație cu evenimentele din Europa. Acest lucru nu e drept față de importanța africanilor în proces.

c) Teoriile relațiilor internaționale

O altă evoluție în studiul imperialismului a fost folosirea teoriilor relațiilor internaționale spre a explica Împărțirea. Aceste abordări fixează Împărțirea Africii într-un cadru global.

i) J.A. Taylor: Prioritatea factorilor politici și diplomatici

A.J.P. Taylor în lucrarea sa *The Struggle for Mastery in Europe* * (1954) a dat prioritate scopurilor politice și diplomatice ale puterilor europene de frunte. Taylor consideră că Împărțirea era datorată unor schimbări în politica și societatea puterilor europene. El a sugerat că victoria Germaniei în războiul franco-prusac din 1871 a stricat echilibrul puterii în Europa, a creat un impas în politica europeană și a încurajat dezvoltarea naționalismului militant, care a găsit expresie în expansiunea peste mări.

Taylor descrie Europa de după 1870 ca pe un "teren de instrucție", iar balanța puterii era atât de delicat echilibrată încât orice conflict minor de pe continent avea șanse de a declanșa un război. El susținea că în aceste împrejurări împărțirea Africii a oferit o arenă sigură pentru competiția europeană care țintea expansiunea fără riscul de a produce un război european. El era de părere că Împărțirea constituia o extindere total neplanificată și fără rost spre Africa a "luptei pentru putere din Europa".

D.K. Fieldhouse și mai mulți alți istorici ai diplomației au acceptat la un moment dat această opinie. Dar în lucrările sale ulterioare, cum ar fi de exemplu *Economics and Empire* (1973), Fieldhouse a pus un accent mult mai mare pe problemele economice din Africa pe care le considera răspunzătoare pentru venirea puterilor europene în zonă.

* "Lupta pentru putere în Europa" (n.t.).

ii) Paul Kennedy: Înălţarea şi decăderea marilor puteri

O abordare mai largă a relaţiilor internaţionale care priveşte dincolo de Europa este expusă de către Paul Kennedy în *The Rose and Fall of the Great Powers* * (1988). Cartea examinează Împărţirea în cadrul contextului înălţării şi decăderii principalelor puteri ale istoriei lumii. Kennedy sugerează că revoluţia industrială a făcut din Marea Britanie puterea cea mai dominantă a lumii între 1815 şi 1870. În timpul acestei perioade Marea Britanie a creat un nou model de statut de mare putere, întemeiată pe liberul schimb, industrie, putere navală, investiţie şi colonii. În viziunea lui Kennedy, Împărţirea Africii a avut loc pentru că alte puteri europene au căutat să emuleze calea britanică spre statutul de mare putere. Pe măsură ce puterile europene s-au extins în Africa, britanicii au replicat şi au pus mâna pe colonii. Prin urmare, el conchide că implicarea britanică a fost determinată de o dorinţă de a-şi apăra dominaţia comerţului internaţional şi al stăpânirii imperiale.

Acest argument este atractiv în măsura în care el ia în considerare problematica într-un cadru global şi combină dovezile din cadrul abordărilor metropolitane şi periferice. El totodată are avantajul de a explica motivaţiile tuturor puterilor europene. Pare verosimil că abordarea prin prisma "relaţiilor internaţionale" va avea mare importanţă în dezbaterile viitoare referitoare la cauzele Împărţirii Africii.

3. Marea Britanie, puterile europene şi Împărţirea Africii: o evaluare a problemei

Este clar că muntele de interpretări oferite spre a explica Împărţirea Africii n-a produs nici un consens în legătură cu cauza pentru care s-au implicat alte puteri europene. Pare că motivele participării sunt complexe şi nu se pretează la o simplă explicaţie. Totuşi, merită a încerca o examinare concisă a motivelor probabile ale fiecăreia dintre puterile europene care au luat parte la Împărţire.

* "Înălţarea şi decăderea marilor puteri" (n.t.).

a) Marea Britanie

Argumentul că motivele Marii Britanii de a se implica în Împărţirea Africii au fost un amestec de politică a puterii şi necesitate economică pare imposibil de respins. Această părere se conformează cu majoritatea acţiunilor britanice în timpul Împărţirii. De exemplu, ea dă sens evenimentelor care au condus la ocuparea Egiptului. Exista temerea că canalul Suez ar fi putut încăpea în mâinile unei puteri rivale care se afla în spatele multora din faptele care avuseseră loc. Bineînţeles, toţi istoricii vor fi până aici de acord cu evaluarea. Problema care rămâne nerezolvată, ca subiect pentru o controversă majoră, este echilibrul dintre motivele politice şi cele economice. Poate că dilema dacă Marea Britanie a acţionat dintr-o dorinţă de a apăra şi/sau de a-şi spori puterea sau din dorinţa de a apăra şi/sau de a-şi spori bogăţiile va primi întotdeauna un răspuns care va depinde de valorile şi prejudecăţile observatorului. Cu siguranţă că există foarte multe dovezi spre a susţine ambele puncte de vedere.

Orice argument care consideră guvernul britanic ca fiind participant "şovăitor" în Împărţire este convingător. Felul lent şi deliberat în care guvernul britanic a reacţionat atât la evenimentele din Africa cât şi la activităţile puterilor europene rivale în timpul fazelor timpurii ale Împărţirii adaugă cu siguranţă greutate acestei interpretări. Însă, nu trebuie să uităm că nu a existat nici un dubiu că ampla creştere a investiţiilor britanice în nordul şi sudul Africii trebuia protejată. "Schema mentală" victoriană n-a fost niciodată pasionată, totdeauna a părut şovăitoare, dar în practică nu s-a dat niciodată înapoi de la a apăra interesele economice britanice oricând şi oriunde păreau a fi ameninţate.

b) Germania

În cazul Germaniei detectăm un interes sporit faţă de obiectivele pur politice. Germania a fost obligată să devină puterea europeană dominantă, iar problemele coloniale erau întrebuinţate spre a promova acest ţel. În special, până în 1890, când Otto von Bismarck era cancelar, ţelurile germane erau în mod clar centrate pe Europa. Este credibilă ideea că Bismarck a folosit problemele coloniale în scopuri politice. El declara că "pentru mine, harta Africii este în Europa. Aici se află Rusia şi tot aici se află Franţa, aceasta este pentru mine harta Africii." În ianuarie 1889 el a

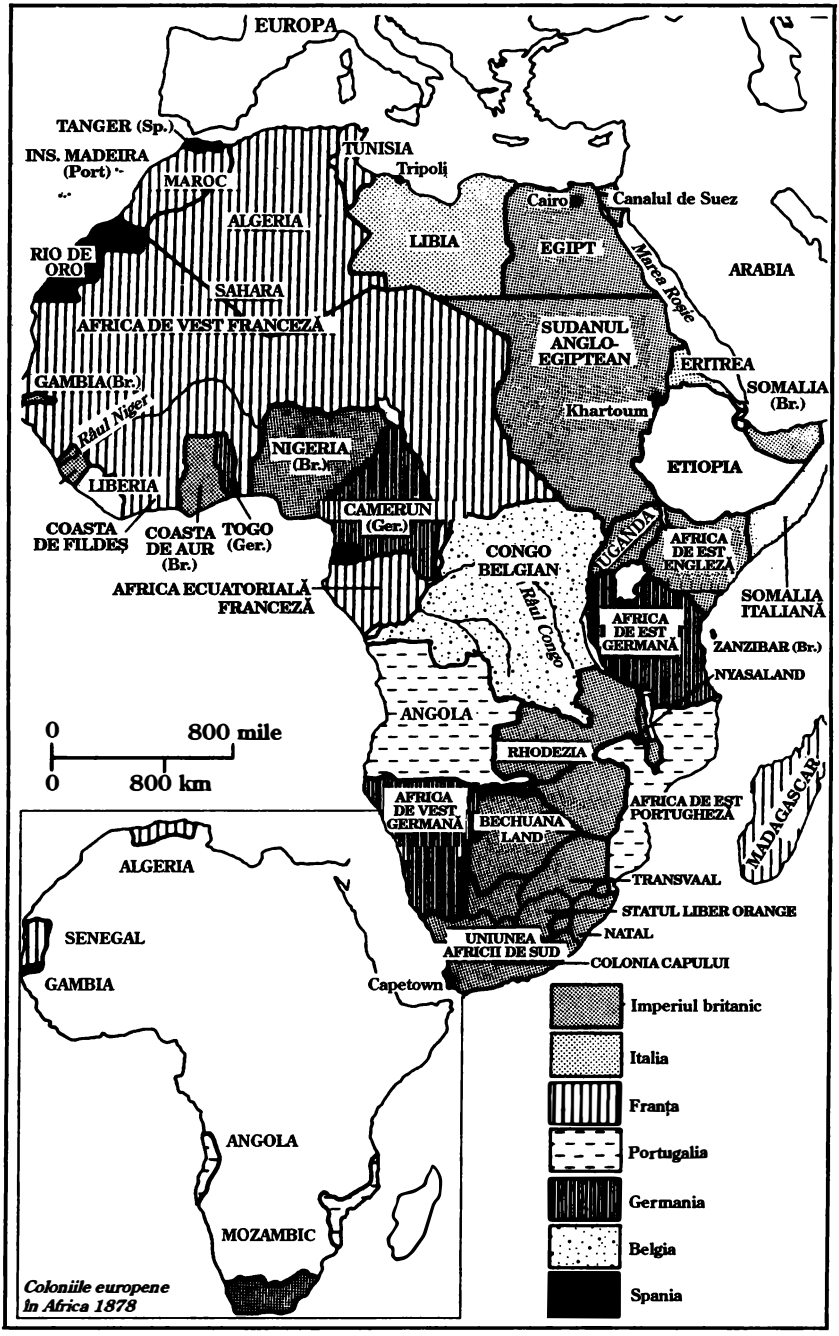
EUROPA
TANGER (Sp.)
INS. MADEIRA (Port)
MAROC
TUNISIA
Tripoli
ALGERIA
LIBIA
Cairo
Canalul de Suez
EGIPT
Marea Roșie
ARABIA
RIO DE ORO
SAHARA
AFRICA DE VEST FRANCEZĂ
SUDANUL ANGLO-EGIPTEAN
ERITREA
SOMALIA (Br.)
GAMBIA(Br.)
Râul Niger
Khartoum
NIGERIA (Br.)
ETIOPIA
LIBERIA
CAMERUN (Ger.)
UGANDA
AFRICA DE EST ENGLEZĂ
COASTA DE FILDEȘ
COASTA DE AUR (Br.)
TOGO (Ger.)
CONGO BELGIAN
SOMALIA ITALIANĂ
AFRICA ECUATORIALĂ FRANCEZĂ
Râul Congo
AFRICA DE EST GERMANĂ
ZANZIBAR (Br.)
NYASALAND
ANGOLA
0 800 mile
0 800 km
RHODEZIA
AFRICA DE VEST GERMANĂ
BECHUANA LAND
AFRICA DE EST PORTUGHEZĂ
MADAGASCAR
TRANSVAAL
STATUL LIBER ORANGE
NATAL
UNIUNEA AFRICII DE SUD
COLONIA CAPULUI
Capetown
ALGERIA
SENEGAL
GAMBIA
ANGOLA
MOZAMBIC
Coloniile europene în Africa 1878
Imperiul britanic
Italia
Franța
Portugalia
Germania
Belgia
Spania

spus în cadrul unui discurs în Reichstag că urmărea expansiunea colonială cu "cea mai mare teamă" şi insista ca, în Africa, Germania să înainteze "lent şi în acord cu Anglia". Bismarck totodată folosea victoriile coloniale pentru obiectivul politic de a învinge în alegeri. El a câştigat alegerile din Germania din 1884 pe valul de euforie produs de triumful colonial din Africa de Vest.

c) Franţa

Motivele Franţei sunt mai greu de evaluat din pricina faptului că ţara era divizată în privinţa politicii faţă de Africa. Existau pro-imperialişti care sprijineau expansiunea colonială spre a restabili orgoliul naţional care fusese ştirbit prin înfrângerea suferită în războiul franco-prusac – şi existau anti-imperialişti care aveau sentimentul că Împărţirea era o diversiune nedorită de la necesitatea mai presantă de a-şi lua revanşa asupra Germaniei. Politicienii din ambele tabere s-au aflat la putere în diferite perioade în timpul Împărţirii, de aici o lipsă de consistenţă în strategiile politice adoptate. De exemplu, anti-imperialiştii au ratat ocazia de a se alătura Marii Britanii în privinţa Sudanului în 1898.

Totuşi, publicul francez în totalitatea sa n-a dovedit niciodată entuziasm faţă de imperialism. De fapt, atunci când guvernele franceze au urmat politici imperiale în dezacord cu opinia publică, ele au pierdut puterea. Acest lucru s-a întâmplat în 1881, în legătură cu Tunis-ul în Africa de Nord şi în 1885, în legătură cu Tonkin-ul, în Indochina. Faptul de a fi şovin a adus puţine voturi în Franţa. Este adevărat că francezii şi-au dat seama de beneficiile economice ce pot fi dobândite în Africa de Nord, dar nu există dovada unui "complot capitalist".Părerea conform căreia Franţa s-a implicat în Împărţire din motive de orgoliu naţional ştirbit, continuă să fie cea mai atrăgătoare.

d) Puterile europene minore

Dintre ceilalţi participanţi la Împărţire, activităţile Belgiei şi ale regelui Leopold au atras cea mai mare atenţie. Regele Leopold apare ca fiind singurul politician european cu un plan clar de a dobândi teritorii în Africa. Totuşi, se bucura de puţin sprijin din partea guvernului belgian pentru politica sa expansionistă şi se vedea silit să joace un rol personal remarcabil.

Leopold visase la un imperiu colonial belgian începând cu anii 1860. El devenise interesat de dobândirea unor teritorii după ce ce auzise raporturile exploratorilor britanici David Livingstone şi Verney Lovelt Cameron.În 1876 el invitase la Bruxelles un distins grup de geografi şi exploratori spre a discuta potenţialul Africii şi astfel a luat naştere International Africa Association, care pretindea că aduce binefacerile "ştiinţei şi ale civilizaţiei" în Africa. Lordul Rosebery, ministrul de externe, declara că i-ar fi venit mult mai uşor să accepte sinceritatea lui Leopold "dacă n-ar fi semănat fizit atât de bine cu Fagin (un personaj ticălos din romanul lui Dickens, *Oliver Twist*). De fapt, Leopold se comporta exact ca Fagin. El administra Congo-ul doar din motive de câştig economic, iar agenţii săi îi tratau pe africanii care lucrau în industria producătoare de cauciuc a Congo-ului cu o nemiloasă barbarie. Această exploatare crudă constituia cel mai mare scandal al Împărţirii Africii şi era condamnată pe faţă de către parlamentul belgian.

Pare clar că Italia era motivată în mare parte de dorinţa de a-şi întări statutul internaţional. Totodată, italienii simţeau că exista posibilitatea unor beneficii economice în Africa. Au existat câteva succese dar, desigur, licitaţia italienilor pentru colonii a luat sfârşit cu o umilire naţională atunci când au fost înfrânţi de abisinieni în bătălia de la Adowa, în 1896.

Rolurile Portugaliei şi ale Spaniei au fost relativ nesemnificative pentru că ambele naţiuni pur şi simplu încercau să-şi păstreze interesele existente. Prin urmare, rolul pe care l-au jucat în Împărţire a fost aproape în totalitate defensiv, şi pare că au fost împinse de dorinţa de a păstra un anume simbol al trecutului glorios al ţărilor lor.

***Să luăm notiţe despre** "Împărţirea Africii"*

Acest capitol acoperă o problemă de examinare extrem de populară în cursurile britanice şi europene. Prin urmare ar fi o idee foarte bună să faceţi notiţe detaliate.

La începutul luării notiţelor trebuie să aveţi trei scopuri:

i) Să dobândiţi o înţelegere clară a evenimentelor-cheie ale Împărţirii,
ii) Să înţelegeţi feluritele interpretări şi
iii) Să apreciaţi motivele pentru care fiecare dintre puterile europene a jucat rolul respectiv în cadrul Împărţirii.

S-ar putea să descoperiți că următoarele titluri și întrebări vă pot oferi o structură convenabilă pentru luarea notițelor.

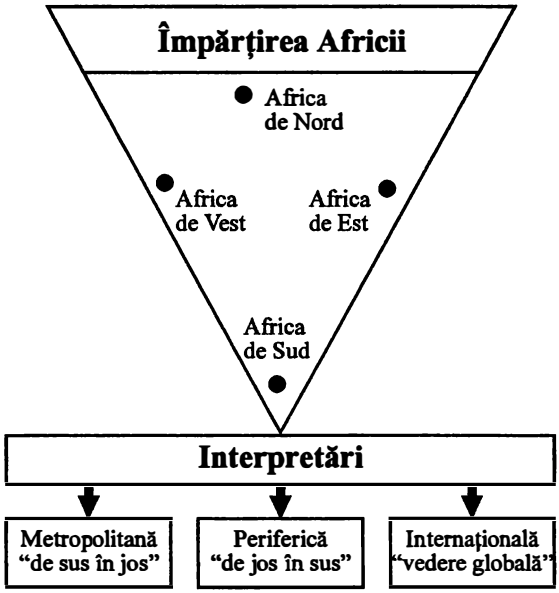

Rezumat - Imperiul Britanic, 1815-1870

1. Africa de Nord. Ocuparea Egiptului este în mod clar vitală. Ce rol au jucat factorii economici? Ce impact a avut ocupația asupra relațiilor anglo-franceze?
2. Africa de Vest. Care era aspectul principal? Care erau ambițiile Germaniei și ale regelui Leopold? Care era semnificația Conferinței de la Berlin?
3. Africa de Est. Cât de importante erau rolurile lui McKinnon și a lui Peters?
4. Africa de Sud. Cât de importantă era rivalitatea anglo-bură? De ce era important rolul lui Cecil Rhodes?

5. Interpretări. Explicați cu propriile voastre cuvinte ce se înțelege prin teoria "metropolitană", prin cea "periferică" și prin cea "a relațiilor internaționale". Dați un exemplu din fiecare. Scrieți trăsăturile distinctive ale fiecăreia dintre principalele teorii metropolitane și periferice și rezumați argumentele care au fost avansate în cadrul criticii aduse fiecăruia dintre ele. De exemplu, pe ce bază au atacat Gallagher și Robinson opiniile lui Hobson și ale lui Lenin?
6. Marea Britanie și puterile europene. Rezumați explicația dată motivelor fiecărei țări. Reamintindu-vă că părerile exprimate sunt opinii și nu fapte, fiți pregătiți să faceți însemnări atunci când nu sunteți de acord cu ele și motivul acestui lucru.

Să răspundem la întrebări-eseu despre "Împărțirea Africii".

În legătură cu Împărțirea Africii se pot formula o arie largă de întrebări. Un exemplu tipic de întrebare asupra rolului Marii Britanii la Împărțire este:

1. În ce măsură acțiunile britanice din timpul Împărțirii Africii erau "șovăielnice"

Iată o întrebare sâcâietoare. Vă provoacă să admiteți că "acțiunile britanice" reprezintă un concept coerent. Totuși, în cazul în care veți cădea în capcana pe care v-a pregătit-o examinatorul, vă veți trezi cu siguranță într-o încurcătură. Acesta este un bun exemplu al necesității de a studia cu foarte multă atenție felul în care sunt formulate întrebările, pentru că în acest caz, dacă nu sesizați faptul că trebuie să distingeți între părțile componente ale "acțiunilor britanice", veți fi în pericol de a vă învârti în cerc. Stabiliți-vă modul în care veți separa diferitele aspecte ale "acțiunilor britanice". Aveți de gând să tratați guvernul ca pe un aspect unitar sau veți face o distincție între, să zicem, Gladsone și Chamberlain? În mod asemănător, "oamenii din teritoriu" vor fi tratați la grămadă, sau veți dori să-l despărțiți pe Rhodes de Goldie sau McKinnon? După ce ați "despachetat" "acțiunile britanice" făcând o listă de persoane sau de grupuri pe care vreți să le discutați în mod separat, ar trebui să devină extrem de ușor de răspuns la întrebare. N-ar trebui să existe dificultăți în

a descoperi câteva lucruri de spus despre şovăiala sau lipsa acesteia în fiecare caz în parte.

În lucrările despre istoria europeană, întrebările despre Împărţirea cer în mod normal să se ia în considerare rolul puterilor europene – inclusiv Marea Britanie. Studiaţi următoarele exemple:

2. În ce măsură a fost Împărţirea Africii de la sfârşitul secolului al IX-lea un produs al factorilor economici?
3. Evaluaţi motivele avute de diferite puteri europene în Împărţirea Africii.

Întrebarea 2 trebuie să fie abordată în acelaşi fel în care sunt atacate optim toate întrebările de tipul "în ce măsură/cât de departe?". În primul rând, explicaţia sugerată în întrebare (în cazul "factorilor economici") trebuie demontată prin identificarea părţilor ei componente. Aici sunt trei. Care sunt ele? Apoi trebuie identificate celelalte explicaţii posibile. Toate acestea sunt legate de politică, şi probabil că cea mai bună modalitate este aceea de a fi împărţite în cele izvorâte din politica internă (gândiţi-vă în special la Bismarck în acest context) şi la cele legate de relatările internaţionale. Îndeplinind aceste două sarcini analitice ar trebui să fi identificat cinci puncte separate, dintre care fiecare necesită cel puţin un exemplu spre a fi ilustrat. Hotărâţi-vă ce exemple veţi folosi. Acum trebuie să vă decideţi în privinţa importanţei relative a factorilor economici (3 aspecte) şi politicii (2 aspecte) pentru a putea comenta în mod direct asupra aspectului "în ce măsură?" al întrebării. Orice aţi decide, ar fi probabil bine să trataţi întâi despre factorii economici, având în vedere că aceasta este ţinta întrebării.

În întrebarea 3, cuvântul-cheie este "evaluaţi". Spre a ataca cu succes această întrebare e necesară o idee foarte clară despre ceea ce implică această indicaţie. În ce fel diferă "evaluaţi" de "decideţi" sau "explicaţi"? S-ar putea să ajungeţi la concluzia că, spre a evalua, trebuie să descrieţi şi să exlicaţi, dar trebuie totodată să faceţi şi alte lucruri. Evaluarea efectivă poate fi efectuată doar în concordanţă cu criterii care au fost identificate în mod conştient. Totdeauna va fi de preferat să folosiţi introducerea la un eseu de "evaluare" spre a enunţa criteriile pe care aveţi de gând să le întrebuinţaţi. Ce criterii adecvate se pot folosi atunci când evaluaţi motive?

În momentul în care aţi hotărât acest lucru, se va contura cu claritate răspunsul vostru la întrebarea 3.

Este posibil ca anumiţi examinatori să formuleze o întrebare referitoare la discuţiile despre Împărţirea Africii. Un exemplu tipic este:

4. Comentaţi punctele forte şi cele slabe ale principalelor interpretări care au fost expuse spre a explica Împărţirea Africii.

Acesta e un alt exemplu de întrebare pusă de-a dreptul în care succesul va depinde de o înţelegere clară a indicaţiei cheie. De data aceasta, ea este de tipul "comentaţi despre". Care sunt implicaţiile acestei formulări? Este clar că există un element de "descrieţi" în ea. Dar este mult mai mult decât atât. Dacă atacaţi o atare întrebare fără a fi luat în prealabil hotărâri referitoare la ceea ce reprezintă acest "mult mai mult decât atât", veţi irosi înainte de a începe cam jumătate din punctele disponibile. Prin urmare, a gândi cu atenţie la indicaţiile cheie este în mod indubitabil o parte vitală a planificării eseului.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Împărţirea Africii"*

1. Stephen Cave despre criza franceză a Egiptului.

Citiţi cu atenţie pasajele de la pagina 37. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Pe cine învinuie Cave pentru problemele economice ale Egiptului;
b) De ce trebuie tratate cu grijă dovezile lui Cave
c) Comentaţi asupra exactităţii evaluării lui Cave în lumina altor cunoştinţe pe care le posedaţi, referitoare la criza financiară egipteană.

2. Părerea lui Cecil Rhodes despre imperialismul britanic.

Citiţi cu atenţie pasajul de la pagina 42. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce vrea Rhodes să spună prin formula "Eu afirm că suntem cea dintâi rasă a lumii"?

b) Recapitulați celelalte aspecte importante pe care le exprimă Rhodes în pasaj.
c) Ce anume sugerează părerile lui Rhodes despre felul în care ar putea el acționa în calitate de conducător al Coloniei Capului ?
d) Comentați asupra caracterului practic al aspirațiilor exprimate de Rhodes.

3. O cerere africană pentru Gladstone

Citiți cu atenție pasajul de la pagina 52.
Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Recapitulați conținutul scrisorii
b) Care sunt punctele forte și cele slabe ale scrisorii în calitate de sursă istorică?

4. Reclamă la "Formula cuceririi britanice"

Studiați cu atenție reclama pentru săpunul Pears de la pagina 39.
Răspundeți la următoarele întrebări.

a) Ce concluzii pot fi trase din felul în care sunt înfățișați africanii în reclame?
b) Cum îi prezintă Robinson pe africani în comentariile de la baza reclamei. Credeți relatarea sa? Explicați-vă răspunsul
c) Ce ne spune reclama despre felul în care este înfățișată Împărțirea unui auditoriu britanic?

CAPITOLUL 4

Imperiul Britanic în Asia, 1815-1914

Nici un studiu al Imperiului Britanic din perioada 1815-1914 n-ar fi complet fără o examinare detailată a Asiei, cea de-a treia piață, în ordinea mărimii, pentru bunurile britanice și casă a marelui sub-continent al Indiei – "Bijuteria Coroanei" Imperiului Britanic în epoca victoriană. Cele mai mari cheltuieli ale armatei britanice erau datorate armatei indiene. Prima sarcină a Royal Navy era aceea de a proteja ruta comercială către India. Tonul anti-rus al politicii externe britanice, cumpărarea acțiunilor la Canalul Suez și politica "ușilor deschise" față de China, aveau cu toatele legătură, într-un fel sau altul, cu India. Simpla ideea că în India exista amenințarea unei rebeliuni sau a unui atac trimitea unde de șoc în rândurile elitelor conducătoare ale societății britanice. Politica britanică față de restul Asiei era întotdeauna formulată luând în considerare India.

În acest capitol vor fi examinate cu atenție trei aspecte importante ale activității imperiale britanice în Asia în această perioadă: evoluția stăpânirii britanice în India (un caz clasic de stăpânire "oficială"); politica "ușilor deschise" față de China (un caz clasic de imperialism "neoficial"); și răspândirea "noului imperialism" către Asia, care era cât pe ce să se termine cu o Împărțire a Chinei și care a contribuit la abandonarea de către Marea Britanie a "splendidei izolări".

1. Evoluția stăpânirii britanice în India

a) Cadrul

Lordul Curzon, cel mai vestit vicerege al Indiei, a afirmat la un moment dat că "atâta vreme cât stăpânim India, suntem cea mai mare putere din lume. Dacă o pierdem, vom fi degradați pe loc la nivelul de putere de mâna a treia". E ușor de înțeles de ce gândea el în acest fel. India acoperea 4.522.488 de km² (mai mare decât toată Europa, cu excepția Rusiei), având o populație de 294 de milioane de locuitori în 1901. În toiul său, "Raj"-ul britanic controla 61,5 la sută din teritoriul indian. În 1900 era împărțită în șapte provincii: Bombay, Bengal, Madras, Punjab, provinciile centrale, provinciile de nord-est și provinciile de la frontiera de nord-vest.

Restul de 38,5 la sută din teritoriu consta din 601 de "state princiare" disparate. Tehnic vorbind, "statele princiare" nu făceau parte din "India britanică". Dar ele nici nu erau independente. Aproape toate datorau supunere Coroanei Britanice. Tratatele semnate de către prinți cu Marea Britanie au lăsat politica internă sub controlul lor și îi apăra de atacuri externe și rebeliuni interne, dar lăsa controlul politicii externe și de apărare în mâinile Coroanei. Nici un prinț indian nu avea voie să călătorească în străinătate fără permisiunea expresă a viceregelui. În 1901, în "statele princiare" trăia un total de 62.461.549 de persoane, în vreme ce 231.899.507 locuitori se aflau sub stăpânirea oficială britanică în cele șapte provincii ale "Indiei Britanice".

Povestea modului în care a ajuns Marea Britanie să stăpânească acest sub-continent enorm și măreț este împărțită în două faze distincte. Prima se întinde din secolul al XVII-lea până la "rebeliunea indiană" din 1857-1858. Această perioadă a fost dominată de stabilirea și expansiunea stăpânirii britanice prin intermediul lui East India Company, firmă particulară (cu toate că se afla sub conducerea din ce în ce mai pronunțată a guvernului britanic de la 1784 încoace). Cea de-a treia fază - perioada "Raj-ului britanic" - se întinde din 1858 până în 1947, când Indiei i s-a acordat independența. Această perioadă a fost caracterizată prin stăpânire britanică oficială și afirmarea naționalismului indian. Punctul de cotitură dintre cele două faze a fost "rebeliunea indiană".

b) The East India Company

Accederea la dominație a britanicilor în India a început în secolul al XVII-lea, când negustorilor de la East India Company li s-a acordat un Decret Regal în 1600 de către regina Elisabeta I. La sosirea în India, Compania a stabilit rapid o serie de regiuni comerciale – Surat (1612), Madras (1640), Bombay (1661) și Calcutta (1690) – și au recrutat soldați indieni locali (*sepoys*) spre a-și apăra interesele economice. Printre primele articole exportate din Marea Britanie în India se numărau hainele de lână, fierul prelucrat și "pantalonii rezistenți de Devon".

Stăpânirea britanică s-a extins pe seama împăratului musulman Mogol - un descendent direct al lui Gingis Han, a cărui armată de călăreți mongoli a cucerit nordul Indiei în secolul al XIII-lea. Împărații moguli au stăpânit prin intermediul unei serii de alianțe cu șefii regionali hinduși și musul-

mani (descrişi de către istoricii britanici cu numele de "prinţi"). Sistemul n-a fost niciodată foarte stabil, datorită faptului că mulţi prinţi indieni erau extrem de puternici şi se comportau ca şi cum ar fi fost independenţi. Ultimul împărat mogul a fost Aurangzeb, care a murit în 1707. După moartea sa, imperiul mogul treptat s-a destrămat. Prinţii locali au devenit mai mult sau mai puţin conducători independenţi ai propriilor lor provincii.

Adevăratul impuls de extindere a intereselor britanice în India a început o dată cu anexarea Bengalului – ce mai mare provincie indiană – ca urmare a bătăliei de la Plassey din 1757. Aceasta a avut loc la scurtă vreme după ce East India Company îl însărcinase pe Robert Clive, care a devenit ulterior cunoscut sub numele de "Clive al Indiei", să extindă teritoriul aflat sub controlul său. El a adus sub controlul companiei Calcutta şi Bengalul – cea mai întinsă parte a Imperiului mogul, a negociat importante înţelegeri comerciale cu numeroşi prinţi regionali independenţi, i-a scos pe francezi din India şi l-a convins pe împăratul mogul să acorde drepturi comerciale de monopol lui East India Company. Pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, East India Company avea monopol nu doar asupra comerţului european cu India, ci devenise totodată în India o putere politică majoră, cu răspundere în domeniul legii, al ordinii, al administraţiei, al comerţului, al apărării şi al diplomaţiei. În această fază, Compania – condusă de către comercianţii din Londra – semăna mai mult cu un stat decât cu o companie particulară.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, această stare de lucruri a generat critici. S-au făcut cereri în parlament pentru o reglementare şi o supervizare mai strictă a Companiei. Guvernul britanic a început de asemeni să aibă îndoieli că e un lucru corect ca o companie comercială să se bucure de responsabilităţi atât de enorme pe o arie atât de extinsă a imperiului. În acelaşi timp, Compania a început să considere extrem de ridicate costurile administrării şi ale apărării teritoriului. Aceste costuri creşteau, datoriile se acumulau, valoarea acţiunilor din Companie scădea brusc, iar profiturile erau la pământ. În 1773, Compania care fusese caracterizată de către criticii săi drept un "monopol corupt" a cerut guvernului britanic ajutor spre a conduce zonele aflate sub controlul său.

Guvernul britanic a replicat luând mai mult măsuri între 1773 şi 1833, care au făcut ca East India Company să fie plasată într-un rol util. Într-adevăr, putem afirma că din 1773 până în 1858, guvernul britanic a condus India prin intermediul lui East India Company. Legea Indiei (1774) a dat guvernului "puterea de a călăuzi politica Indiei cu o cât se poate de

mică interferență a mijloacelor corupte". Compania a păstrat drepturile de proprietate asupra teritoriilor cucerite de ea, un monopol comercial și răspunderile existente în privința administrației civile și a apărării. Un guvernator general britanic, numit de către un consiliu format din patru persoane, ales de către guvern și Companie avea control global politic, legal și diplomatic asupra teritoriului britanic din India. În 1784, a fost inițiat un Comitet Indian de Control spre a supraveghea afacerile indiene. În 1813, guvernul britanic a pus capăt monopolului Companiei asupra comerțului indian – cu excepția comerțului de ceai cu China. În 1833, chiar și acest monopol s-a încheiat.

Toate aceste măsuri au servit spre a transforma East India Company într-o "cochilie" birocratică a fostei ei măreții. Se obișnuia să se afirme că guvernul britanic a spart monopolul lui East India Company din 1773 încolo pentru că Compania era coruptă, ineficientă și lipsită de profit. Această opinie a fost pusă sub semnul întrebării de către Cain și Hopkins în *British Imperialism* (1993). Ei au arătat că East India Company nu era "un monopol mercantilist care scârțâie", ci o antrepriză capitalistă plină de viață, care genera profit și care crea contextul pentru extinderea comerțului britanic în Asia. În recentul său studiu *The East India Company* (1993), Philip Lawson a sugerat că guvernul britanic avea un control mai mare asupra Companiei pentru că se afla sub presiunea intereselor de afaceri britanice care socoteau piața indiană o zonă vitală pentru extinderea lor.

c) Extinderea

După 1815, guvernatorii generali succesivi au extins stăpânirea britanică în India. Anumiți istorici au sugerat că acest lucru era pur și simplu rezultatul unei agresiuni neprovocate. Dar această teorie este incorectă. Cauzele erau cu mult mai complexe. Imperiul mogul era clar într-o stare de decădere, iar urmarea era un gol de putere. Mulți prinți locali puternici își afirmau independența. Acest lucru crea instabilitate în anumite zone. Pentru că britanicii căutau să-și apere interesele, ei adesea se loveau de rezistență armată. Ceea ce deseori ducea la expediții punitive și anexări. De exemplu, populația *pindari* din centrul Indiei a fost atacată și în cele din urmă înfrântă în bătălia de la Kirkee din 1824. În 1830, britanicii extinseseră în mod dramatic teritoriul aflat sub controlul sau influența lor. Până în 1856, Sind, Punjat, Berar și Oudh fuseseră anexate cu toatele.

Această expansiune rapidă a stăpânirii britanice era însoțită de schimbări economice, sociale și politice. Lordul William Bentinck, guvernatorul general din 1828 până în 1835, a introdus o politică amplă de "occidentalizare". Acest plan controversat implica dezvoltarea Indiei pe coordonate britanice. Engleza a devenit limba oficială a legii, administrației și educației. Mai multe obiceiuri religioase indiene tradiționale, precum *sutee* (practica hinduşilor de a arunca văduvele pe rugurile funerare arzânde ale defuncților lor soți) și sacrificiile umane și ritulurile societăților secrete au fost scoase în afara legii. Bandele de răutăfăcători cunoscute sub numele de Thugee (originea cuvântului englez "thug" *) au fost suprimate.

Politica de occidentalizare neglija obiceiuri indiene religioase și sociale îndrăgite într-o manieră nemaiauzită până atunci, nici măcar sub stăpânirea mogulilor. Rezultatul era o indignare sporită printre indieni față de stăpânirea britanică. Acest fapt și-a găsit expresia în sângeroasa și cruda "rebeliune indiană" din 1857.

2. "Rebeliunea indiană"

a) Cadru

Cauza directă a "rebeliunii" nu este disputată. *Sepoy*-ii din armata indiană s-au răzvrătit în 1857 după ce au refuzat să muște cartușele înainte de a le încărca în nou-introdusele puști Enfield, pentru că se spunea că ar conține grăsime de vacă și de porc. Ei refuzaseră pe motive religioase, având în vedere că vaca este sfântă pentru hinduși, iar porcul este considerat impur de către musulmani. Totuși cauzele pe termen lung ale "rebeliunii indiene" mergeau mult mai în profunzime decât o dispută legată de încărcarea puștii Enfield.

Existau motive de profundă nemulțumire de ordin economic. După ce s-a pus capăt monopolului lui East India Company în 1813, sub-continentul era deschis competiției libere a industriașilor și comercianților britanici. Încetul cu încetul, India a fost inundată de bunuri de consum britanice ieftine. Speculatorii britanici de pământ au cumpărat terenuri, au introdus un sistem de proprietate și au impus chirii mari. Producătorii

* *Thug* - criminal, gangster (n.t.).

AFGHANISTAN
Kabul
TIBET
PUNJAB
Lahore
KAPURTHALA
Indus
PATIALA
BAHAWALPUR
Provincille de nord-vest
RAMPUR
Delhi
OUDH
NEPAL
RAJPUTANA
Jaipur
Jumna
Lucknow
KHAIRPUR
Cawnpore
BHUTAN
SIND
Jodhpur
AJMER
Gwalior
Allahabad
BIHAR
ASSAM
Gange
SINDHIA
TIPPERAH
HOLKAR
GUTCH
REWA
BENGAL
Calcutta
GUJARAT
BARODA
UDAIPUR
KATHIAWAR
NAGPUR
Sambalpur
Surat
ARAKAN
Bombay
Poona
SATARA
Golful bengal
MAREA ARABIEI
Vanaon (Fr.)
GOA
(Port.)
MYSORE
Madras
Pondicherry
Mahe
Calicut
Karikal
COCHIN
TRAVANCORE
CEYLON
OCEANUL INDIAN
Teritorii britanice
0
300 mile
0
300 km

indieni de bunuri de export precum ceai, indigo şi mirodenii obţineau preţuri extrem de scăzute pentru produsele lor. Totodată existau nemulţumiri de ordin politic. Expansiunea teritorială era privită foarte prost, mai cu seamă ultimul "val" de anexări – Punjab şi Sind (1843), Berar (1853) şi Oudh (1856). În plus, politica de occidentalizare provoca îngrijorare datorită faptului că atenta în mod atât de evident la viaţa de zi cu zi. Au fost întemeiate sute de şcoli la sate, un consiliu legal central, legi naţionale, o universitate, un serviciu poştal cu oficii poştale în stil englezesc şi au fost construite drumuri şi canale. Foarte mulţi indieni aveau sentimentul că sunt forţaţi să accepte o cultură "străină'. Dar britanicii nu numai că ignorau sentimentele britanice, ei totodată nu reuşeau să recunoască slăbiciunea propriei lor situaţii. Securitatea britanică depindea de *sepoy*-i indieni recrutaţi din comunitatea indiană locală. În 1857, din armata britanică indiană care număra 270.000 de oameni, doar 40.000 erau de origine europeană. În anumite regiuni, 90 la sută din soldaţi erau indieni.

Astfel, scandalul iscat de puşca Enfield atingea un nerv al *sepoy*-lor care era legat de temeri mai ample referitoare la stăpânirea britanică. "Rebeliunea" a început după ce soldaţii de la Meerut care refuzaseră să folosească puşca au fost condamnaţi la ani grei de puşcărie, în mai 1857. Întreaga armată formată din *sepoy* s-a răzvrătit, ucigându-i pe toţi ofiţerii britanici. Rebeliunea s-a răspândit repede la Delhi, Oudh, Cawnpore şi Lucknow. Totuşi, majoritatea prinţilor indieni rămâneau loiali, la fel ca şi unităţile de *sepoy* din Bengal, Punjab, Bombay şi Madras.

b) Evenimentele rebeliunii

Rebeliunea a fost un eveniment extrem de brutal, care a durat mai bine de un an. Trupelor britanice le-au trebuit trei luni spre a restabili ordinea la Delhi, unde 40.000 de *sepoy*-i se răzvrătiseră. Bătălia pentru Lucknow, capitala provinciei Oudh, a durat 12 luni până ca britanicii să redobândească controlul asupra a 60.000 de răzvrătiţi. O luptă extrem de dură a avut loc la Cawnpore. Un mic grup format din mai puţin de 1000 de britanici, femei şi copii au fost înfometaţi spre a se supune. Generalul Neil, un comandant al armatei britanice, a dat următorul ordin ofiţerilor care conduceau detaşamentul de despresurare:

Satele din Mugboon şi din vecinătăţi să fie atacate şi distruse; masacraţi toţi oamenii; nu luaţi prizonieri... Toţi *sepoy*-ii din regiunile care s-au răzvrătit găsiţi fără acte şi care nu pot da explicaţii despre ei înşişi să fie spânzuraţi pe dată. Să fie atacat imediat Futtehpore, să fie distrus complexul Pathan, iar cei dinăuntru să fie ucişi; acest loc să servească de exemplu.

În ziua în care au sosit britanicii, *sepoy*-ii au refuzat să se predea. În schimb au aruncat peste zidurile oraşului trupurile femeilor moarte. Britanicii au zdrobit rapid revolta. Un ofiţer britanic descria ceea ce a văzut la sosirea sa la Cawnpore:

Încălţări şi haine sfâşiate şi însângerate de femei şi copii erau aruncate pe jos, la fel smocuri de păr smulse din cap. Podeaua unei încăperi în care erau târâţi şi ucişi băltea de sânge... Vreau să arăt băştinaşilor din India că pedeapsa administrată de noi pentru asemenea fapte va fi cea mai grea, cea mai revoltătoare pentru sentimentele lor, şi că ei nu trebuie să uite niciodată.

Britanicii s-au ţinut de cuvânt. *Sepoy*-ii prinşi au fost obligaţi să lingă sângele victimelor lor înainte de a fi spânzuraţi unul câte unul. Lupta a continuat încă un an până când rebelii au fost înfrânţi în cele din urmă, în iunie 1858. Represaliile britanicilor împotriva *sepoy*-ilor erau deseori şocante. Execuţiile fără proces erau la ordinea zilei. Victoria britanică asupra rebeliunii a fost umbrită de ambele părţi, de o amărăciune care va dura mai multe generaţii.

c) Rebeliunea şi istoricii

Cum era de aşteptat, rebeliunea indiană a fost subiectul unor dezbateri aprinse printre istorici. Pe vremuri, exista tradiţia printre istoricii indieni să considere rebeliunea drept o revoluţie naţională împotriva stăpânirii britanice. Pe de altă parte, istoricii britanici o considerau drept o revoltă armată localizată, declanşată de introducerea puştii Enfield. În perioada recentă, ambele interpretări au fost revizuite.

Opinia clasică indiană ortodoxă poate fi găsită în *The Indian War of Independence* de V.D. Savarkar (1912) care a considerat rebeliunea drept

o revoltă naţionalistă, al cărei scop principal era eliberarea de sub stăpânirea britanică. Mulţi istorici indieni au ridicat obiecţii la această interpretare. De exemplu, R.C. Majumdar o consideră ca fiind o "revoltă sporadică" declanşată de adepţi fanatici religioşi", iar termenul de "rebeliune" este folosit în mod mult mai frecvent decât cel de "revoluţie" în scrierile indiene mai recente. Rebeliunea este văzută din ce în ce mai mult ca o privire către trecut, rebelii concentrându-şi antipatia faţă de stăpânirea britanică asupra politicii de occidentalizare. Principala lor dorinţă nu era o Indie nouă, ci o restaurare a îndrăgitelor tradiţii religioase, sociale şi economice ale celei vechi. Pentru S.R. Ghosh, rebeliunea a fost nu atât prima înflorire a naţionalismului indian, cât mai degrabă ultima zvâcnire a Imperiului Mogul.

Opinia britanică clasică referitoare la rebeliune a fost exprimată în *The Cambridge History of the British Empire*, publicată în 1924. Această lucrare o caracteriza drept "o serie de izbucniri localizate în interiorul armatei." Principalele fapte prezentate spre a sprijini această interpretare erau că 66 la sută din ţară nu a luat parte, că doar 25 la sută dintre *sepoy* au fost implicaţi, că nu s-a ivit nici un conducător de frunte al rebeliunii, şi că nu a existat un plan sau o coordonare. Totuşi, în studiile mai recente s-a pus un accent mai mare pe nemulţumirea amplă în plan social şi economic faţă de politica de occidentalizare, cu toate că părerea conform căreia rebeliunea a fost o revoltă "naţionalistă" a fost respinsă în mod covârşitor. C. Hilbert, în *The Great Mutiny* (1973), a considerat-o a fi ceva mai mult decât o "rebeliune", dar mult mai puţin decât "primul război" indian pentru independenţă. În acord cu Ghosh, el a socotit-o "ultimul cântec de lebădă al Vechii Indii" – un ultim protest pătimaş împotriva penetrării occidentului. P. Mason, în *The Men Who Ruled India* * (1955), a considerat-o a fi "inspirată de oameni pentru care progresul era prea rapid", în timp ce Karol de Schweinitz, în *The Rise and Fall of British India* **, o interpreta drept reacţia predictibilă a unei societăţi agrare tradiţionale forţată brusc să accepte disciplinele "străine" ale capitalismului.

Rezultatul tuturor acestor lucrări a fost adaptarea unei abordări mai echilibrate, cu toate că nu s-a produs încă un consens. În general, istoricii

* "Oamenii care au condus India" (n.t.).

** "Mărirea şi decăderea Indiei Britanice" (n.t.).

britanici acceptă acum că rebeliunea are cauze mai adânci decât simpla ostilitate față de introducerea puștii Enfield, dar ei resping în continuare părerea conform căreia scopurile sale erau asemănătoare cu cele ale mișcării naționaliste indiene ulterioare. În ceea ce-i privește, istoricii indieni au recunoscut acum, în general, că rebelii au vrut să dea ceasul înapoi spre a se reveni la vechea Indie, nu spre a crea o nouă Indie unită pe plan național.

d) Rezultatele rebeliunii

În general, există consensul că, în oricare fel ar fi interpretată, rebeliunea a constituit un punct de cotitură în istoria stăpânirii britanice în India. Ea a condus la patru schimbări importante în natura stăpânirii britanice în India. În primul rând s-a pus capăt implicării lui East India Company în mașinăria stăpâniri britanice. În al doilea rând, rebeliunea marchează începutul stăpânirii britanice. A fost numit un secretar de stat și un consiliu format din 15 miniștri spre a gestiona afacerile indiene. Guvernatorul general a fost înlocuit de către un vicerege, în calitate de nou conducător al Indiei. În al treilea rând, ca rezultat al rebeliunii, armata indiană britanică a fost reformată. Elementul european a fost întărit, *sepoy*-ilor nu li s-a mai permis să folosească armament greu de artilerie, iar fiecare două unități de *sepoy* erau supravegheate de către un batalion britanic. Clasa ofițerilor britanici îi trata pe *sepoy* cu mai mare respect. Succesul acestor reforme poate fi judecat după faptul că între 1857 și 1947 nu au mai existat rebeliuni pe scară mare în armată. În al patrulea rând, rezultatul cel mai semnificativ al rebeliunii a fost adaptarea de către guvernul britanic al unei politici de liniștire al cărei scop era calmarea nemulțumirilor potentaților Vechii Indii. Cnducătorii indieni din "statele princiare", pe care britanicii încercaseră să-i submineze înainte de rebeliune, și-au recăpătat prestigiul. Ei au devenit un important grup de colaborare pe parcursul perioadei de stăpânire britanică. Toate problemele sociale, religioase și culturale au fost lăsate în grija lor.

3. Stăpânirea britanică în timpul "Vârstei de aur a *raj*-ului"

Succesul acestor măsuri poate fi judecat după faptul că perioada de la sfârşitul rebeliunii şi până la moartea reginei Victoria, în 1901, este de obicei denumită "vârsta de aur a *raj*-ului britanic".

a) Natura stăpânirii britanice

Câteodată nu se realizează complet că mai puţin de 3000 de funcţionari britanici numiţi conduceau un vast sub-continent de aproape 300 de milioane de oameni. Funcţionarii britanici care stăpâneau India erau o elită educată. Ei îşi câştigau slujbele prin intermediul unor examinări competitive care aveau loc doar la Londra. Majoritatea celor care erau numiţi urmaseră şcoli britanice publice şi constituiau "floarea universităţilor" Oxford şi Cambridge. Sir John Strachey, un administrator britanic de frunte, spunea în 1888 că administratorii britanici din India "trebuie să fie englezi". În 1944, 95 la sută dintre ei îndeplineau această exigenţă.

Nehru, prim-ministrul indian între 1948 şi 1965, observa că "britanicii din India erau singuratici, cufundaţi în propriile lor preocupări, aveau tendinţa de a-l trata pe indian în calitate socială sau oficială ca pe un cetăţean de mâna a doua şi evitau contactele apropiate cu orice fel de indieni. Acest lucru nu era valabil pentru toţi administratorii britanici. Cu siguranţă exista în rândul administratorilor britanici un grup care se ţinea la distanţă de cultura indiană. Mulţi dintre ei intrau în contact social cu indienii doar cu ocazia unor ceremonii. Totuşi, anumiţi istorici britanici au arătat că mulţi administratori britanici erau cinstiţi, bine-intenţionaţi şi deseori dovedeau înţelegere faţă de India şi oamenii ei.

Cu toate acestea, printre indienii educaţi, vorbitori de limbă engleză, exista sentimentul predominant că erau trataţi ca nişte cetăţeni de mâna a doua de către britanicii care conduceau India. Aşa cum se exprima B.N. Panday în *The Break-Up of British India* * (1969), "aroganţa rasială a britanicilor jignea sentimentele indienilor educaţi şi lărgea prăpastia dintre guvernanţi şi cei guvernaţi".Mulţi administratori de frunte făceau dovada unor opinii grosolane de superioritate rasială. Generalul Mayo,

* "Decăderea Indiei Britanice" (n.t.).

viceregele Indiei (1869-1872) îi spunea unui administrator de frunte că principala sa sarcină pe perioada în care se afla în India era aceea ce "a-i învăța pe subordonații dumitale că noi suntem cu toții gentelmani britanici angajați în măreața operă de guvernare a unei rase inferioare". Dar nu aici se oprea povestea. Existau mulți administratori britanici "liberali", inclusiv Ripon și Hardinge, care îi considerau pe indieni egali și care făceau eforturi improtante spre a se asigura că părerile grosolane despre superioritatea rasială erau descurajate în rândul administratorilor britanici.

Acest lucru nu a împiedicat un grup larg de profesioniști indieni educați să considere că li se refuza tratamentul egal în cadrul mașinăriei stăpânirii britanice. Acești profesioniști – profesori, avocați, doctori, ziariști și ingineri – erau suficient de nemulțumiți în această privință spre a întemeia o mișcare naționalistă care inițial revendica un statut egal pentru indieni, dar în cele din urmă reclama încheierea stăpânirii britanice în India.

4. Apariția naționalismului indian

Naționalismul indian era puternic influențat de modul în care era perceput naționalismul de către europeni. Dar idealul european de naționalism în calitate de dorință împărtășită de auto-guvernare întemeiată pe limbă, obiceiuri, și cultură comune reprezenta un concept greu de pus în acord cu o societate regionalizată și divizată din punct de vedere religios, așa cum era India. Mișcarea naționalistă se confrunta cu mai multe dificultăți în aplicarea unu ideal european de naționalism în condițiile indiene.

Principala diviziune religioasă era între hinduși – cel mai numeros grup religios (70 la sută) – și musulmani (21 la sută). Celelalte grupuri religioase (9 la sută), îi includea pe *sikh*-i, pe creștini și pe evrei. Totuși, hindușii erau cei care se considerau a fi protectorii vechii Indii. Toate lucrurile străine erau considerate "improprii". Această opinie era întărită de faptul că alte religii – în special Islamul, dat totodată religii minoritare precum creștinismul și zoroastrismul – fuseseră introduse de invadatori. De exemplu, puternicul Imperiu Mogul era un imperiu musulman. Dominația mogulilor constituise o garanție că religia mahomedană este o parte importantă a culturii indiene, dar hindușii zeloși rămâneau întotdeauna loiali propriei lor religii, considerată "adevărata religie a poporului indian."

Fiecare provincie indiană avea o istorie distinctă, o veche dinastie conducătoare şi obiceiuri, legi, tradiţie, limbă sau limbi locale. Marea majoritate a poporului indian simţea că face parte dintr-o anume regiune a Indiei şi n-aveau nici un concept referitor la India în calitate de naţiune-stat modernă. De fapt, pentru cei mai mulţi dintre ei ideea de naţiune cu un guvern central, legi naţionale, şi instituţii naţionale era un alt concept "străin". Aceste profunde deosebiri regionale în societatea indiană ar fi trebuie să fie depăşite dacă naţionalismul ar fi avut vreo şansă de a câştiga un sprijin larg.

Chiar dacă naţionaliştii ar fi avut succes în depăşirea obstacolelor, câştigând sprijin de masă din partea populaţiei indiene, ei tot ar fi trebuit să facă faţă britanicilor, care aveau control complet asupra sub-continentului şi care nu dădeau nici un semn că ar fi pregătiţi să împartă puterea cu alţii. Aceasta însemna că naţionalismul indian trebuia în mod clar să se confrunte cu britanicii – fie militar, ceea ce reprezenta o sarcină descurajantă, fie încercând să-i convingă prin forţa argumentelor. Perspectivele naţionaliştilor erau într-adevăr sumbre. Cum era de aşteptat, naţionalismul indian se dezvolta foarte încet.

Începuturile naţionalismului indian într-o formă organizată le-a constituit întemeierea Asociaţiei Indiene în 1876. Acest grup de presiune format din profesionişti indieni educaţi, vorbitori de limbă engleză solicita un tratament mai echitabil în ceea ce-i priveşte pe indienii folosiţi în Serviciul Civil Indian. Ei ţineau întruniri şi încurajau erudiţia şi învăţătura indiană. Britanicii considerau că grupul este atât de inofensiv încât, ca urmare a solicitării lor, s-au pus bazele Congresului Naţional Indian, în 1885. El era gândit să fie o neputincioasă sală de discuţii în care clasa mijlocie indiană să aibă posibilitatea de a-şi prezenta nemulţumirile. Britanicii n-au crezut nici un moment că Congresul îşi va asuma – aşa cum s-a întâmplat – statutul de opoziţie oficială la stăpânirea britanică şi, că va deveni un partid politic naţional. Primele întruniri ale Congresului nu le-au dat britanicilor motive de îngrijorare. Preşedinţii Congresului îşi petreceau timpul, în general, elogiind binefacerile pe care le adusese stăpânirea britanică. Totuşi, acest început timid a fost în scurtă vreme urmat de dezbateri adevărate, care aveau tendinţa de a se concentra asupra criticilor aduse stăpânirii britanice. Congresul Naţional Indian a atras sprijinul indienilor educaţi. În 1900 fiecare regiune avea un congres local care trimitea delegaţi la Congresul naţional.

Cei mai cunoscuți lideri ai Congresului de dinainte de 1914 erau Gokhale și Tilak. Gokhale admira liberalismul britanic. El era conciliant și constructiv în criticile aduse stăpânirii britanice. Dorea introducerea gradată a auto-guvernării locale și naționale pentru poporul indian pe aceleași coordonate ca și cele din coloniile de așezări. Argumentul rațional, convingerea și non-violența erau punctele-cheie ale strategiei sale. Tilak, pe de altă aprte, era un hindus fanatic. El admira moșternirea națională a Indiei. Sublinia ce mare parte a acestei moșteniri fusese distrusă de imperialismul britanic. Tilak susținea confruntarea deschisă și violentă cu britanicii. El voia să-i silească să accepte o luptă înarmată – "o rebeliune la scară națională". Britanicii numeau grupul condus de Gokhale "moderați", și, cum era de așteptat, grupul condus de Tilak "extremiști".

Înainte de 1900, majoritatea membrilor Congresului sprijineau abordarea lui Gokhale față de britanici. Acest lucru s-a schimbat după ce George Nathaniel Curzon (lordul Curzon) – "un suflet și o inimă imperialistă" – a fost numit vicerege al Indiei în 1898.

5. Lordul Curzon în calitate de vicerege, 1898-1905

Lordul Curzon avea doar 39 de ani când a ajuns în India. Era atrăgător, inteligent și arogant, în cantități egale. Poseda încrederea de sine a cuiva care considera că a conduce ține de dreptul său divin. "Nu e bine să lași altă ființă să facă ceva în locul tău. Fă totul tu însuți."

Curzon considera perioada în care el a fost vicerege al Indiei drept o trambulină spre a deveni șef al Partidului Unionist și prim-ministru. Ceea ce nu reprezenta o ambiție deplasată. El era considerat luceafărul dreptului imperialist. Pasiunea sa pentru stăpânirea britanică în India era la fel de puternică ca și cea a lui Romeo pentru Julieta. Era atât de patriot încât refuza ca imnul "Onward Christian Soldiers" * să fie cântat în timpul serviciului divin în India, pentru că conținea versul:"Crowns and thrones may perish, Kingdoms rise and wane." **

Lordul Curzon era de părere că Marea Britanie trebuie să rămână în India. Cum era de așteptat, aceasta însemna că el era extrem de ostil față

* "Înainte, soldați creștini" (n.t.)

** "Coroanele și tronurile pot dispărea, Regatele sunt falnice apoi decat" (n.t.).

de influența din ce în ce mai mare a Congresului Național Indian. În 1900, el spunea: "Convingerea mea este aceea că Congresul este pe punctul de a se prăbuși, iar una dintre cele mai mari ambiții ale mele atâta timp cât mă aflu în India este aceea de a o ajuta să-și dea duhul în liniște." Curzon a stăpânit India în stilul unui împărat roman. Sosirile sale în India erau legendare pentru pompa și ceremonia lor imperială. Soția unui civil bengalez descria una dintre aceste strălucitoare parade:

> Mai întâi, poliția călare, apoi cinci regimente de cavalerie, după aceea artileria, apoi solii, impunători în straie galben cu auriu, iar fanfara cânta în timp ce ajungeau la moschee. După ei, cadeții imperiali, un corp de tineri băștinași, fii de nobili, toți călare pe cai de luptă negri, cu piei de leopard și îmbrăcați în uniforme albe și cu turbane bleu pal – era atât de drăguți! Apoi veneau elefanții... și erau o procesiune orbitoare, unul mai splendid decât celălalt... La început veneau șase, trei și trei... apoi o creatură splendidă, acoperită cu argint și aur care purta o șa cu baldachin în care stătea lordul Cruzon și frumoasa sa doamnă... veneau încet și maiestuos, urmați de un alai de patruzeci sau cincizeci de animale, toate înșăuate, vopsite și împopoțonate cu țesături lucrate cu aur și cu diademe de aur cu ornamente uriașe atârnându-le peste urechi... Dar nu se auzea nici un zgomot și nici urale de întâmpinare.

Doar atunci când se afla pe spinarea unui elefant, lordul Curzon se mișca încet, pe parcursul întregii perioade în care a fost vicerege. Cât timp s-a aflat în India, țelul său a fost să transpună un program ambițios de reforme administrative și economice care vor menține Marea Britanie în India "pentru cel puțin încă o sută de ani". El a întemeiat o serie de departamente naționale cu responsabilitate separată pentru pământuri, cercetare, căi ferate și agricultură. A îmbunătățit transportul rutier, feroviar și fluvial. A încurajat investiții britanice mai masive.

În general, politica lui Curzon era extrem de nepopulară în rândurile indienilor educați, dar hotărârea sa de a împărți vechea provincie a Bengalului în două regiuni a fost cauza unui protest naționalist în rândurile populației. Bengalul, predominant locuit de hinduși, având o populație

de 78 de milioane, era cea mai mare provincie indiană cu o identitate regională clară, pe care locuitorii săi voiau s-o apere. În momentul în care a hotărât să divizeze Bengalul, Curzon luase în calcul problema doar în termeni de eficiență administrativă. El considera că provincia era prea vastă și prea incomodă spre a fi guvernată în mod eficient fără divizarea în două unități separate.

Cum era de așteptat, locuitorii din Bengal priveau problema oarecum diferit.Ei o interpretau ca pe un atac direct al britanicilor asupra vechilor frontiere regionale ale Indiei. Cu sprijinul Congresului Național, o reformă administrativă cu implicații locale a fost transformată într-o problemă națională. Congresul a condus protestele prin intermediul discursurilor, a demonstrațiilor de stradă și boicotul bunurilor manufacturate britanice.Au avut loc, de asemeni, atacuri teroriste împotriva administratorilor britanice. Principala temă a atacurilor naționaliste era aceea că britanicii dovediseră o dată în plus, la fel cum făcuseră și înaintea rebeliunii, că nu aveau respect față de obiceiurile indiene, procesele religioase sau străvechile loialități regionale. O problemă națională era astfel transformată într-o revoltă națională.

Foarte mulți istorici indieni au considerat împărțirea Bengalului drept locul de naștere al mișcării naționaliste în plină înflorire. Congresul a reușit să răspândească temeri că alte provincii indiene ar putea avea aceeași soartă ca și Bengalul în cazul în care nu iau poziție împotriva stăpânirii britanice. Criza a avut, fără îndoială, importanță în afirmarea Congresului ca grup capabil să ofere o guvernare pentru indieni. Criza a condus la formarea Ligii Indienilor Musulmani, care a luptat împotriva stăpânirii britanice prin mijloace violente. Aceste două evenimente reprezentau în mod clar ceva ce Curzon dorea a evita, făcând toate eforturile. Părerea că împărțirea reprezenta un eveniment cu semnificație politică în istoria stăpânirii britanice rămâne convingătoare, mai ales că problema cu Bengalul a condus totodată la abdicarea lordului Cruzon care a fost ultimul vicerege cu adevărat vizionar și "imperial" și India. Când liberalii s-au întors la putere în 1905, ei l-au înlocuit rapid pe Curzon cu mult mai conciliantul lord Minto.

6. Liberalii şi India, 1905-1914

Victoria liberalilor în alegerile generale britanice din 1906 a fost primită cu entuziasm de către membrii de frunte ai Congresului. Moderaţii din Congres erau mai admiratori ai "cinstei liberalismului britanic" şi aveau mari speranţe că Morley, secretarul de stat pentru India, va conduce India pe drumul către auto-guvernare. Totuşi Minto, viceregele liberal, socotea autoguvernarea Indiei drept "un vis fantastic şi absurd." Totuşi, spre deosebire de Curzon, el lua în serios Congresul şi se consulta cu el în legătură cu posibilitatea reformei.

Între 1905 şi 1914, guvernul liberal a introdus mai multe reforme importante care au afectat India. Aceste reforme erau în mod clar un răspuns la solicitarea naţionalistă vizând o implicare mai profundă a indienilor în maşinăria stăpânirii britanice. Legea consiliilor indiene * (1909) le permitea reprezentanţilor indieni să ia parte la Consiliul Legislativ al viceregelui din India, la Consiliul pentru India de la Londra, şi la consiliile legislative locale care mai înainte fuseseră dominate de britanici. Consiliul Imperial s-a transformat într-o legislatură în care 27 din cei 60 de membri ai săi erau aleşi şi nu numiţi de către vicerege. În acest consiliu nu exista o majoritate britanică internă. Alegerile directe erau introduse pentru alegerile consiliilor locale. Consilii de reprezentanţi separate erau oferite de asemeni şi musulmanilor.

Lordul Hardinge, care l-a înlocuit pe Minto în calitate de vicerege în 1910, a detensionat situaţia reunificând Bengalul. El a dezvoltat totodată relaţii foarte apropiate cu Gokhale şi cu moderaţii din Congres. Aceste contacte au condus la Comisia din Islington, în 1912. Aceasta a recomandat că "indianizarea" serviciului civil superior trebuie să devină viitoarea prioritate a stăpânirii britanice în India.

Reformele liberale în India din 1905 până în 1914 au detensionat situaţia creată de împărţirea Bengalului, dar ele nu au constituit nimic altceva decât o încercare de găsire a unei soluţii la problema stăpânirii britanice în India. Şi mai exista în continuare nevoia de a trata cu Liga Indienilor Musulmani, care promova terorismul şi nesupunerea civilă. În 1914, britanicii încă aveau comanda, dar ei nu răspunseseră la cea mai importantă întrebare naţionalistă dintre toate – va fi acordată Indiei

* În original: "The Indian Councils Act" (n.t.)

autoguvernarea? Primul război mondial s-a declanşat înainte ca să li se solicite un răspuns la ea.

7. Politica britanică în vestul Asiei

Principalul scop al politicii britanice în vestul Asiei era extinderea comerţului britanic. Pentru acest scop, puterea lui Royal Navy era crucială. Majoritatea centrelor comerciale importante din Extremul Orient – cu excepţia celor din Japonia – erau fie "convinse", fie silite să accepte bunuri străine. Acest lucru este cunoscut sub numele de politica "uşilor deschise". A fost întrebuinţată în mod foarte eficient pentru a deschide porturile chinezeşti.

a) "Politica uşilor deschise" şi relaţiile anglo-chineze

Marea Britanie era interesată de China din cauza uriaşului ei potenţial de piaţă pentru bunurile britanice. Şi după cum spunea lordul Palmerston în 1864, "care poate fi avantajul comercial al acestei ţări dacă poate avea un comerţ fără obstacole şi neîntrerupt cu o treime a rasei umane". Totuşi, această fascinaţie în legătură cu "deschiderea faţă de China" depăşea orice proporţie a volumului real al comerţului anglo-chinez. În secolul al XIX-lea, în orice an importurile din China nu s-au ridicat niciodată peste 2,5 milioane de lire sterline, iar exporturile către China n-au depăşit niciodată 5,5 milioane de lire sterline. În ciuda politicii "uşilor deschise", comerţul anglo-chinez nu a reprezentat niciodată mai mult de 1 la sută din comerţul britanic total de peste mări din perioada 1815-1914. Dar, desigur, perspectivele de creştere viitoare şi nu realitatea curentă provocau un asemenea interes în rândurile negustorilor britanici.

Motivul principal pentru care legăturile comerciale dintre China şi marile puteri au crescut atât de greu l-a constituit politica izolaţionistă urmată de guvernul chinez. Dinastia manciuriană, care stăpânise China din secolul al XVII-lea, a urmat o politică constantă de încercare de izolare a imperiului său de comerţul, ideile şi influenţa occidentală. China era percepută drept "centrul universului", care n-avea nevoie de contacte cu cei din exteriorul ei. Înainte de 1842, China nu semnase nici un acord diplomatic sau comercial cu vreo putere europeană.

China a fost capabilă să reziste atâta vreme penetrării vestului datorită faptului că economia ei era auto-suficientă în toate domeniile alimentelor vitale şi ale materiilor prime, iar armata sa de un milion de oameni era considerată cea mai puternică din Asia. Până în jurul anului 1880, puterile europene considerau China a fi o putere importantă, comparabilă cu Rusia, şi nimeni nu se gândea în mod serios să rişte un război terestru cu ea. Totuşi, dinastia manciuriană cheltuia foarte puţin pe apărarea sa navală. Acest lucru oferea Marii Britanii – cea mai puternică putere navală – şansa de a forţa China să-şi dechidă porturile comerţului străin. Royal Navy făcea blocada porturilor chinezeşti spre a sili China să accepte bunurile străine.

Politica era în primul rând folosită spre a sprijini activităţile comerciale ale lui East India Company. În 1880, China a interzis vânzarea opiului. Acest lucru a constituit o puternică lovitură pentru East India Company. Ea a replicat vânzând drogul negustorilor indieni care îl introduceau prin contrabandă în China. În 1839 guvernul chinez a confiscat şi distrus toate stocurile străine de opiu. Traficanţii de droguri erau pedepsiţi cu moartea. La Canton a sporit numărul raziilor pentru detectarea drogurilor efectuate pe navele străine. East India Company a chemat în ajutor guvernul britanic. La Canton au fost trimise nave ale Royal Navy spre a organiza o blocadă. Rezultatul a fost o încăierare între joncile chinezeşti şi Royal Navy, în timpul căreia s-au scufundat două vase britanice şi patru jonci de război chinezeşti.

Incidentul a fost folosit de către guvernul britanic spre a transforma disputa într-un război. Din 1839 până în 1842, s-a efectuat blocada tuturor porturilor chinezeşti importante. Această acţiune a devenit cunoscută sub numele de "războiul opiului". El a fost dus pentru scopul îngust de a ajuta comerţul lui East India Company şi pentru motivul mai larg de a forţa guvernul chinez să-şi deschidă porturile comerţului străin. În 1842 China a cedat şi a semnat Tratatul de la Nanking. În ciuda faptului că guvernul britanic declara că ţelul său în ducerea acestui război era "comerţul, nu teritoriul", China a fost silită să cedeze Marii Britanii insula Hong Kong, şi totodată să-i plătească o compensaţie de 13 milioane de lire sterline, să deschidă negustorilor britanici cinci porturi şi să reducă taxa de import asupra bunurilor britanice la 5 la sută. Dar nici aceste avantaje nu i-au satisfăcut pe negustorii britanici şi europeni. Guvernul chinez le-a permis să opereze doar pe o rază de 50 de kilometri ale celor

5 porturi "cu uşile deschise". Dintre acestea, doar Shanhaiul a devenit un oraş cu adevărat internaţional. Marea majoritate a Chinei încă rămânea neatinsă de comerţul străin. Între 1856 şi 1858 s-a dus un al doilea "război comercial" – de această dată cu cooperarea francezilor. Acest lucru a dus la deschiderea altor cinci porturi chinezeşti pentru comerţul străin.

Politica "uşilor deschise" a constituit o reuşită pentru Marea Britanie în termeni economici. În 1880, ea era răspunzătoare pentru 76 la sută din întregul comerţ peste mări al Chinei. Dar este îndoielnic faptul că China a profitat de pe urma acestui lucru. Au luat sfârşit secole întregi de izolare faţă de ideile şi influenţa occidentală, dar iluzia puterii chinezeşti a fost sfărâmată, iar ţara a devenit vulnerabilă la ambiţiile Marii Britanii, Franţei, Germaniei, Rusiei şi Japoniei.

b) "Noul imperialism în Asia": China şi puterile europene

Realizând din ce în ce mai clar faptul că China se afla într-o situaţie debilă, alte puteri europene au fost încurajate să caute în Asia resturi de valoare.În anii 1880, Franţa a ajuns în Indo-China, cucerind Tonking, Cambogia şi Saigon-ul. Britanicii au replicat ameninţării franceze preluând în mod oficial controlul asupra Burmei, Malayei şi Borneo-ului. Germania şi S.U.A. au sosit de asemeni spre a prelua controlul asupra mai multor insule din Pacific. Totodată erau interesate de expansiune Japonia şi Rusia.

Acest val de "nou imperialism" în Asia era cât pe ce să facă puterile europene să dividă China. Atacurile navale vizând aplicarea politicii "uşilor deschise" au fost urmate de atacuri militare. În 1860 Rusia a atacat China şi a anexat o mare porţiune de teritoriu de lângă fluviul Amur. Acest lucru a permis Rusiei să construiască baza navală la adăpost de gheţuri de la Vladivostok. În 1894, Japonia, puterea asiatică independentă cu cea mai rapidă dezvoltare, a atacat şi a învins China. Ca preţ al victoriei, Japonia a pretins o mare porţiune din teritoriu. Acest fapt a alarmat Marea Britanie, Rusia, Germania şi Franţa, care au intervenit pe cale diplomatică. În cele din urmă, Japonia a acceptat o compensaţie de război în valoare de 30 de milioane de lire sterline. Dar China nu putea plăti. Acest fapt a deschis calea pentru ca băncile europene să împrumute bani Chinei în schimbul unor concesiuni miniere, a unor contracte pentru construirea de căi ferate şi a unor suprafeţe de teren.

Puterile europene începuseră să considere China drept o putere "muribundă" într-o lume în care doar cei mai adaptați erau sortiți a supraviețui. În 1898 Germania a capturat portul Kiao-Chow, Marea Britanie a cucerit Wei-hai-wei, iar rușii au pus mâna pe Port Arthur. În 1900 China, din punct de vedere istoric cel mai puternic și influent stat din Asia, se afla periculos de aproape de divizare; atât de aproape încât Germania, Franța, Marea Britanie și Rusia deja întocmiseră planuri spre a se asigura că împărțirea prăzilor va avea loc în mod pașnic. *Times*, care era cunoscut drept "vocea guvernului britanic", sintetiza opinia predominantă referitoare la situația jalnică a Chinei în 1898 când sugera că orice încercare de a preîntâmpina o împărțire a Chinei ar echivala cu "încercarea de a stăvili valurile oceanului cu o cârpă de spălat pe jos."

Totuși, chinezii nu erau pregătiți să renunțe la independența lor fără luptă. În 1900, când împărțirea era iminentă, mari mase de naționaliști chinezi s-au răsculat și i-au atacat pe europeni oriunde i-au întâlnit. Aceasta a fost "răscoala boxerilor". Mulți europeni și încă și mai mulți rebeli chinezi au fost uciși înainte ca Germania, Franța, Rusia și Marea Britanie să intervină, înăbușind răscoala și restaurând ordinea.

În cele din urmă, China a fost salvată de la împărțire din cauză că puterile europene se temeau una de ambițiile celeilalte într-o măsură mai mare decât cea în care doreau să stăpânească China. În final, ele au acceptat o împărțirea a concesiunilor comerciale în China. Rusia a preluat controlul asupra comerțului de nord (inclusiv Pekinul), Franța a căpătat drepturi comerciale exclusive în sud, iar Germania a dobândit concesiuni în Shantung. În această situație Marea Britanie a rămas în Valea fluviului Iantzî - cea mai importantă regiune comercială dintre toate. Dar, având în vedere că Marea Britanie controlase anterior peste 70 la sută din comerțul exterior al Chinei, acest rezultat era departe de a fi satisfăcător. Marea Britanie a fost satisfăcută de supraviețuirea unei Chine independente. Către acest lucru tinsese tot timpul diplomația britanică.

8. Sfârşitul "splendidei izolări" în Asia, 1900-1914

Totuşi, cât timp putea Marea Britanie continua să câştige aceste delicate jocuri de diplomaţie internaţională? Câtă vreme putea ea să ţină piept valului ambiţiilor marilor puteri în Asia? După 1900 politicienii au început să fie de părere că răspunsul la ambele întrebări era: "nu pentru mult timp." Rivalitatea imperială febrilă în Asia şi Africa solicitase resursele militare şi navale ale Marii Britanii până la limită. Germania şi S.U.A. se dovediseră a fi importante rivale din punct de vedere economic şi naval. Se considera că Rusia rămâne o ameninţare reală pentru India. Prezenţa Franţei în Indo-China şi militarismul în creştere al Japoniei sugera că nesiguranţa va spori în viitor.

Vulnerabilitatea Imperiului în Asia era deseori subiect de discuţie printre politicienii britanici de frunte. Discuţia se centra pe avantajul de a continua "splendida izolare", politica Marii Britanii de a nu se alătura vreunei alianţe militare. Lordul Salisbury, primul-ministru, o sprijinea pe motiv că nu-i oferea Marii Britanii "nici prieteni şi nici duşmani". Existau alţii care doreau ca Marea Britanie să abandoneze această politică şi să intre într-o alianţă – "cu oricine". Joseph Chamberlain, secretarul colonial, cocheta cu ideea unei alianţe anglo-germane. Dar animozitatea dintre Marea Britanie şi Germania creştea – în special din punctul de vedere al rivalităţii navale – iar în 1902 se evaporaseră toate speranţele unei alianţe între cele două ţări.

Costisitorul război anglo-bur din Africa de Sud (1899-1902) a grăbit dorinţa guvernului britanic de a semna acorduri diplomatice spre a pune capăt la ceea ce părea a fi o izolare din ce în ce mai periculoasă. S-a recunoscut faptul că dacă s-ar fi ivit o altă criză internaţională în timp ce avea lor războiul din Africa de Sud, n-ar fi existat forţe suficiente spre a i se face faţă. Primul acord a fost cel cu o putere asiatică – Japonia. Scopul acestui război era acela de a oferi perspectiva ajutorului în oricare război în care s-ar implica Marea Britanie în Orientul Apropiat, reducând astfel îngrijorarea legată de faptul că în regiune nu există suficiente resurse spre a apăra în orice împrejurare interesele britanice. Se spera totodată că simpla existenţă a tratatului anglo-japonez îi va face pe potenţialii agresori să nu treacă la acţiune. Totuşi primul său rezultat a fost acela de a încuraja Japonia să pornească războiul împotriva Rusiei în 1909, datorită unei dispute legate de controlul părţii de nord-est a Chinei. Războiul

ruso-japonez s-a terminat în 1905 printr-o surprinzătoare victorie japoneză.

Era clar că alianța anglo-japoneză nu făcuse mare lucru spre a determina situația în Asia. În această privință au fost mai încununate de succes alte două acorduri. În 1904, a fost semnată înțelegerea anglo-franceză. Acest lucru a reglementat diferendul dintre Marea Britanie și Franța referitor la problemele coloniale în Africa și Asia. În 1907 Marea Britanie și Rusia și-au reglementat, în sfârșit, diferendul colonial din Asia, semnând Convenția Anglo-Rusă. Au fost rezolvate disputele frontaliere referitoare la Afghanistan și Tibet, iar Persia (acum Iran) a fost împărțită între "sferele de influență" britanică și rusă, cu o zonă "neutră" la mijloc.

Totuși, aceste acorduri nu au rezolvat dificultățile Marii Britanii în Asia. Se părea că orice nouă provocare la adresa intereselor ei din regiunea ar putea dovedi că lipseau resursele militare și navale necesare spre a organiza o replică eficientă. Imperiul Britanic înflorise în vreme de pace, dar ajunsese în mod clar suprasolicitat atunci când pe scenă își făceau apariția rivali imperiali serioși. India părea a fi într-o poziție extrem de vulnerabilă, având în vedere că era probabil ca orice agresor extern să primească sprijin din partea disidenților de pe sub-continent. Un efect benefic pentru Marea Britanie al declanșării războiului din 1914 a fost acela că a îndreptat atenția marilor puteri asupra Europei exact într-o perioadă în care apărarea Imperiului devenise o problemă majoră, iar înainte termenul "declin" fusese în mod serios considerat spre a caracteriza Imperiul Britanic în Asia.

***Să luăm notițe despre** "Imperiul Britanic în Asia, 1815-1914"*

Întrebările referitoare la Imperiul Britanic în Asia de obicei se centrează asupra a trei aspecte: I) cauzele și consecințele "rebeliunii indiene", II) apariția naționalismului indian între 1880 și 1914 și III) relațiile Marii Britanii cu China. Ar fi o bună idee să țineți minte acest lucru în timp ce vă luați notițe.

1. Rebeliunea. Dați o atenție deosebită evenimentelor care au condus la rebeliune. Care a fost semnificația politicii de occidentalizare? Enumerați caracteristicile politicii și reacțiile indienilor la adresa

ei. Acordați o atenție deosebită dezbaterii istorice și enumerați exemplele de puncte de vedere engleze și indiene.

2. Apariția naționalismului indian. Observați consecințele "rebeliunii" pentru stăpânirea britanică. Care erau deosebirile dintre naționalismul "rebeliunii" și "noul naționalism"? Cu ce probleme se confrunta mișcarea naționalistă indiană? Observați scopurile, tactica și conducerea Congresului Național. Care era semnificația pentru dezvoltarea mișcării naționaliste indiene a lui Curzon în calitate de vicerege și a perioadei reformelor liberale din 1905 până în 1914?
3. Relațiile Marii Britanice cu China. De ce era China vulnerabilă în fața agresorilor interni în timpul secolului al XIX-lea? Care era politica "ușilor deschise"? Care erau cauzele și consecințele "războiului opiului"? Descrieți și explicați răspunsul Marii Britanii la fiecare dintre amenințările la adresa independenței chineze.

***Să răspundem la întrebări-eseu despre** "Imperiul Britanic în Asia, 1815-1914"*

Studiați următoarele întrebări despre Imperiul Britanic în Asia.

1. A fost rebeliunea indiană "ultima zvâcnire a Vechii Indii"?
2. "O revoltă naționalistă". Cât de validă este această descriere a rebeliunii indiene?
3. Explicați de ce naționalismul indian a sporit în perioada dintre 1880 și 1914.
4. Explicați apariția Congresului Național Indian între 1870 și 1914.
5. Era politica "ușilor deschise" față de China un caz clasic de "imperialism neoficial"?

Unul dintre avantajele de a studia această problemă este acela că examinatorii tind să plaseze întrebări independente în privința ei. Prin urmare nu există riscul de a vă trezi frustrat de aparența unei întrebări care leagă un aspect al Imperiului Britanic în Asia cu o problematică pe care n-o cunoașteți decât într-o mică măsură. Veți observa că patru dintre întrebările de pe această pagină sunt complet independente, și doar una

singură vă cere să aveți în vedere o anumită problemă într-un context mai larg. Care întrebare face excepție de la regula "independențelor"?

Un alt avantaj al faptului de a fi pregătit să răspunzi la întrebări referitoare la Imperiul Britanic în Asia este acela că examinatorii deseori plasează o sarcină directă, așa cum e deseori cazul atunci când se consideră probabil că până și candidații bine-pregătiți vor avea o redusă cunoaștere faptică referitoare la problemă. Două dintre întrebări sunt în mod esențial de tipul "de ce"?, solicitând doar o suită de punctări de tipul "pentru că", precedate de o introducere și urmate de o concluzie. Care sunt întrebările care intră în această categorie? Atunci când vă apucați să pregătiți planuri pentru răspunsul la aceste întrebări, amintiți-vă că punctările de tip "pentru că" nu trebuie să fie prezentate la întâmplare. Ce criterii veți folosi spre a decide asupra ordinii pe care o veți adopta?

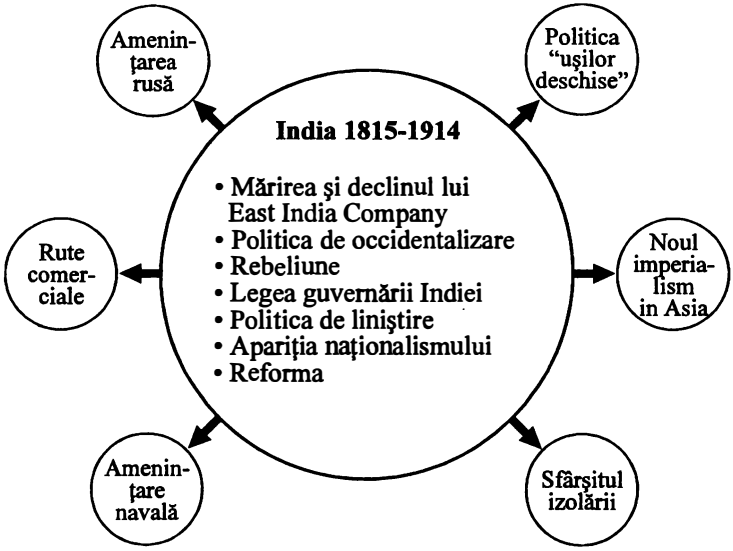

Rezumat - Imperiul Britanic în Asia, 1815 - 1914

Întrebările 1,2 şi 5 solicită din partea candidatului o arie asemănătoare de aptitudini de redactare a eseului. Care este factorul comun? Întrebarea 5 este cea mai dificilă în termeni de tehnică, dar poate fi rezolvată dacă este abordată în mod sistematizat. Prima sarcină este aceea de a identifica termenii sau conceptele care trebuiesc definite. În acest caz există trei - politica "uşilor deschise", "cazul clasic", şi "imperialismul neoficial". Dacă aveţi încredere că veţi fi în stare să creaţi o definiţie a fiecărui termen, merită să continuaţi răspunsul la întrebare. Dacă nu, este momentul să vă îndreptaţi atenţia asupra altei întrebări. Următoarea sarcină este aceea de a vă concepe definiţiile. În situaţia unui examen, când timpul este scurt, cea mai bună modalitate de a face acest lucru este aceea de a scrie secţiunea introductivă a răspunsului vostru. Pentru că se pot da trei definiţii, dintre care două sunt lungi, e posibil să aveţi nevoie de mai mult de un paragraf introductiv – această situaţie se iveşte rareori, dar nu este în nici un caz unică. Atunci când aţi făcut acest lucru trebuie să vă opriţi din scris şi să vă mai faceţi un plan. Sarcina voastră este aceea de a vă imagina restul răspunsului. Acesta comportă două faze. Mai întâi trebuie să studiaţi formularea întrebării şi să identificaţi cu exactitate ceea ce sunteţi întrebaţi. În acest caz examinatorul caută un răspuns de tipul "în aceste privinţe, da, în aceste privinţe, nu". Apoi trebuie să vă hotărâţi care vor fi punctele cu "nu" şi care cele cu "da" şi ordinea în care le veţi prezenta. În clipa în care a fost făcut acest lucru, scrierea răspunsului ar trebui să fie o treabă simplă!

E probabil ca majoritatea studenţilor să considere paragraful de mai sus extrem de descurajant. Nu e de mirare, pentru că reprezintă o provocare dură. Totuşi, având în vedere că v-aţi dat silinţa de a citi până aici această secţiune, probabil că veţi avea puterea de a vă pune în practică tehnica de redactare a planului eseului într-un mod suficient de riguros spre a fi în stare (în cele din urmă) să vă ocupaţi de abordarea care a fost descrisă. Cu siguranţă, studenţii care posedă tehnici bune de redactare a planului în mod aproape invariabil au rezultate sensibil mai bune decât cei care se ocupă de concepţie în timp ce scriu.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Imperiul Britanic în Asia, 1815-1914"*

1. Ordinele date unui ofiţer britanic în timpul "rebeliunii indiene".
Citiţi cu atenţie pasajul de la pagina 71. Răspundeţi la următoarele întrebări.

a) Care sunt ordinele date în pasaj ?
b) Ce ne spune extrasul despre atitudinea ofiţerilor britanici faţă de rebeli ?
c) Explicaţi punctele forte şi cele slabe ale sursei pentru istoricul militar.

2. Mărturia unui ofiţer britanic din Cawnpore.
Citiţi cu grijă pasajul de la pagina 71. Răspundeţi la următoarele întrebări.

a) Care este atitudinea ofiţerului faţă de răsculaţi? Sprijiniţi-vă fiecare idee cu dovezi din pasaj.
b) Ce concluzii despre natura conflictului pot fi extrase din pasaj.
c) Ce alte tipuri de dovezi pot fi disponibile spre a permite emiterea unei judecăţi care să răspundă la întrebarea dacă ceea ce s-a întâmplat la Cawnpore este tipic pentru întreaga rebeliune?

3. O opinie indiană despre stăpânirea britanică
Citiţi cu atenţia pasajul de la pagina 78. Răspundeţi la următoarele întrebări

a) Explicaţi pe scurt ceea ce se descrie în pasaj.
b) Ce sugerează pasajul în legătură cu stăpânirea britanică din epoca respectivă?
c) Care este semnificaţia faptului că, în ciuda impresionantei etalări de putere a britanicilor, "nu se auzea nici un zgomot şi nici urale de întâmpinare"?

CAPITOLUL 5

Imperiul, politica britanică şi cultura populară în epoca imperialismului

În anii din urmă, istoricii au dedicat foarte multă atenţie impactului pe care l-a avut Imperiul asupra politicii britanice. După 1870 Imperiul a devenit o importantă problemă de dezbatere în cercurile politice. Se vădea, totodată, un interes sporit faţă de Imperiu în rândul clasei muncitoare şi în formele populare de distracţie şi în literatură. Procesul a început în anii 1870 cu o dezbatere majoră în legătură cu Imperiul între Benjamin Disraeli, şeful conservatorilor şi William Gladstone, şeful liberalilor. În 1890 Joseph Chamberlain, "regele neîncoronat al imperialiştilor", formulase planuri pentru "expansiunea Imperiului". Punctul culminant al acestei agitaţii imperiale a fost atins în timpul războiului anglo-bur (1899-1902).

1. Disraeli şi Imperiul

Benjamin Disraeli (1804-1881) a condus partidul conservator în Camera Comunelor în cea mai mare parte a timpului în perioada dintre 1846 şi moartea sa din 1881. El a fost de două ori prim-ministru, în 1868 şi între 1874 şi 1880. Dar cea mai mare creaţie a sa a constituit-o propria sa personalitate controversată care a fost subiect de dispute tot timpul. Robert Blake sugerează că contribuţia sa majoră a constat în crearea imaginii de partid naţional şi patriotic pentru conservatori, depăşind loialităţile de clasă spre a reprezenta poporul britanic în totalitate. Totuşi, printre contemporanii săi el era perceput ca un "oportunist fără principii" care a îmbrăţişat anumite cauze din motive de promovare personală şi pentru a-şi spori popularitatea. E uşor de înţeles de ce era susţinută această opinie. De-a lungul carierei sale Disraeli şi-a schimbat în mod frecvent poziţia. Atunci când a încercat să intre în parlament pentru prima dată el a fost, pe rând, liberal-conservator, apoi radical şi în cele din urmă, conservator. În 1832 s-a opus reformei electorale, apoi a sprijinit-o în 1867. El s-a opus liberului schimb în 1846, dar în 1852 a înglobat această problemă în politica conservatoare. El denumea coloniile "pietre de moară atârnate

de gâtul nostru" în anii 1860, dar în anii 1870 chema la "consolidarea Imperiului".

Un scepticism identic s-a iscat referitor la motivele pentru care Disraeli a înglobat dintr-o dată problema Imperiului în politica internă britanică. Punctul de plecare l-a constituit discursul său de la Crystal Palace din 1872, când a declarat despre politica liberală faţă de Imperiu,

> Dacă priviţi istoria acestei ţări din momentul instaurării liberalismului – cu patruzeci de ani în urmă – veţi găsi că nu a existat un alt efort atât de continuu, atât de subtil, sprijinit de atât de multă energie şi dus la capăt cu atâta abilitate şi discernământ, precum încercările liberalismului de a dezintegra Imperiul Angliei şi, domnilor, dintre toate eforturile, acesta este cel care a fost cel mai aproape de succes. S-a arătat că niciodată n-a existat o nestemată în coroana Angliei care să fi fost atât de costisitoare precum posesiunea Indiei. De nenumărate ori s-a spus că trebuie să scăpăm imediat de acest costisitor coşmar. Ei bine, acest lucru aproape a fost dus la îndeplinire. Atunci când au fost adoptate de către ţară acele opinii subtile sub ideea plauzibilă de a le oferi auto-guvernare coloniilor. Nu că eu unul aş avea obiecţii faţă de autoguvernare. Nu pot concepe cum pot fi administrate afacerile îndepărtatelor noastre colonii altfel decât prin auto-guvernare. Dar după părerea mea, auto-guvernarea, atunci când a fost acordată, ar fi trebuie să facă parte dintr-o politică măreaţă de consolidare imperială... Mai departe, ar fi trebuit însoţită de instituirea unui consiliu reprezentativ în metropolă, care ar fi adus coloniile în relaţii constante şi continue cu guvernul ţării. Totuşi, toate acestea au fost omise, pentru că cei care au iniţiat această politică au considerat legătura noastră cu India drept o povară pentru această ţară, au văzut totul prin prisma aspectului financiar, ignorând complet acele consideraţii morale şi politice care conferă măreţie naţiunilor, şi prin a căror influenţă oamenii se deosebesc de animale. În opinia mea nici un minister din această ţară nu-şi va face datoria, dacă neglijează vreo ocazie de a reconstrui într-o cât mai mare măsură imperiul nostru colonial.

*Principala linie de atac a lui Disraeli împotriva liberalilor din discursul de la Crystal Palace era felul în care a tratat politica faţă de India. În calitate de prim-ministru între 1874 şi 1880, el a plasat în centrul cruciadei sale imperiale consolidarea puterii britanice în India, comerţul şi apărarea Indiei. În 1875, el a cumpărat 41 la sută din acţiunile pe care le deţinea chedivul * Egiptului la Suez Canal Company. Acest fapt a demonstrat o angajare britanică fermă faţă de apărarea celei mai scurte rute comerciale către India. În 1876 el a aranjat ca regina Victoria să-şi asume titlul de "împărătească a Indiei". Acest lucru a accentuat o angajare fermă faţă de stăpânirea imperială britanică.

Puternicul ton anti-rus din politica externă a lui Disraeli accentua o hotărâre de a apăra India de ambiţiile ţariste. Se considera că Rusia reprezintă cea mai mare ameninţare pentru securitatea indiană, atât ca potenţial agresor via Afghanistan, cât şi ca forţă ameninţătoare a porţiunii din jumătatea estică a rutei între Marea Britanie şi India. În aprinsa dezbatere referitoare la Chestiunea Răsăriteană, Disraeli sprijinea Imperiul Otoman "în suferinţă" – "bolnavul Europei". Chestiunea Răsăriteană se învârtea în jurul a ceea ce vor face marile puteri în cazul prăbuşirii Imperiului Otoman. Disraeli credea că de o prăbuşire otomană va beneficia Rusia, şi prin urmare India ar fi ameninţată. În 1876, când turcii au masacrat sute de creştini în Bulgaria, Disraeli a refuzat, cu binecuvântarea reginei Victoria, să-i condamne pe turci. În 1877, când Rusia a declarat război Turciei, Disreli a oferit sprijin diplomatic turcilor. În faţa presiunii britanice, Rusia a dat înapoi. În 1878 Rusia şi-a reglementat, în scurt timp, diferendul cu Turcia la Congresul de la Berlin. Cu toate că această politică anti-rusă adusese Marea Britanie în pragul războiului, Disraeli nu a avut remuşcări pentru poziţia pe care o adoptase, iar acţiunile sale păreau justificate la întoarcerea de la Berlin, când a fost întâmpinat ca un erou naţional care câştigase "pacea cu onoare" – precum şi dobândirea Ciprului drept recompensă pentru sprijinirea turcilor.

Jingoism-ul ** , sprijinul zgomotos acordat de mase întru apărarea intereselor britanice din străinătate, era termenul folosit de contemporani spre a explica acest nou fenomen popular. Termenul "jingo" provenea dintr-o populară melodie de music hall din epocă, denumită "By jingo" care conţinea versurile

* Chediv = vicerege turc al Egiptului (n.t.).

** Echivalentul "şovinismului" (n.t.).

We don't want to fight but by jingo if we do
We've got ships, we've got the men
We've got the money too.
We've fought the bear [Russia] before, and while Britons true
The Russians shall not have Constantinopole. *

Totuşi, avem motive să credem că obsesia indiană a lui Disraeli şi *jingoism*-ul popular pe care în încuraja ea constituiau chestiuni mai degrabă de stil decât de substanţă politică. Când se ia în considerare ceea ce a făcut (şi nu ceea ce a spus), e posibil să înţelegem de ce mulţi istorici au ajuns la concluzia că susţinerea imperialismului de către Disraeli era doar de faţadă. Nu a existat o politică administrativă sau economică nouă faţă de Imperiu dusă de Disraeli în calitate de prim-ministru. În ciuda discursului său de la Crystal Palace în legătură cu eronata decizie liberală - de a acorda auto-guvernare coloniilor de aşezări, el le-a ignorat complet pe acestea cât timp s-a aflat la putere. De fapt, se pare că practic el a ignorat Imperiul în totalitate. Toate deciziile importante de politică imperială erau lăsate în seama contelui de Carnarvon, secretarul colonial, care n-avea nici o dorinţă de politică expansionistă. Pe vremea lui Disraeli nu s-au sporit cheltuielile guvernului în privinţa Imperiului sau a apărării imperiale. Chiar în cazul intervenţiei militare britanice în apărare Imperiului, incluzând Fiji (1875), Transvaal (1879), Afghanistan (1879) şi, războiul cu zuluşii (1879) nu există dovada unui rol activ jucat de Disraeli.

C.C. Eldridge este tipic pentru cei care l-au acuzat pe Disraeli că este un imperialist ipocrit; în lucrarea sa *Victorian Imperialism* (1977), el a sugerat că sub retorică nu exista nimic nou în politica lui Disraeli faţă de Imperiu. Totuşi, această coordonată "negativă" a interpretării nici măcar nu a fost acceptată în mod universal. De exemplu, Robert Blake, în *Disraeli* (1966) a îmbrăţişat o opinie diferită. El sugera că oportunismul lui Disraeli faţă de Imperiu avea un scop fundamental. Acesta consta în asocierea Partidului Conservator cu ideea de patriotism spre a face un nou apel la electorat în vederea ţelului principal de apărare a Imperiului.

* "Nu vrem luptă, dar pe Dumnezeu dac-o pornim
Avem vase, avem oameni
Avem şi banii necesari
Ne-am bătut cu Ursul [Rusia] şi-nainte, şi cât timp există
Britoni adevăraţi
Rusii n-or să pună laba pe Constantinopol."

2. Gladstone şi Imperiul

William Ewart Gladstone (1809-1898) a fost politicianul britanic care a dominat secolul al XIX-lea. El a câştigat patru alegeri generale şi a fost asociat întotdeauna cu liberalismul "nobil" care este rezumat în expresia "pace, economie şi reformă". El era atât de dezgustat de publicul britanic pentru că îl alesese pe Disraeli în 1874, încât a renunţat la fotoliul său de parlamentar şi s-a retras la reşedinţa sa de la ţară de la Hawarden în North Wales. Dar a fost atât de alarmat de *jingoism*-ul lui Disraeli încât s-a reîntors la oraş şi a căutat nişte alegeri parţiale care să-i permită să revină în parlament.S-a ivit un post liber în circumscripţia electorală scoţiană din Midlothian, deţinută de conservatori. Gladstone şi-a anunţat candidatura şi a pornit într-un turneu de conferinţe prin Scoţia, care a devenit cunoscut sub numele de Campania Midlothian. Acesta a fost primul exemplu de campanie politică modernă din politica engleză.

Întreaga campanie a fost un atac politic dur la adresa "ambiţiilor imperialiste" ale lui Disraeli. Într-o cuvântare Gladstone a atacat hotărârea lui Disraeli de a cumpăra acţiunile Canalului Suez.

> "Ce înseamnă protejarea rutei către India? Pare a însemna acest lucru: că o insuliţă de la capătul lumii, posedând un enorm teritoriu în celălalt capăt al lumii, este îndreptăţită să spună, în ceea ce priveşte orice terrtoriu şi orice mare care se află între ţărmurile ei şi orice parte a acestei enorme posesiuni, că ea deţine dreptul preferenţial asupra posesiunii sau controlul acestui teritoriu intermediar, spre a proteja, aşa cum se spune, ruta spre India. Domnilor, aceasta este o pretenţie absurdă.

În alte discursuri, Gladstone l-a acuzat pe Disraeli că duce o "politică externă sinistră, gândită special să înăbuşe libertatea şi progresul" şi că incită publicul britanic să "arboreze emoţii nedemne", precum "pofta de glorie, agresivitatea şi şovinismul". El afirmă că singura cale de a contracara această "derapare către imperialism" era aceea de a spori capacitatea Imperiului de a se apăra singur, de a susţine cauza păcii, şi de a evita argumentele inutile şi complicate în cadrul Imperiului.

Campania Midlothian a fost un *tour de force* pentru Gladstone şi a ajutat Partidul Liberal să obţină o victorie răsunătoare la alegerile generale

din 1880. Gladstone a caracterizat alegerile ca fiind un triumf, în folosul partidului, "a dreptăţii moderaţiei şi păcii asupra partidului agresiunii, intrigii şi orgoliului naţional nelegiuit". Totuşi, rapida revenire a lui Gladstone în calitate de prim-ministru, pe baza propriei cruciade, a iscat nenumărate critici printre mulţi dintre cei pe care îi condusese anterior. Acest lucru nu este surprinzător, pentru că el nu consultase conducerea existentă a Partidului Liberal în privinţa campaniei. În plus, natura personală a atacului la adresa lui Disraeli i-a alarmat pe mulţi din partidul său, în timp ce o parte dintre membrii radicali ai parlamentului au simţit că valul în creştere de radicalism social din cadrul Partidului Liberal va fi blocat de moderaţia intransigentă a lui Gladstone. În afara partidului său criticiile erau şi mai zgomotoase. Partidul Conservator l-a salutat pe Disraeli ca pe un erou naţional care a restabilit orgoliul britanic şi a promis să-şi continue cruciada spre "a salva Imperiul". Regina Victoria îl socotea pe Gladstone un "revoluţionar primejdios". *Jingoism*-ul nu dispăruse complet.

După 1880 Gladstone şi modul său special de liberalism nobil au fost atacaţi. Acest lucru l-a obligat să execute numeroase reveniri în politica sa imperială între 1880 şi 1885. Cea mai dramatică dintre acestea a fost hotărârea sa de a ordona ocuparea Egiptului de către britanici în 1882. Acest lucru a dat o grea lovitură politicii sale de non-intervenţie şi părea a contrazice înaltele principii morale pe care, în timpul Campaniei Midlothian, le declarase ca fiind baza politicii liberale.

Felul în care Gladstone s-a ocupat de apărarea Egiptului l-a obligat să execute o altă umilitoare revenire. După ce ocupase Egiptul în 1882, Marea Britanie a fost obligată să apere ţara. Un element component îl constituia apărarea forţelor egiptene în Sudan. Aceste trupe au devenit ameninţate când un conducător religios musulman extremist, Mohammed Ahmed, care era cunoscut sub numele de Mahdi, a condus o revoltă împotriva ocupaţiei egiptene cu baza la Khartoum. În loc să se implice într-un război spre a-l înfrânge pe Mahdi, Gladstone a hotărât să evacueze forţele egiptene. Omul ales pentru această sarcină a fost generalul de divizie Gordon, care era un imperialist fervent şi oarecum un fanatic religios. Cu toate că forţele lui Gordon erau depăşite numeric, el a refuzat să se retragă, iar oamenii săi au fost izolaţi. După multă agitaţie fără rost, Gladstone a luat hotărârea de a trimite trupe de sprijin spre a-l salva pe Gordon. Dar, cu doar două zile înainte de a ajunge aceste trupe, generalul

Gordon a fost ucis, în ianuarie 1885, când Khartoum a fost invadat de oamenii lui Mahdi. Ţara a fost şocată de moartea lui "Gordon din Khartoum", care a devenit o figură de erou în rândurile imperialiştilor. Pentru moartea sa, publicul a învinovăţit nehotărârea lui Gladstone. El a fost socotit responsabil pentru întârzierea cu care a fost trimisă trupa de sprijin, cu rezultate atât de tragice pentru generalul Gordon.

Reacţia publică faţă de fiasco-ul de la Khartoum a dovedit cât de multă pasiune pentru imperialism se dezvolta în Marea Britanie. Dar Gladstone nu avea înţelegere faţă de acest fapt. În 1885 el pierduse pulsul momentului şi îşi pierdea acurateţea de politician. Ziare precum *Times* şi *Daily Telegraph* şi periodice precum *Spectator* şi *Punch* acum întorceau spatele liberalismului gladstonian. Largi sectoare ale comunităţii oamenilor de afaceri au renunţat la sprijinul financiar acordat Partidului Liberal şi au pompat în fondurile de partid ale conservatorilor. Un număr din ce în ce mai mare de imperialişti din însuşi partidul lui Gladstone erau în pragul revoltei.

Chestiunea Regulamentului Interior pentru Irlanda a fost cea care a divizat, în cele din urmă, Partidul Liberal. Gladstone încercase să îmbunătăţească condiţia ţărănimii irlandeze prin intermediul Bisericii şi a reformelor funciare, în perioada în care fusese prim-ministru din 1868 până în 1874. Aceste iniţiative nu au "pacificat" Irlanda. În schimb, ele au încurajat dezvoltarea unei mişcări naţionaliste irlandeze condus de Charles Stewart Parnell, care reclama "Regulament Interior pentru Irlanda". Această hotărâre l-a făcut vulnerabil la acuzaţia că ceea ce a acordat azi Irlandei, va fi acordat mâine Indiei şi altor colonii. Imperialiştii se temeau că Regulamentul Interior pentru Irlanda va conduce la fărâmiţarea Imperiului. În acest fel, regulamentul interior irlandez a devenit legat de presupusul anti-imperialism al lui Gladstone. În ciuda pericolelor evidente pentru unitatea Partidului Liberal, Gladstone s-a hotărât să lupte în alegerile din 1886 mizând pe Regulamentul Interior pentru Irlanda. Această decizie a produs o scindare dezastruoasă în cadrul Partidului Liberal. Peste 50 de membri liberali ai parlamentului, inclusiv radicalul şi imperialistul Joseph Chamberlain, au format un pact electoral şi au câştigat o victorie zdrobitoare la alegerile din 1896 – apoi au lucrat din ce în ce mai strâns în parlament. În 1895, unioniştii deveniseră efectiv o parte a Partidului Conservator.

În ciuda consecinţelor dezastruoase ale politicii sale irlandeze, Gladstone a continuat în calitate de şef liberal şi a sprijinit în continuare Regulamentul Interior.Nici măcar căderea lui Parnell de la şefia naţionaliştilor irlandezi, din pricina unui încâlcit caz de divorţ, pe la sfârşitul anilor 1880, nu l-a speriat. În 1892, când Gladstone a preluat slujba pentru ultima oară, el nu mai era un lider de opinie, ci un prizonier al unor forţe mai puternice. Cel de-al patrulea guvern al său (1892-1894) depindea de voturile membrilor de parlament naţionalişti irlandezi şi conţinea un grup din ce în ce mai mare de "imperialişti liberali" conduşi de către lordul Rosebery. Gladstone a introdus o a doua moţiune pentru Regulamentul Interior (care a fost respinsă de către Camera Lorzilor). În 1894, Gladstone s-a retras în cele din urmă. După un an, conservatorii şi unioniştii au câştigat o răsunătoare victorie în alegeri. În 1898, înainte să se atingă culmea imperialismului în războiul cu burii, Gladstone a murit.

În lucrarea sa *Crisis of Imperialism* (1977) Richard Shannon a afirmat că Gladstone era, în fundul sufletului său, un politician domestic ale cărui opinii erau anti-imperialiste şi non-intervenţioniste. Teoria lui este că liderul liberal considera că măreţia britanică se baza pe comerţul, industria şi instituţiile sale parlamentare – nu pe Imperiul său. El nu dovedea mare entuziasm faţă de expansiunea colonială, şi considera că dorinţa de auto-determinare naţională era o "sete de nestins" a tuturor popoarelor. El susţinea că Gladstone vedea Imperiul în termeni economici ampli – ca pe un imperiu comercial. Acest lucru ar putea explica de ce admira el atât de mult coloniile cu auto-guvernare care socotea că reprezintă un model pe care toate celelalte colonii ar trebui să năzuiască a urma. Contrar mitului popular, el nu avea nici o intenţie de a abandona India. El o accepta ca pe o rivalitate a vieţii şi era pregătit să o apere de puterile rivale. Dorinţa sa majoră pentru India era aceea ca,

> nimic să nu provoace o separate neaşteptată, violentă sau dezonorantă, ca să putem lucra în mod ferm spre a promova instruirea politică a supuşilor noştri, pentru ca atunci când plecăm, dacă va trebui să plecăm, să putem lăsa în urma noastră o socoteală clară a guvernării noastre.

În ciuda a tot ceea ce se afirmase la Midlothian, Imperiul de fapt s-a extins cu mult mai rapid pe timpul lui Gladstone decât pe cel al lui

Disraleli. Regulile de bază ale Încăierării pentru Africa au fost puse de către guvernul său la Conferința de la Berlin (1884). Cu toate acestea, merită subliniat faptul că foarte puține câştiguri teritoriale britanice din perioada conducerii sale erau plănuite sau dorite. El a hotărât să denumească câştigurile britanice din Africa şi Asia "protectorate". Se pare că el aşa credea despre majoritatea lor. El vroia să protejeze atât "interesele" britanice din străinătate cât şi puterile mai slabe de cele mai tari. Acest lucru ajută la înțelegerea motivului pentru care atât de des el renunța la crezul său în non-intervenție şi la sprijinul pentru "toate națiunile care se luptă să fie libere", în fața presiunii din partea funcționarilor din Biroul Colonial şi Biroul de Externe şi din partea administartorilor coloniali britanici. Gladstone era conducător în majoritatea problemelor, dar când era vorba de Imperiu destul de des el urma sfatul "experților".

3. Joseph Chamberlain: regele neîncoronat al imperialiştilor?

Când a luat sfârşit perioada lui Gladstone, epoca imperialistă a apus. Cel mai influent susținător al ei a fost Joseph Chamberlain (1836-1914), care s-a născut la Londra, dar care şi-a făcut averea şi faima politică la Birmingham. În calitate de primar al oraşului Birmingham, în 1873 el a introdus un program amplu de reforme sociale, inclusiv curățarea cartierelor de cocioabe, introducerea gazului, apă curentă şi toalete în locuințele care nu erau dotate cu aşa ceva, construirea de şcoli, biblioteci şi galerii de artă. Aceste reforme au devenit cunoscute sub numele popular de "Gas and Water Socialism". * El era un critic sever al lui Gladstone în privința Irlandei, a Imperiului şi a reformei sociale şi a părăsit în 1886 Partidul Liberal din cauza disputei legate de Regulamentul Interior pentru Irlanda. El a ocupat postul de secretar colonial în guvernul unionist între 1895 şi 1903, când şi-a dat demisia spre a putea forma Liga pentru Reforma Taxelor vamale. Acest organism lupta pentru adoptarea protecționismului în calitate de politică oficială a Partidului Unionist. El a suferit un atac de cord în 1906, iar după aceea a avut o activitate foarte puțin activă în politică.

* "Socialismul gazului şi apei" (n.t.).

Joseph Chamberlain a fost descris drept "cel mai semnificativ politician de la sfârşitul perioadei victoriene". Totuşi, el n-a condus niciodată un partid politic important, n-a ajuns prim-ministru, şi nici unul dintre planurile sale – pentru reforma taxelor vamale, pentru un imperiu unit şi pentru reforma socială – nu au prins viaţă. Biografii săi importanţi – Judd, Browne, Balfour şi Amery – au întrebuinţat spre a-l descrie expresii elogioase, precum: "un extraordinar om de acţiune", "un imperialist dinamic" şi "un politician a cărui influenţă este crucială în înţelegerea declinului Marii Britanii ca mare putere". Dar totodată Joseph Camberlain a fost considerat în mod corect drept unul dintre marii oameni politici potenţiali ai Marii Britanii, un politician care trecea de la o politică la alta, de la o idee la alta, de la un partid la altul, fără a dobândi ceva de substanţă.

Pasiunea lui Joseph Chamberlain pentru viitorul Imperiului era devoratoare. El considera menţinerea Imperiului drept o "chestiune de viaţă şi de moarte" pentru Marea Britanie. Expansiunea S.U.A. înspre vest de-a latul Americii după 1860 l-a convins că marile puteri ale secolului al XX-lea vor fi cele cu teritoriu vast şi cu mari resurse naturale - nu o mică insulă cu o flotă mare. El considera că singura cale prin care Marea Britanie poate evita declinul era acţiunea de consolidare şi extindere a Imperiului într-un fel de State Unite ale Imperiului. În cuvântările sale el sublinia în mod constant necesitatea unei direcţii noi în politica faţă de Imperiu.

Ideea imperială a prins rădăcini în această ţară doar în vremea de pe urmă. Trebuie doar să privim la existenţele multora dintre noi spre a ne aminti de o perioadă de apatie şi indiferenţă, în care oamenii noştri de stat se grăbeau doar să se descotorosească de responstabilităţi şi aveau sentimentul că politica internă era singurul lucru de care s-ar fi cuvenit să aibă grijă. În acea perioadă, coloniile noastre ne implorau înţelegere. Acum au înaintat; acum, consider că probabil ne aflam în avans faţă de coloniile noastre. Noua concepţie a Imperiului este aceea a unei organizaţii voluntare bazată pe o comunitate de interese şi pe o comunitate de sacrificii la care ar trebui cu toţii să ne aducem contribuţia spre binele comun. Consider că în noile noastre colonii trebuie să infuzăm acest spirit nou. E posibil ca rudele noastre să fie educate cu gândul la acest măreţ ideal

> Roma n-a fost construită într-o singură zi. Un măreţ imperiu bazat pe principii noi nu poate fi întemeiat şi consolidat în zile, luni sau ani; trecutul ne poate încuraja spre a privi înspre viitor.

Joseph Chamberlain nu s-a mulţumit să se bazeze doar pe retorică. El era hotărât să promulge o legislaţie solidă şi să producă schimbări. În domeniul administraţiei imperiale el a sprijinit ideea unei structuri federale similare relaţiei dintre guvernul central al Statelor Unite şi statele individuale ale Uniunii. Visul absolut îl constituia Statele Unite ale Imperiului. Exista ideea că fiecare colonie va beneficia în cele din urmă de auto-guvernare în privinţa afacerilor interne, apărarea şi guvernarea centrală având la baza la parlamentul imperiului din Londra. El admira nespus un sistem federal de guvernământ, cu accent pe un puternic control central, permiţându-li-se în acelaşi timp guvernelor locale să legifereze în problemele de interes local. Succesul sistemului de guvern federal al Statelor Unite părea să confere greutate acestui argument.

Cea de-a doua politică pe care a avansat-o a fost cea economiă. El a vrut să creeze o nouă uniune vamală care să înglobeze întregul Imperiu. Acest fapt ar impune taxe vamale pe bunurile altor naţiuni. Această idee a fost influenţată de succesul vămii germane, cunoscută sub numele de *Zollverein*. Scopul reunit al celor două direcţii politice era acela de a face din Imperiu ceva unit din punct de vedere politic şi interdependent din punct de vedere economic. Era o idee atractivă într-o vârstă de rivalitate economică, imperială şi militară între marile puteri. Aceste vise pentru viitor erau însoţite de un scenariu de coşmar. Acesta afirma că în cazul în care cele două direcţii politice nu erau transpuse în practică, Imperiul Britanic era în pericol de a se prăbuşi. Spre a-l speria pe votantul britanic, Chamberlain evoca în mod constant imaginea unui Imperiu Britanic.

> Faţă în faţă cu măreţe alianţe, cu răspunderi enorme, având în spatele lor o bogăţie uriaşă. Chiar şi industriile şi comerţul, pe care ni le închipuim a fi în mod deosebit ale noastre, chiar şi acestea sunt în primejdie. Este de-a dreptul imposibil ca aceste noi metode de competiţie să corespundă cu adeziunea la metodele învechite care erau perfect convenabile în perioada în care au fost create. În momentul de faţă Imperiul este atacat

din toate părţile şi, în izolarea noastră, trebuie să privim către noi înşine. Trebuie să strângem şi mai mult relaţiile noastre interne, legăturile de sentiment, legăturile de simpatie, da, şi legăturile de simpatie.Dacă prin aderarea la pedanteria economică, la vechile lozinci (de exemplu, liberul schimb) vom pierde oportunităţi de unire mai strânsă care ne sunt oferite de către coloniile noastre, dacă trebuie să lăsăm la o parte ocaziile ce ne sunt la îndemână, dacă nu folosim fiecare şansă ce ne stă în puteri spre a păstra comerţul britanic în mâini britanice, sunt convins că vom merita dezastrele care se vor pogorî asupra noastră negreşit. Aceste vremuri sunt pentru marile Imperii, nu pentru statele mici.

În calitate de secretar colonial între 1895 şi 1903, Joseph Chamberlain avea o ocazie nemaipomenită de a încerca să creeze Statele Unite ale Imperiului printr-o politică economică în mod clar protecţionistă.

Ca primă fază către o unitate mai amplă, Chamberlain a invitat reprezentanţi din toate coloniile la o serie de Conferinţe Coloniale ţinute la Londra. Acestea i-au dat ocazia să le împărtăşească conducătorilor Imperiului ideile sale despre unitatea imperială. La Conferinţa din 1897 el a propus "un mare consiliu al Imperiului". Acesta nu a obţinut nici un sprijin şi ideea unui Parlament Federal Imperial pentru întregul imperiu a fost respinsă, la fel ca şi sugestia pentru o uniune vamală pentru Imperiu. Sugestia că coloniile ar trebui să plătească părţi egale din cheltuielile de apărare pentru Imperiu a fost respinsă fără ezitare. Aceste conferinţe coloniale s-au transformat în "saloane de conversaţie", unde se consumau foarte multe alimente şi băuturi, se producea foarte mult aer fierbinte, dar nu s-a convenit asupra nici unui plan pentru viitorul Imperiului. Chamberlain nu a fost în stare să-i entuziasmeze pe cei care erau importanţi pentru viziunea lui. Ei aveau sentimentul că aveau mult de pierdut şi puţin de câştigat de pe urma unui Imperiu cu un control central întărit.

Totuşi, cu toate că Chamberlain nu a reuşit să facă progrese cu al său "proiect măreţ", el a reuşit să producă mai multe reforme mai limitate care aveau o semnificaţie durabilă. El a încurajat Australia să dezvolte o Constituţie Federală care există până în ziua de azi. A introdus planuri de îmbunătăţire a sistemului de sănătate. La Londra şi Liverpool au fost fondate şcoli de medicină tropicală, iar studiera malariei şi a "bolii

domnului" – cea mai mare plagă a Africii la vremea respectivă – au produs descoperiri importante. El a întemeiat de asemeni un Departament pentru Agricultură în Antile, "spre a da sfaturi în privinţa celei mai bune modalităţi de întrebuinţare a pământului, şi a oferit fonduri guvernamentale insulelor în vederea iniţierii unui serviciu de vapoare cu abur către America şi Marea Britanie şi spre a stimula comerţul.

Totuşi, perioada în care Chamberlain s-a aflat la Biroul Colonial a fost umbrită de rolul pe care l-a jucat în evenimentele din Africa de Sud care a dus la izbucnirea Războiului Bur. A fost un eşec costisitor – aşa după cum vom vedea în capitolul 6. În 1903, perioada sa de secretar colonial s-a sfârşit în mod dramatic. El şi-a dat demisia spre a forma nenorocoasa Ligă pentru Reforma Taxelor Vamale. Acest fapt a creat la fel de multe controverse în interiorul Partidului Conservator şi al celui Unionist ca şi politica colonială. Liga de Reformă a Taxelor Vamale avea ca scop convingerea guvernului să impună taxe la toate bunurile din exteriorul Imperiului care intrau în Marea Britanie. Sumele încasate urmau să fie folosite pentru reforma socială şi pentru dezvoltarea Imperiului. Acest fapt i-a despărţit pe conservatori de unionişti, a ajutat la unirea Partidului Liberal, şi a constituit motivul principal pentru care conservatorii au pierdut alegerile generale din 1906 şi 1910. Chamberlain însuşi a suferit un atac de cord în 1906 şi nu a mai avut un rol conducător în politică. În 1914 Partidul Conservator eliminase Reforma Taxelor Vamale din programul partidului. Imperiul nu era unit, iar ideea unui *Zollverein* imperial fusese respinsă de către electorat.

4. Imperiul, *jingoism*-ul şi clasa muncitoare

Schimbarea de la indiferenţă la entuziasm faţă de Imperiu nu s-a limitat doar la liderii politici importanţi de la sfârşitul perioadei victoriene. Ea s-a reflectat în societatea britanică în întregul ei. Istoricii sunt de acord că cei mai mari entuziaşti în privinţa imperialismului au provenit din grupurile de elite din clasa de sus şi cea mijlocie şi de la cei care aveau un interes direct în Imperiu. Sprijinul a fost deosebit de puternic în grupurile de elită din şcolile publice ale clasei de sus, cum ar fi aristocraţia funciară, clasa ofiţerilor din armată şi marină, administratorii coloniali, şi printre grupurile oamenilor de afaceri din clasa de mijloc. De asemenea, a existat sprijin printre grupurile clasei de mijloc care se afirmau, cum ar

fi vânzătorii şi funcţionarii, şi printre mulţi membri ai sectorului calificat al clasei muncitoare. Mişcările imperialiste Boy Scout şi Girul Guide şi ziarele pro-Imperiu precum *Daily Mail* şi *Daily Express* erau cele mai populare în rândul acestor grupuri.

Totuşi, gradul de sprijin pentru imperialism a generat foarte multe controverse printre istorici. Cea mai populară explicaţie contemporană a entuziasmului popular pentru Imperiu a fost expusă de către J.A. Hobson în celebra sa lucrare *Imperialism: A Study* (1902). Hobson era un liberal şi fusese corespondent de război în timpul războiului cu burii. El a exprimat ideea că cruciada imperială a Partidului Conservator câştigase clasa muncitoare de la sfârşitul epocii victoriene şi totodată era de părere că acestea fuseseră manipulate spre a sprijini ideea de expansiune imperială de "mici grupuri de oameni de afaceri şi politicieni care ştiu ceea ce vor şi se pricep cum să-l obţină." El susţinea că "imperialismul popular" care apăruse după 1870 era:

> O alegere depravată a existenţei naţionale. Doar clicile concurente ale oamenilor de afaceri sunt cele care pun Imperiul în fruntea priorităţilor politice. Imperialismul este motivat nu de către interesele naţiunii, ci de cele ale anumitor clase care impun politica naţiunii în propriul lor avantaj. Totodată imperialismul favorizează cauza generală a conservatorismului, distrugând interesul public şi atenţia de la agitaţia internă, iar tensiunea pe care o creează în relaţiile internaţionale încurajează cheltuieli militare sporite şi oferă o justificare pentru a transpune în practică reforma socială.

Această opinie despre mici elite din clasa de sus care caută în mod deliberat să împuie cu propagandă "capetele goale" ale unei clase muncitoare fără discernământ se baza pe observaţiile contemporane ale demonstraţiilor publice ale clasei muncitoare în sprijinul victoriilor militare britanice şi imperiale din străinătate. În scurt timp a ajuns să fie acceptată drept explicaţia ortodoxă a sprijinului pe care clasa muncitoare l-a oferit imperialismului. Totuşi Richard Price, în lucrarea sa *An Imperial War and the Working Class* * (1976), a formulat îndoieli în legătură cu

* "Un război imperial şi clasa muncitoare" (n.t.)

faptul că clasa muncitoare era aşa de pro-imperiu pe cum se sugerase. El scria: "existenţa unei clase muncitoare şovine şi lipsite de discernământ între 1888 şi 1906 a fost acceptată într-un mod atât de necritic încât a dobândit statutul de adevăr istoric fără a fi cercetată în mod serios". Susţinând acest lucru, Price se făcea ecoul punerii sub semnul întrebării a dovezilor pe care se baza teoria largului entuziasm al clasei muncitoare pentru imperiu, care avusese loc nu demult. De exemplu, Henry Pelling emisese îndoieli despre înţelepciunea de a folosi texte de music hall ca dovadă a sentimentelor clasei muncitoare. În lucrarea *Popular Politics in the Late Victorian Age** (1976) el scria: "O melodie precum *Beer Glorious Beer***** poate fi folosit ca dovadă pentru popularitatea berii, dar nu indică o creştere a consumului de bere în 1900, nici proporţia de băutori înrăiţi în comparaţie cu abstinenţii, la nivelul clasei muncitoare în întregul ei. El susţine că pretenţia conform căreia clasa muncitoare era şovină pentru că anumite cântece de music hall se bucurau de popularitate continuă să rămână nedemonstrată. Totodată a fost atacată şi teoria contemporană conform căreia numeroşi bărbaţi aparţinând clasei muncitoare care se înrolaseră în războiul cu burii erau şovini. Price susţinea că sărăcia şi şomajul, şi nu patriotismul sau iubirea faţă de Imperiu, erau motivele principale ale înrolării. Totodată, revizioniştii aruncă o umbră de îndoială asupra opiniei ce se bucura de popularitate conform căreia izbucnirile de entuziasm popular în zonele locuite de clasa muncitoare indicau sprijin faţă de imperialism. Pelling susţinuse că există o deosebire frapantă între numărul mic de dăţi în care clasa muncitoare a dansat pe străzi în sprijinul Imperiului – cum s-a întâmplat cu ocazia revenirii lui Disraeli de la Berlin şi în noaptea în care a fost ajutat Mafeking în timpul războiului cu burii – şi participarea mai frecventă la sărbătorile patriotice publice ale grupurilor din clasa de sus şi cea de mijloc.

Revizioniştii au atacat de asemeni părerea conform căreia victoria conservatorilor la "alegerile kaki" din 1900 reprezenta un alt indiciu al sprijinului clasei muncitoare pentru Imperiu. Războiul cu burii era cu siguranţă problema-cheie în cadrul alegerilor. Cu toate acestea conservatorii au strâns doar un plus de 400.000 de voturi (dintr-un total de 4,5 milioane) faţă de Partidul Liberal, care a fost împărţit în privinţa

* "Politica populară la sfârşitul epocii victoriene" (n.t.).

** "Bere, slăvită bere" (n.t.).

sprijinului pentru război. Candidaţii şovini din cadrul partidelor conservator şi liberal au fost respinşi în multe circumscripţii electorale ale clasei muncitoare. Se pare că în rândul clasei muncitoare orăşeneşti de la 1900, opoziţia faţă de Regulamentul Interior Irlandez rămânea un motiv mai puternic decât imperialismul pentru votarea conservatorilor. Revizioniştii susţin că beneficiile electorale pe care le-au dobândit conservatorii de pe urma imperialismului s-au evaporat rapid. În 1902 ei pierdeau alegerile parţiale, iar în 1906 liberalii au repurtat o victorie zdrobitoare. Această înfrângere a arătat că publicul britanic nu era pregătit să consolideze Imperiul dacă acest lucru echivala cu un standard mai scăzut de viaţă.

Cu toate acestea opinia revizioniştilor conform căreia indiferenţa reprezintă atitudinea predominantă a clasei muncitoare faţă de imperialism a fost atacată ulterior de către un grup de istorici condus de către J.M. MacKenzie care a căutat să arate ce eforturi importante au dedicat imperialiştii conservatori spre a câştiga sprijinul clasei muncitoare pentru Imperiul Britanic. Această cercetare indică faptul că propaganda imperială avea un impact mult mai mare asupra clasei muncitoare decât arătaseră anterior istoricii revizionişti. Totodată o mare cantitate de istorie orală dezvăluie că agitaţia provocată de imperialism în music hall, alegeri şi literatura populară avusese un impact marcant asupra clasei muncitoare. Ideea că oamenii care participau la sărbători şovine şi manifestări de scandalagii proveneau în special din aşa-numitele "clase respectabile ale societăţii" a fost pusă sub semnul întrebării în mai multe studii.

5. Imperiul şi cultura populară

Munca lui MacKenzie a stimulat un torent de studii care analizează impactul Imperiului asupra culturii populare. Lucrarea lui MacKenzie *Propaganda and Empire* (1984) a devenit o operă clasică a genului, în care el arată cum au încercat imperialiştii să manipuleze opinia publică aproape în maniera unui minister al propagandei. Ei au împins propaganda în manualele şcolare, în literatura populară şi în music hall.

Această propagandă imperială a pus un accent important pe ideea superiorităţii rasiale britanice. Un exemplu tipic îl reprezintă popularul poem *The White Man's Burden* * de Rudyard Kipling

* "Povara omului alb" (n.t.)

Take up the White Man's Burden
Send forth the best ye breed
Go bind your sons to exile
To serve your captives' need;
To wait in heavy harness
On fluttered folk and wild -
Your new-caught, sullen peoples
Half-devil and half-child. *

Ideea de "calitatea de a fi englez" ca formă superioară de civilizaţie era de asemenea reflectată în manualele şcolare, cum ar fi *The School History of England*, scrisă de Kipling şi Fletcher care sugera că

1 scopul oricărui băiat este acela de a-şi iubi ţara din ce în ce mai mult, de a aduce laude dominaţiei sale suverane în fiecare parte a globului spre a-i sprijini pe bravii soldaţi ai Marii Britanii în bătălii şi de a-i mulţumi lui Dumnezeu că Anglia l-a făcut
5 copil atât de fericit.

Sentimentele de superioritate rasială erau pronunţate în literatura populară adresată tineretului. Doi dintre cei mai populari romancieri imperialişti ai zilei erau Rider Haggard şi G.A. Henty. Povestirile lor glorificau folosirea forţei spre a atinge scopurile imperialiste ale Marii Britanii. Eroii literaturii imeprialiste sunt întotdeauna bărbaţi, combină o înfăţişare atrăgătoare cu o educaţie aleasă (de obicei aristocratică) şi o mare forţă fizică. Toţi oponenţii Marii Britanii nu au succes pentru că sunt lipsiţi de aceste "calităţi britanice" adevărate. Ofiţerul britanic este descris ca un superman care conduce cea mai bună trupă sau cel mai bun echipaj de vas în întreaga lume. Clasa muncitoare este întotdeauna înfăţişată ca fiind "teribil de loială şi onestă". Mesajul transmis în majoritatea literaturii imperialiste este acela că Marea Britanie nu poate pierde în cadrul aventurilor ei imperialiste.

---

* Luaţi a Omului Alb povară / Trimiteţi vlăstarele cele mai bune / Duceţi-vă copiii în exil /Spre a sluji prizonierilor voştri; Să poarte hamuri şi să servească oameni agitaţi şi sălbatici / Noile popoare ale voastre proaspăt capturate/ Jumătate copii, jumătate demoni" (n.t.).

Penny Summerfield a arătat în *Imperialism and Popular Culture* (1986) că music hall-ul din perioada victoriană şi edwardiană avea de asemeni un puternic accent imperialist. Music hall-urile erau o formă adultă de distracţie destinată în primul rând clasei muncitoare. Se pare că exista un efort concentrat al imperialiştilor pro-conservatori de a oferi şovinism clasei muncitoare în music hall-uri, mai ales după 1900, când a început să apară un val de spectacole imperialiste. Accentul pus pe superioritatea rasială a englezilor era o caracteristică a melodiilor de music hall, cum ar fi "It's the English speaking race against the world." *

We're brothers of the self same race
speakers of the self same tongue
With the same brave hearts that feel no fears
from fighting for a thousand years
Folks say what will the British do?
Will she rest with banners furled
No no no
When we go once again to meet the foe
It's the English speaking race against the world **

Doi dintre eroii de music hall erau Jolly Jack Tar, un popular marinar şi Tommy Atkins, un tip cinstit din clasa muncitoare care s-a înrolat în armată. Cum era de aşteptat, melodiile cele mai cunsocute ale perioadei imperialiste erau "All the Nice Girls Love a Sailor" şi "Tommy Atkins You're Alright." ***

Tommy, Tommy, Tommy with your heart so big and warm
Don't he look a picture in his dandy uniform.
To keep our flag a flying, he's a doing and a dying
Every single inch of him's a soldier and a man. ****

---

* "Rasa vorbitoare de engleză se luptă cu întreaga lume." (n.t.).

** "Suntem fraţi întru aceeaşi rasă/vorbitori ai aceleaşi limbi /
Cu aceleaşi inimi curajoasă care nu se tem / să lupte vreme de o mie de ani /
Lumea zice: Ce-or să facă briţii? /
Va rămâne ea în flamurile înfăşurate / Nu nu nu /
Când plecăm încă o dată să dăm piept cu duşmanul /
Rasa vorbitoare de engleză se luptă cu întreaga lume." (n.t.).

*** "Toate fetele drăguţe iubesc un marinar", şi "Tommy Atkins e bine" (n. tr.)

**** Tommy, Tommy, Tommy, cu inima ta cea mare şi bună/
Arată ca o cadră în chipeşa-i uniformă/

Această cercetare a descoperit că majoritatea respectivelor cântece imperialiste şi producţii ale literaturii populare pe tema imperială au sprijinit o opinie foarte şovină referitoare la imperiu. Dar e greu de evaluat ce impact a avut această literatură asupra oamenilor cărora le era destinată. Fără îndoială că a avut un anumit efect. Întrebarea este: cât de mare? Este o întrebare la care răspunsul e greu de dat din pricină că nu există dovezi cuantificabile. O abordare pe care au întrebuinţat-o istoricii este aceea de a strânge dovezi orale de la oamenii care au supravieţuit perioadei. Din aceasta reiese că numeroşi tineri au crescut acceptând multe dintre ideile peste care au dat în literatura populară. Fascinaţia exercitată de regalitate, de forţele armate şi superioritatea rasială din cântecele de music hall ale zilei par să-i fi influenţat pe mulţi dintre cei care au avut parte de ele. Mulţi dintre cei intervievaţi îşi aduc aminte că, de câteva ori, au fost duşi de valul de fervoare patriotică ce-i înconjura.

Acest nou domeniu de studiu a ridicat noi întrebări referitoare la impactul Imperiului asupra clasei muncitoare. Foarte multă propagandă imperială glorifica ideea că Marea Britanie este angajată într-o misiune civilizatoare. Acest lucru făcea ca războiul, forţele armate şi aventurile imperiale să devină puncte locale ale distracţiei populare şi ale serbării de masă, ca de altfel şi societatea britanică în ansamblul ei.

***Să luăm notiţe despre** "Imperiul, politica britanică şi cultura populară în epoca imperialismului"*

Având în vedere că problemele discutate în acest capitol sunt mai puţin prioritare decât cele prezentate în restul cărţii, este important să vă gândiţi cu atenţie de ce faceţi acest lucru, înainte de a lua notiţe despre ceea ce tocmai aţi citit. În special, ar trebui să aveţi o idee clară despre ceea ce speraţi să obţineţi luând notiţele pe care le consideraţi necesare. Cu siguranţă, există o probabilitate redusă ca un set de rutină alcătuit din notiţe detaliate despre întregul capitol să reprezinte ceea ce aveţi nevoie. Va trebui să fiţi mai selectivi.

Ca steagul nostru să fâlfâie în continuare, el e-n stare de isprăvi şi sacrificiu de sine /,
El e soldat şi bărbat în fiecare fibră.

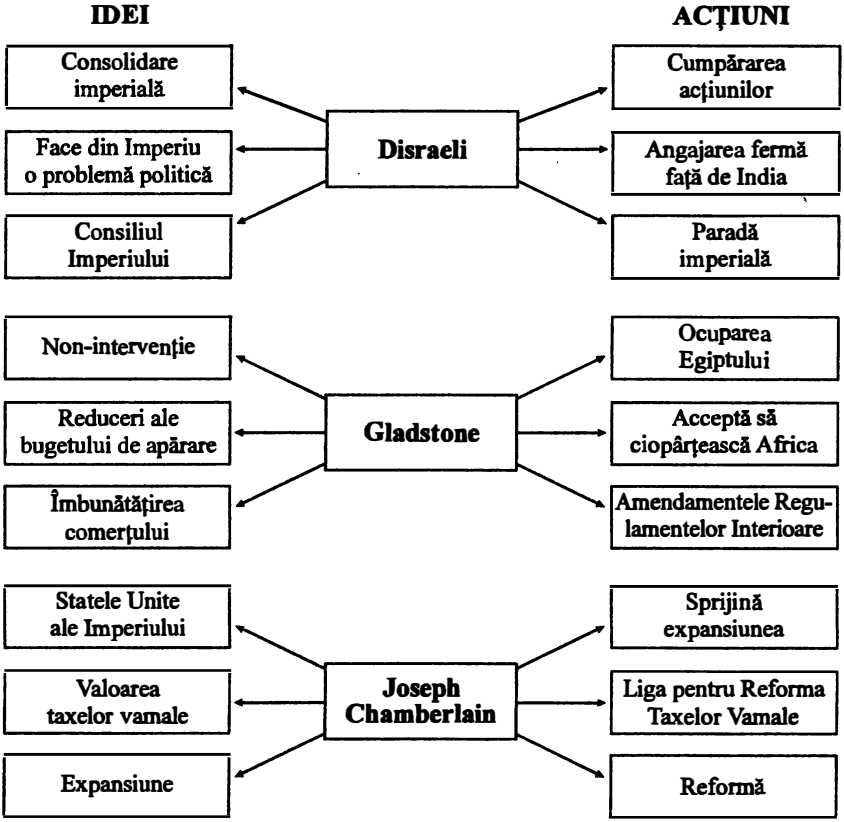

Rezumat - Imperiul, politica britanică şi cultura populară .

***Să răspundem la întrebări-eseu despre** "Imperiul, politica britanică şi cultura populară în epoca imperialismului".*

Rapoartele examinatorilor deseori indică cele trei puncte slabe ale candidatului: a) nu reuşeşte să citească cu atenţie formularea întrebărilor; b) ia hotărâri neinspirate cu privire la materialul care este relevant pentru o întrebare şi c) răspunde mai degrabă la întrebarea pe care o consideră pusă şi nu la cea care este pusă în realitate.

Tipul de întrebare pe care probabil că doriţi să o găsiţi într-o lucrare de examen după ce aţi citit acest capitol poate fi:

1. Comparați și puneți în contrast politica lui Gladstone și cea a lui Disraeli în privința Imperiului Britanic.

Studiați cu atenție modul de formulare. Este o întrebare clasică de tip "comparați și puneți în contrast" și ar trebui să fie una dintre tipurile de întrebare standard pe care sunteți obișnuiți să le atacați în momentul în care ajungeți la sfârșitul cursului. Singurul obstacol pare a fi pentru cei care nu citesc cu atenție întrebările și care, prin urmare, nu vor realiza că sarcina este de a discuta despre *politică*, și nu despre toate aspectele conduitei lui Gladstone și a lui Disraeli față de Imperiu. Uu astfel de candidat are șanse de a da dovadă de-al doilea dintre punctele slabe – selectarea unei cantități de material nerelevant spre a fi inclus. Ar fi un exercițiu folositor înșiruirea aspectelor referitoare la Gladstone și Disraeli care au apărut în acest capitol, care nu ne-ar prezenta relevanță pentru această chesiune.

Un exemplu al tipului de întrebare pe care nu veți fi încântați s-o întâlniți în cadrul unei examinări ar fi:

2. În ce măsură a încercat Joseph Chamberlain să pună în practică ceea ce Discraeli doar predicase referitor la Imperiu?

Întrebări de acest gen sunt cele care îi atrag pe candidați în capcana de a da dovadă de cel de-al treilea dintre punctele slabe – a răspunde mai degrabă la întrebarea pe care ți-o dorești decât la cea care a fost pusă în realitate. În mod normal acest lucru ar lua forma unei compuneri exclusiv despre Joseph Chamberlain, cu o menționare doar simbolică a lui Disraeli. O asemenea abordare ar fi o adevărată rețetă pentru dezastru. Este nevoie de o selectare a abilităților de planificare a eseului. Primele două faze sunt în acest caz cele vitale. Ele ar trebui să vă devină aproape o a doua natură în momentul în care terminați cursul. Ele sunt: I) reformulați întrebarea spre a clarifica ceea ce vi s-a cerut să faceți și II) identificați orice presupunere conținută în întrebare care este controversată în vreun sens și care va trebui discutată (în mod normal în paragraful introductiv). Ducerea la bun sfârșit a celei de-a doua faze va scoate la iveală ghimpele acestei întrebări. Care este presupunerea referitoare la Disraeli care va trebuie discutată? Acest lucru va face ca planificarea restului răspunsului vostru să fie mult mai ușoară dacă puteți să ajungeți la o concluzie a unei asemenea discuții referitoare la presupuneri, prin intermediul unei propoziții precum: "În scopul de a răspunde la această întrebare, cea mai bună metodă este aceea de a vă comporta ca și cum presupunerea făcută este corectă." Există circumstanțe în care n-ar fi înțelept să acționați în acest fel?

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Imperiul, politica britanică şi cultura populară în epoca imperialismului"*

1. Discursul lui Disraeli de la Crystal Palace (1872)

Citiţi cu atenţie pasajul din discurs de la pagina 92. Răsundeţi la următoarele întrebări.

a) Identificaţi cele trei critici majore făcute politicii liberale faţă de Imperiu, folosind un scurt citat spre a o ilustra pe fiecare

b) Indentificaţi cele două sugestii principale făcute de Disraeli despre viitoarea politică faţă de Imperiu.

c) În ce măsură este exact a afirma că "Disraeli nu a făcut nici o încercare de a acţiona pe baza discursului de la Crystal Palace îna atitudinea sa faţă de imperiu în timpul perioadei în care a fost prim-ministru?

2. Joseph Chamberlain despre Imperiu

Citiţi cu atenţie pasajul de la paginile 101-102. Răspundeţi la următoarele întrebări

a) În ce fel este atacat imperiul, în conformitate cu spusele lui Chamberlain?

b) Cum consideră Chamberlain că este relaţia dintre liberul schimb şi Imperiu?

c) Evaluaţi utilitatea unui asemenea discurs pentru un istoric care studiază politica imperială a lui Chamberlain

3. Joseph Chamberlain şi viitorul Imperiului

Citiţi cu atenţie pasajul de la pagina 100 Răspundeţi la următoarele întrebări

a) Folosind propriile voastre cuvinte definiţi "noul concept despre Imperiu" pomenită în pasaj

b) În ce fel sunt criticile aduse de Chamberlain politicii din trecut asemănătoare cu sentimentele exprimate de Disraeli din discursul său de la Crystal Palace?

c) În ce măsură a încercat Chamberlain să pună în practică ideile schiţate în pasaj? Includeţi răspunsurile voastre citate din pasaj.

CAPITOLUL 6

Criza Imperiului, 1895-1914: războiul cu burii şi consecinţele sale

Apogeul agitaţiei imperiale de la sfârşitul secolului al XIX-lea a fost atins în timpul războiului anglo-bur. O armată imperială britanică "puternică" (care într-o fază număra 450.000 de oameni) a dat piept cu o armată bură formată din mai puţin de 100.000 de fermieri independenţi, lipsiţi de instrucţie, muniţii, provizii şi armament greu. Spre a-i învinge, armata britanică a ars ferme, recolte şi sate, a împărţit ţara în zone cu ajutorul unor garduri din sârmă ghimpată, a luat prizonieri soldaţi, femei şi copii şi i-a băgat în lagăre de concentrare. Războiul a început în 1899 şi s-a terminat în 1902. La sfârşitul lui pieriseră 22.000 de britanici, fuseseră cheltuite 250 de milioane de lire sterline, iar în lagărele de concentrare muriseră 20.000 de sud-africani. Marea Britanie a suferit o umilinţă internaţională. Un istoric descrie războiul sud-african denumindu-l "Vietnamul britanic". Războiul cu burii a constituit un eveniment cu adânci semnificaţii în istoria Imperiului din 1815 până în 1914, cu urmări de răsunet.

1. Drumul spre război, 1895-1899

Cauza imediată a războiului s-a centrat în jurul unei dispute între Marea Britanie şi Transvaal în legătură cu dreptul de vot al imigranţilor europeni care lucrau în minele de aur şi de diamante din Africa de Sud. Guvernul britanic dorea ca republica bură independentă să acorde drepturi de cetăţeni depline celor 41.000 de *Uitlanders* străini imigranţi, în majoritate britanici. Panul Kruger, preşedintele Transvaal-ului, era de părere că problema *Uitlander*-ilor era folosită de către guvernul britanic ca modalitate de a pune capăt independenţei republicilor bure. Dacă *Uitlander*-ilor le-ar fi fost oferite drepturi de cetăţenie depline, ei ar fi devenit în cele din urmă suficient de puternici spre a-şi alege singuri un guvern. Această eventualitate nu era luată în calcul de burii cu înverşunare independenţi. Pe perioada crizei, Kruger a fost convins că guvernul britanic nu va face compromisuri în această privinţă.

Disputa *Uitlander*-ilor a constituit ultima picătură a antagonismului de lungă durată anglo-bur. La sfârşitul secolului al XVII-lea Dutch East India Company întemeiase o mică bază comercială în apropiere de Capul Bunei Speranţe, în extremitatea sudică a Africii (*Colonia Capului*). Cei mai săraci membri ai acestei comunităţi profund protestante erau fermieri care-şi spunea *treboers* (cunoscuţi şi sub numele de buri) şi căutau pământ, în detrimentul africanilor. Burii se considerau un grup distinct şi unic de pelerini, se numeau "Afrikanders" (oamenii din Africa), vorbeau o variantă a limbii olandeze pe care o numeau "Afrikaans", şi erau ostili atât africanilor, cât şi europenilor.

În 1806, flota britanică a cucerit Colonia Capului. Din acest motiv, Capul Bunei Speranţe a devenit o bază navală crucială pentru Marea Britanie pe ruta comercială către India şi Extremul Orient. În 1834, britanicii au abolit sclavia. Un grup de 5.000 de buri au refuzat să accepte decizia, au traversat râurile Orange şi Vaal în timpul "marii cutreierări" şi au întemeiat două state independente (Transvaal şi Statul Liber Orange). Aceste "republici bure" şi-au păstrat cu sfinţenie în constituţie identitatea şi limba lor protestantă unică. Burii erau hotărâţi să-i excludă pe africani (şi pe oaricare alţii) de la votul din timpul alegerilor.

În 1855 guvernul britanic recunoscuse independenţa acestor două ţări. Dar acest lucru nu a ajutat la detensionarea relaţiilor anglo-bure. În 1877, Marea Britanie a preluat controlul asupra Transvaal-lui (în ciuda ameninţării zuluse). În 1881 Paul Kruger (preşedintele Transvaal-ului) i-a atacat pe britanici (primul război cu burii) pentru că refuzaseră să redea independenţa republicii bure după războiul cu zuluşii. După o victorie bură asupra britanicilor la Majuba Hill, guvernul britanic a hotărât să redea parţial independenţa. Acest lucru a fost făcut în virtutea a două înţelegeri semnate în 1882 şi 1884. Dar aceste tratate conţineau două clauze. În primul rând, Marea Britanie supraveghea politica externă, iar în al doilea rând, britanicii îşi păstrau dreptul de a interveni, în anumite împrejurări, în problemele interne. Disputa dintre Transvaal şi guvernul britanic referitoare la prolema *Uitlander*-ilor s-a învârtit în jurul interpretării felului în care au fost formulate acordurile care au urmat primului război anglo-bur.

În plus faţă de dezacordul referitor la gradul de extindere a drepturilor britanice în Transvaal, există o dimensiune economică fundamentală a disputei. La sfârşitul secolului al XIX-lea, s-a descoperit în Colonia

Capului şi în Transvaal aur şi diamante. "Revoluţia minerală" a transformat balanţa economică a regiunii. Transvaal-ul s-a schimbat brusc dintr-o economie agrară înapoiată într-o ţară care prospera rapid şi care ameninţa să domine coloniile britanice din Africa de Sud. Totuşi, o mare parte a noii bogăţii a Transvaal-ului se afla în mâinile proprietarilor britanici şi germani de mine de aur şi de diamante ("milionarii Rand-ului") care deschiseseră mine în zonă, atrăgând astfel importante investiţii britanice.

Rolul economic jucat de către "milionarii Rand-ului" la începutul războiului a fost subiect de neîncetate controverse. Se pare că proprietarii importanţi de mine au sprijinit pretenţiile *Uitlander*-ilor vizând dreptul la vot pentru că, se pare, ei socoteau că va fi greu să atragă muncitori calificaţi britanici şi europeni către o zonă în care erau interzise drepturile civile fundamentale. Obstinaţia pe care guvernul din Transvaal o dovedea faţă de *Uitlander*-i era considerată un serios handicap pentru efortul continuu de atragere a forţei de muncă şi investiţiilor, care erau amândouă vitale pentru expansiunea pe termen lung. De aceea, "milionarii Rand-ului" aveau sentimentul că au de câştigat de pe urma extinderii dreptului la vot pentru *Uitlander*-i. Într-adevăr, J.A. Hobson susţinea că războiul a fost provocat de o "conspiraţie a finanţiştilor" pentru care problema *Uitlander*-ilor era un paravan îndărătul căruia se ascunde dorinţa de profit personal. Această opinie a fost susţinută de către Thomas Pakenham în *The Boer War* (1979) care era de părere că "guvernul britanic începuse să strângă şurubul în Transvaal începând cu 1895", dar respingea ideea că era marioneta magnaţilor minelor. Cain şi Hopkins dădeau greutate acestui argument, susţinând că guvernul britanic şi Biroul Colonial erau primele care făceau presiuni asupra Transvaal-ului în favoarea unor scopuri strategice, politice şi economice care includeau (dar nu erau dominate de) dorinţele proprietarilor de mine.

Rolurile jucate de Joseph Chamberlain, secretarul colonial, şi Sir Alfred Milner, Înaltul Comisar Britanic pentru Africa de Sud, rămân elementele cele mai vitale în a explica motivul pentru care Marea Britanie a pornit la război. Atât Chamberlain cât şi Milner au exprimat îngrijorarea legată de pericolele la adresa intereselor britanice din Africa de Sud a unui Transvaal independent care părea hotărât să provoace dificultăţi intereselor britanice din regiune.

Din punctul său de vedere, Joseph Chamberlain a făcut să degenereze relaţiile anglo-bure, instigând spre război în trei feluri. Mai întâi, l-a

informat pe Kruger că acordurile pe care le semnase Marea Britanie la sfârşitul primul război cu burii nu restabilise – aşa cum credea guvernul din Transvaal – controlul complet asupra politicii interne a republicii. În al doilea rând, el l-a numit pe Alfred Milner, un individ al cărui ostilitate faţă de Transvaal era recunoscută, pe postul de Înalt Comisar pentru Africa de Sud. În al treilea rând, el a încurajat în mod izbutit City-ul londonez spre a refuza acordarea de împrumuturi pentru investiţii pe termen lung Transvaal-ului. Totuşi, nu s-a stabilit cu certitudine dacă Chamberlain a făcut acest lucru în cadrul unui plan deliberat de instigare a unui război cu republica bură. Se pare că el a dorit ca Transvaal-ul să accepte cererile britanicilor în numele *Uitlander*-ilor, cu condiţia să nu ajungă la război. Nu au apărut încă probe convingătoare care să demonstreze că el a dorit tot timpul războiul.

Candidatul principal pentru titlul de "purtător al războiului" este Alfred Milner, Înaltul Comisar pentru Africa de Sud. Milner avea interese în multe părţi. El supusese guvernul din Transvaal unei presiuni enorme până la declanşarea războiului. El a agitat în mod constant problema *Uitlander*-ilor, a stimulat sentimentele anti-bure în Africa de Sud şi în presa britanică, a făcut presiuni asupra City-ului londonez spre a refuza acordarea de capital Transvaal-ului, a acumulat sprijin din partea "milionarilor Rand-ului" şi a convins multe figuri de frunte din guvernul unionist să-l sprijine. Milner era convins că exista "o problemă mai importantă decât nemulţumurile *Uitlander*-ilor... supremaţia noastră în Africa de Sud... şi este în joc existenţa noastră ca mare putere a lumii."

Totodată Milner a condus în mod personal negocierile cu guvernul din Transvaal. În toate tratativele sale cu Kruger el a adoptat o atitudine agresivă şi nedispusă la compromis. El a cerut ca *Uitlander*-ilor să li se acorde în Transvaal drepturi de cetăţenie timp de cinci ani. În mai 1889 Kruger le-a oferit *Uitlander*-ilor drepturi depline de cetăţenie timp de şapte ani în schimbul recunoaşterii britanice a independenţei Transvaal-ului în probleme interne, şi şi-a exprimat disponibilitatea de a discuta toate aspectele importante în cadrul unei conferinţe internaţionale ţinute în Europa. Milner a respins pe loc ambele propuneri. Răspunsul lui Kruger: "dumneavoastră doriţi să puneţi mâna pe ţara noastră" ar putea constitui o reflectare exactă a situaţiei.

Pare a fi clar faptul că Milner a creat toată agitaţia şi i-a dus pe toţi în pragul războiului. Cu toate acestea, câtiva istorici sunt acum pregătiti să

sugereze că el plănuia în mod deliberat să-şi atingă scopurile prin intermediul războiului. Se pare că Milner, şi majoritatea sprijinitorilor săi, credeau că Kruger va "juca tare până se va ajunge la folosirea tunurilor" şi va accepta ulterior cererile britanicilor. Nereuşita guvernului, a lui Milner, a Biroului Colonial şi a Ministerului de Război de a face pregătiri adecvate pentru o luptă armată conferea, cu singuranţă, greutate acestei interpretări. Se pare că creşterea economică pe termen lung a Transvaal-ului, care avea şanse să-l transforme într-o putere majoră în Africa de Sud, a dus la un conflict fundamental de interese între Marea Britanie şi republică. Aşa cum spun Cain şi Hopkins, "Milner a ajutat doar la crearea agitaţiei. El nu a oferit ingredientele. Mai multă importanţă avea guvernul britanic şi, în mod direct, proprietarii de mine."

În toamna lui 1899 Chamberlain, guvernul, majoritatea membrilor de parlament şi presă se grupaseră cu toţii în jurul opiniei anterioare a lui Milner conform căreia trebuia ca burii "să primească o lecţie". Au fost trimise în Africa de Sud trupe britanice spre a exercita o presiune finală asupra lui Kruger. Burilor le rămăseseră două variante. Puteau fie să accepte solucitările, fie să lupte pentru independenţă. Au ales cea de-a doua variantă. Pe 9 octombrie 1899 Kruger a trimis o telegramă cerând Marii Britanii să-şi retragă trupele de pe graniţa Transvaal-ului, în caz contrar urmând să declare război. În acelaşi timp s-a oferit să rezolve problema în cadrul unei conferinţe internaţionale. Guvernul britanic nici măcar n-a răspuns. Pe 11 octombrie (spre marea surpriză a lui Milner) Transvaal-ul a lansat un atac asupra Coloniei Capului, care a declanşat războiul bur. Auzind aceste veşti, lordul Salisbury, primul-ministru britanic, a spus: "acest lucru ne-a scutit de sarcina de a explica opiniei publice engleze de ce suntem în război." Această forţă a "puternicului" Imperiu Britanic pornea la luptă împotriva unei comunităţi formate mai mult din fermieri. Părerea generală în Marea Britanie era că "totul se va sfârşi până la Crăciun."

Rămâne de răspuns la o întrebare în examinarea cauzelor războiului. De ce a luat Kruger hotărârea de a intra în luptă? Se pare ca el n-a crezut nici un moment că britanicii joacă tare spre a intimida. El era absolut convins (mai ales după "raidul lui Jameson") că britanicii vroiau să pună capăt independenţei Transvaal-ului. În momentul în care i-a fost clar acest lucru, Kruger a luat hotărârea ca burii să lupte. Guvernul din Transvaal nu a acceptat să ofere drept de vot *Uitlander*-ilor. În anii 1890

s-au cumpărat arme din Germania pentru a fi gata de războiul pe care Kruger şi majoritatea suporterilor săi îl considerau a fi "inevitabil". Decizia lui Kruger era întărită de către principalii generali buri (mai ales Smuts) care îi spuneau tot timpul preşedintelui că dacă izbucnea războiul, britanicii puteau fi învinşi. Kruger mai ştia, de asemeni, că se putea baza total pe fermierii buri care vor lupta vitejeşte spre a-şi păstra independenţa. Foarte mulţi buri credeau cu adevărat că un război cu Marea Britanie poate avea acelaşi rezultat ca şi războiul american de independenţă – nişte State Unite ale Africii de Sud sub conducerea Transvaal-ului. Se pare că Transvaal-ul era mai hotărât (şi mai pregătit) de luptă decât anticipase Milner.

2. Desfăşurarea războiului, 1899-1902

În primele luni ale războiului, Marea Britanie a suferit o serie de înfrângeri umilitoare din partea burilor care asediaseră oraşele Ladysmith, Kimberly şi Mafeking. În cursul unei "săptămâni negre" din luna decembrie a anului 1899, britanicii au pierdut bătăliile de la Stromberg, Magers-fontein şi Colonso. În ianuarie 1900 a avut loc o altă înfrângere la Spion Kop.

Aceste reculuri timpurii au zguduit încrederea britanică. Ele erau rezultatul unei proaste planificări făcute de Ministerul de Război şi a unei strategii debile a generalilor. Britanicii îi subestimaseră pe buri şi nu reuşiseră să ia măsuri în aşa fel încât trupe adecvate şi provizii de alimente şi muniţie să se găsească la faţa locului, gata de luptă. Soluţia era să se trimită mai multe trupe, spre a se îmbunătăţi liniile de aprovizionare şi să-i desemneze pe lordul Roberts ("eroul rebeliunii indiene") şi pe lordul Kitchener ("eroul Sudanului") spre a prelua comanda efortului de război britanic.

Acest fapt a constituit adevăratul punct de cotitură în război. Kitchener şi Roberts au reorganizat situaţia aprovizionării şi au adoptat o strategie clară spre a-i învinge pe buri. Oraşele Kimberly, Ladysmith şi Mafeking (ultimul dintre ele rezistase timp de 217 zile), au fost cu toate scoase rapid de sub asediu, producând scene de jubilare nemaivăzute până atunci pe străzile Marii Britanii. În iunie 1900 forţele britanice se îndeptau grabnic către victoria completă. Johannesburg-ul şi Pretoria, capitala Transvaal-ului, au fost ocupate. Paul Kruger şi guvernatorul său s-au refugiat în Europa (Kruger a murit în exil în 1904)

În vara anului 1900 Marea Britanie s-a lăsat amăgită de gloria rapidei și copleșitoarei victorii asupra "ticăloșilor de buri", așa cum erau denumiți în presa populară * . Kitchener și Roberts s-au întors în țară siguri de faptul că războiul era ca și terminat. În octombrie 1900 guvernul unionist a profitat de pe urma euforiei de război organizând vestitele "alegeri kaki" și a fost răsplătit cu victoria asupra partidului liberal. Totuși, aceste sărbătoriri erau premature. Armatele bure nu renunțaseră. De fapt, ele refuzaseră să se predea și de îndreptaseră spre provincie ca să declanșeze una dintre cele mai curajoase campanii de gherilă purtate vreodată de o mică putere împotriva unei importante puteri mondiale, până la războiul din Vietnam din anii 1960 și 1970.

În 1901 burii au invadat Colonia Capului. Lordul Kitchener s-a întors din nou în Africa de Sud. El era complet hotărât să termine "odată pentru totdeauna" cu tacticile de gherilă ale inamicului. Tactica folosită de el era o gafă politică și a iscat o enormă controversă. El a împărțit țara în zone și le-a separat prin garduri de sârmă ghimpată. Ideea era de a obstrucționa mișcarea soldaților buri. Spre a-i împiedica pe aceștia să-și refacă proviziile de alimente, Kitchener a introdus o "politică a pământului pârjolit". Acest lucru consta în incendierea satelor bure, distrugerea recoltelor, rechiziționarea vitelor și punerea populației civile în ceva denumit "lagăre de concentrare".

3. Frontul din țară: radicalii împotriva războiului cu burii

Condițiile din aceste lagăre de concentrare au iscat un protest internațional, iar în Marea Britanie au produs un organism influent de critică organizată la adresa războiului. Acesta era condus de către radicalii din Partidul Liberal, din Partidul Laburist și dintre socialiști. Henry Campbell-Bannerman, liderul liberal, a sintetizat sentimentul general al opozanților războiului într-un discurs din 1901.

1 O expresie deseori uzitată este aceea că războiul este război în privința condițiilor din lagăre. Dar, atunci când se pune întrebarea ce se întâmplă în Africa de Sud, guvernul susține că

* În original: "bloody Boers" (n.t.).

nu e vorba de război, ci de o dispută locală. Drept care întreb eu: Când nu este războiul război? Atunci când el este purtat cu metodele barbare folosite acum în Africa de Sud.

Această opinie despre "metodele barbare" domina argumentele opozanților organizați ai războiului – pro-burii. Mulți dintre opozanți au adoptat un ton religios și umanitar. Radicalii liberali au fost cei care au condus atacurile împotriva războiului cu toate că pro-burii nu veniseră să-i convingă pe cei din conducerea Partidului Liberal să le sprijine cauza. Opoziția liberală a considerat a fi datoria lor constituțională să exprime loialitate față de politica guvernului pe timp de război. De fapt, numeroși liberali de frunte – Grey, Haldane, Asquith și Rosebery – erau "imperialiști liberali" care sprijineau războiul. Radicalii, printre care se număra Lloyd George, formau doar aproximativ o treime dintre membrii de parlament liberali.

Pro-burii își concentrau atacurile asupra guvernului unionist "șovin". Ei l-au trimis pe radicalul Emily Hobhouse în Africa de Sud spre a face un raport referitor la condițiile din lagărele de concentrare. El a dat la iveală faptul că acestea erau înconjurate de sârmă ghimpată, că 12 deținuți împărțeau un mic cort piramidal, că nu exista săpun, toalete, saltele, erau doar câteva pături, iar rațiile erau sub nivelul de înfometare. El trăgea concluzia că "că armata n-are pic de omenie" și că mulți soldați recunoașteau că războiul constituia o "greșeală uriașă". Pro-burii l-au trimis ulterior pe Joshua Rowntree, un renumit expert în probleme de sărăcie, spre a raporta despre condiții, dar nu i s-a permis accesul în lagăre.

Presa socialistă de stânga mergea chiar mai departe în denunțarea războiului, considerând că este dus de "câțiva privilegiați" în "scopuri capitaliste". Iată trei exemple tipice de opinii exprimate de presa socialistă:

a) Războiul este purtat pentru vampiri lacomi care se bucură de faptul că fiecare picătură de sânge va fi în cele din urmă transformată în aur pentru ei înșiși.

b) Gașca de la bursă a scornit acest război pentru ca Marea Britanie să distrugă independența republicilor bure și să salveze de la faliment Rhodesia.

c) Joseph Chamberlain a târât Marea Britanie în acest război mic și drăgălaș care este purtat de un ministru lipsit de scrupule [Chamberlain] și de un propagandist lipsit de scrupule [Milner].

Totuşi, este clar că opiniile radicalilor şi presa socialistă nu au reflectat o opoziție publică mai largă față de război în rândurile clasei muncitoare şi în Marea Britanie în întregul ei. H.F. Wyatt, care a luat cuvântul la numeroase întruniri anti-bure, îşi aducea aminte că exista un "egoism violent în zonele locuite de clasa muncitoare pe care le-am vizitat". Dar Wyatt a găsit câțiva membri ai clasei muncitoare care credeau că războiul se ducea - aşa după cum proclama guverul – spre a se obține drepturi democratice pentru *Uitlander*-i.

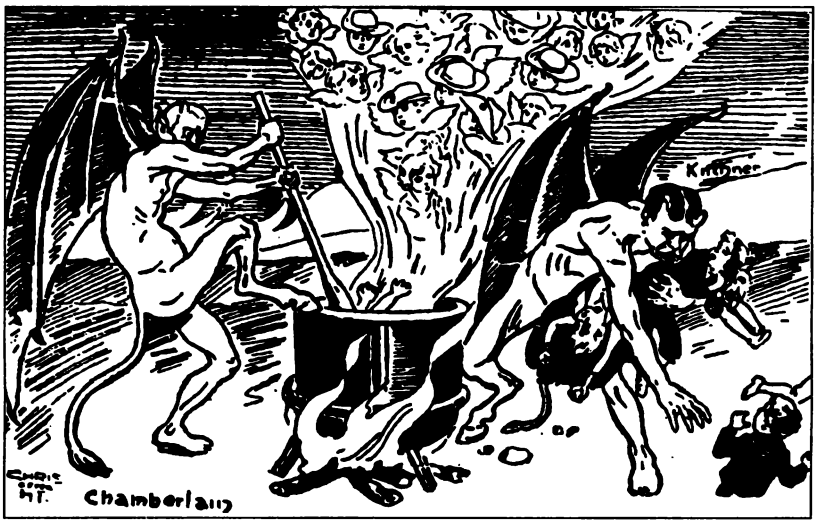

Joseph Chamberlain şi lordul Kitchener "trimițându-i în Iad pe nevinovați". Această caricatură a apărut în revista germană Ulk *(1901)*

Chiar şi soldații care făceau parte din clasa muncitoare erau sceptici în această privință. O scrisoare tipică din partea unui soldat consemna: "Nu-i văd rostul. Cu toții suntem mereu pe jumătate morți de foame. E cel mai rău război pomenit vreodată şi se poartă numai pentru minele de diamante."

Protestul la scară internațională împotriva lagărelor de concentrare era mult mai pronunțat. Războiul era comentat enorm în presa germană. Cancelarul german, Von Bulow, denunța tratamentul la care îi supuneau britanicii pe deținuții buri ca fiind "brutal şi inuman". Ziarele şi revistele germane produceau caricaturi ostile (vezi mai sus). Opinia internațională

generală despre Marea Britanie era cea de "codoaşă de femei şi copii şi încă una foarte ineficace." Presupusul "apărător al celor slabi" făcea în realitate exact pe dos.

La început, guvernul britanic a refuzat să accepte criticile referitoare la lagărele de concentrare "barbare". El susţinea că lagărele erau "voluntare" şi refuza să ofere detalii referitoare la numărul de oameni care muriseră în interiorul lor. Nici până în ziua de azi nu există cifre exacte. S-au oferit cifre între 20.000 şi 28.000. În 1901, guvernul a cedat în sfârşit în faţa presiunii radicale care solicita o anchetă. O comisie condusă de Millicent Fawcett, o membră de frunte a mişcării sufragetelor, a vizitat lagărele şi a recomandat mai multe îmbunătăţiri, inclusiv mai multe surori medicale şi raţii de hrană îmbunătăţite. Ca urmare, condiţiile s-au ameliorat. Cu toate acestea, întreaga afacere fusese extrem de dăunătoare.

4. Pacea

În acest răstimp, în Africa de Sud războiul se purta mai departe. A fost nevoie de 450.000 de soldaţi recrutaţi din întreg Imperiul spre a-i învinge pe buri. În mai 1902 conducătorii buri s-au predat la Vereeniging. Puternicul Imperiu Britanic avusese doi ani pentru a umili un număr relativ mic de fermieri cu concepţii independente. Britanicii au pierdut 22.000 de africani. Războiul fusese costisitor atât ca bani cât şi ca vieţi omeneşti. Aşa după cum spunea Lloyd George:"fiecare obuz tras echivala cu costul unei pensii pentru un bătrân din Marea Britanie."

Termenii păcii care li se oferea burilor reflecta părerea generală că războiul fusese o gafă de proporţii. Toţi deţinuţii Afrikaaner care semnau un jurământ de loialitate faţă de coroana britanică erau eliberaţi din lagăre. Distrugerile provocate fermelor şi satelor bure era enorm. Au pierit peste 40.000 de cai, măgari şi catâri. În cadrul acordurilor de pace, britanicii au acceptat să plătească costul distrugerilor de război. Din partea fermierilor buri s-a primit un total de 63.000 de cereri. Totodată, britanicii au oferit împrumuturi pentru reconstrucţie, şi au făgăduit că vor avea loc din nou alegeri libere şi va lua fiinţă o auto-guvernare cu prima ocazie.

Poetul Rudyard Kipling – un puternic susţinător al imperialismului – a rezumat starea sufletească publică faţă de război în Marea Britanie

Let us admit it fairly as a business people should
We had no end of a leson
It will do us no end of good *

5. Consecinţele războiului cu burii

a) Paguba provocată guvernului unionist

Guvernul unionist care a dus Marea Britanică în război a suportat pagubele provocate de consecinţele sale. Alfred Milner a refuzat să accepte responsabilitatea pentru ceea ce produsese deteriorarea situaţiei. El a considerat ca fiind singură răspunzătoare proasta concepţie a războiului pe care a avut-o guvernul. În 1902 el scria:"De ce să păstrăm un Imperiu pentru nişte oameni care sunt ferm hotărâţi să dea cu piciorul în el?" În 1904, el a acceptat cererile din partea magnaţilor "Rand"-ului din Africa de Sud. Acest fapt conforma opinia radicală conform căreia "războiul era dus pentru profiturile minelor de aur" – nu în interesul *Uitlander*-ilor. Atunci când a devenit cunoscut că pentru nesupunere chinezii erau biciuiţi de către proprietarii minelor, a avut loc un protest care a condus la un vot de blam împotriva lui Milner în Camera Comunelor. Presa a trecut la critici dure. Problema "sclaviei chinezeşti" a constituit partea principală a campaniei liberale la alegerile din 1906, dar în acea perioadă Milner fusese deja rechemat de către guvernul liberal care se instalase cu un an în urmă.

b) Întărirea anti-imperialismului

Războiul a dus totodată la ivirea unui grup anti-imperialist în cadrul politicii şi societăţii. Înainte de război cel mai prost motiv atribuit sprijinitorilor imperialismului era patriotismul excesiv. Imperialismul putea fi chiar considerat drept o "misiune pozitivă" menită să aducă "civilizaţia" societăţilor subdezvoltate. El atrăgea sprijinitori din toate partidele politice importante. După război situaţia s-a schimbat. Imperialismul a devenit sinonim cu "politicienii independenţi", cu "clicile

* Hai să recunoaştem deschis aşa cum ar trebui să facă lumea
N-am avut parte de sfârşitul unei lecţii
N-o să ne facă nici un bine. (n.t.).

capitaliste" şi cu "metodele barbare". Ca atare, el a început să fie considerat politică de dreapta asociată cu "durii" conservatori.

În "The Meaning of Imperialism" * (*Economic History Review* 1949), Richard Koebner arăta modul în care însuşi sensul terrmenului de imperialism s-a schimbat din pozitiv înainte de războiul cu burii în negativ după aceea. În studiul său *Imperialism* (1902), care a exercitat o mare influenţă, J.A. Hobson a produs un atac coerent şi reuşit la adresa imperialismului. Hobson afirma că prin acţiunile lor din timpul războiului cu burii, imperialiştii "puseseră în pericol întreaga bogăţie a naţiunii, provocând un puternic resentiment al altor naţiuni, fără vreun câştig real."

c) "Revoluţia" în politica externă britanică

Războiul a produs totodată o "revoluţie în relaţiile externe britanice". Înaintea războiului cu burii, Marea Britanie se considera a fi suficient de puternică spre a duce o politică externă independentă. Acest lucru este cunoscut sub termenul popular de "splendida izolare", care avea drept caracteristică cea mai importantă neparticiparea la vreo alianţă militară cu alte mari puteri. Totuşi, dificultăţile întâmpinate în timpul conflictului prelungit au dat la iveală faptul că politica aceasta nu mai era bună. Imediat după război politica respectivă a fost abandonată. Marea Britanie a căutat acorduri diplomatice cu rivali imperiali oriunde îi putea găsi. Alianţa anglo-japoneză (1902), Înţelegerea anglo-franceză (1904), Convenţia anglo-rusă (1907) s-au succedat în ritm rapid. În plus, au fost aplanate diferendele cu S.U.A. referitoare la Venezuela, şi a fost acceptată dominaţia americană asupra continentului nord-american.

d) Dezvoltarea antagonismului anglo-german

Războiul a contribuit de asemeni la răcirea în continuare a relaţiilor anglo-germane. În 1899 mai mulţi membri de frunte ai guvernului unionist se arătaseră în favoarea unui acord anglo-german.Cu toate acestea, frecventele reprize de injurii care au avut loc între presa britanică şi cea germană, precum şi între politicienii din ambele ţări în legătură cu

* "Înţelesul imperialismului" (n.t.)

scandalul lagărelor de concentrare nu dădea şanse existenţei unei "înţelegeri" anglo-germane.

Antagonismul anglo-german s-a intensificat între 1902 şi 1914. Mulţi dintre imperialiştii britanici de frunte care sprijiniseră războiul şi-au deplasat atenţia de la problemele din Africa către cele din Europa. Se socotea că războiul cu burii dăduse la iveală ceea ce era descris drept "slăbirea rasei britanice". Ca urmare, imperialiştii erau înclinaţi să devină "alarmişti", constituindu-se într-un întreg şir de grupări de presiune în interiorul armatei şi a flotei, precum National Service League şi Imperial Maritime League. Presa conservatoare şi periodicele, precum *A Nation at Arms* şi *The National Review* avertizau în legătură cu spionii germani şi cu posibilele invazii germane. S-au alcătuit cluburi de arme şi militare. Baden-Powell (ulterior lordul Baden Powell), "eroul de la Mafeking", a pus bazele mişcărilor Boy Scout şi Girl Guide spre a le insufla copiilor idealurile militare. În cadrul literaturii imperialiste accentul s-a deplasat de la "ticăloşii de buri" către "un kaiser sălbatic". "Dreapta radicală" imperialistă a continuat să stârnească agitaţie exact până la declanşarea războiului în 1914. Dar subiectul agitaţiei lor era pericolele pe care le constituiau Germania, socialismul, David Lloyd George şi Regulamentul Interior pentru Irlanda. Accentul anterior pus pe "expansiune" a fost minimalizat.

e) Reviziunea sistemului de apărare în epoca edwardiană

Războiul dus la o revizuire masivă a sistemului de apărare britanic. Au avut loc investigaţii guvernamentale la scară extinsă vizând planificarea militară, necesităţile miliare ale Imperiului, recrutarea, organizarea armatei şi a flotei, aprovizionarea cu alimente şi muniţie şi apărarea ţării. A fost investigată până şi starea precară de sănătate a recruţilor din rândul clasei muncitoare (prin intermediul Comitetului pentru Degradare Fizică) care luau parte la războiul cu burii. Au urmat imediat reforme ale armatei, ale flotei şi sociale. După 1906 în şcoli au fost introduse mese şi examene medicale gratuite. Reformele Haldane din Armată (1907) au condus la crearea unei Forţe Expediţionare Britanice (FEB) complet echipate. Ea fusese gândită să se deplaseze rapid din Marea Britanie către locurile de luptă de peste mări. A fost organizată, de asemeni o armată teritorială (AT) formată din soldaţi voluntari, care avea menirea de a apăra Marea Britanie de invazii. Reformele Fisher în domeniul flotei din 1904 au dus

HAIL, KITCHENER! VICTOR AND PEACEMAKER!

Lordul Kitchener se întoarce victorios din războiul cu burii, ca "învingător și făuritor de pace", caricatură din Punch, *9 iulie 1902*

la o concentrare mai mare a puterii navale în Europa şi la crearea unei noi flote formate din vase de război "de nescufundat", cunoscute sub numele de "cuirasate". Germanii au replicat construindu-şi propriile lor versiuni, şi pentru prima dată supremaţia navală britanică era ameninţată.

f) Sfârşitul lui *Pax Britanica*

Războiul a deteriorat de asemeni opinia larg împărtăşită conform căreia Imperiul Britanic răspândea pacea şi prosperitatea în lume. Ideea că Marea Britanie era "poliţaiul lumii" care putea fi chemat în caz de urgenţă spre a apăra naţiunile "slabe" împotriva ambiţiilor celor puternice era puternic discreditată. "Poliţaiul lumii" a fost acuzat de brutalitate poliţienească. Tonul de înaltă moralitate pe care Marea Britanie îl adoptase în relaţiile sale diplomatice începând cu jumătatea secolului al XIX-lea suna găunos după lagărele de concentrare ale războiului cu burii. De asemenea, Marea Britanie nu se afla în postura de a da lecţii morale altora.

g) Moştenirea politicii sud-africane

În anii de după război în Africa de Sud s-a dezvoltat ceea ce astăzi poate fi considerată drept o situaţie politică catastrofală. În 1906, guvernul liberal a restabilit auto-guvernarea şi alegerile libere (pentru albi) în ţările învinse. La alegerile din 1907, Partidul Popular Afrikaaner Het, care sprijinea o Uniune a Africii de Sud şi segregarea rasială, a repurtat o răsunătoare victorie cu ajutorul proaspăt eliberaţilor *Uitlander*-i. În 1910, Colonia de la Orange River, Transvaal-ul şi Colonia Capului au convenit să formeze Uniunea Africii de Sud. Louis Botha, unul dintre conducătorii de frunte ai gherilei care îi sfidaseră pe britanici, a devenit primul prim-ministru al acestei Uniuni. Pentru că i se acordase auto-guvernare totală, această uniune, dominată de buri, era capabilă să pună pe picioare un stat rasial asupra căruia Marea Britanie nu avea posibilitatea de a exercita vreun control.

h) Pasul către statutul de dominion

Şi celelalte colonii cu auto-guvernare (Australia, Canada şi Noua Zeelandă) au căutat în anii de după conflict o redefinire a relaţiei lor

constituționale cu Marea Britanie. Ele au obiectat la denumirea de "colonii". Termenul implica faptul că ele încă se aflau sub "controlul" Marii Britanii. În 1907, a fost folosit termenul "dominion" spre a descrie toate zonele cu auto-guvernare ale Imperiului. A fost organizată o conferință imperială bazată pe principiul "un guvern, un vot" spre a hotărî viitoarele dispute constituționale din cadrul Imperiului. Aceasta însemna că "dominioanele" puteau avea acum mai multe voturi decât Marea Britanie în probleme legate de relația lor constituțională cu țara-mamă. Ceea ce reprezenta independență, cu excepția denumirii.

6. Evaluare: războiul cu burii în calitate de catalizator?

Războiul cu burii a fost în mod clar unul dintre acele rare puncte de cotitură din istoria Imperiului între 1815 și 1914. El a aruncat o imensă umbră asupra atitudinilor britanice față de Imperiu și sistemul de apărare imperială din perioada dintre 1902 și până la izbucnirea primului război mondial în 1914. Mulți contemporani l-au considerat drept "primul cui bătut în sicriul Imperiului Britanic". Istoricul Zara Steiner crede că războiul cu burii a fost un "catalizator" pentru mai multe schimbări care au loc în felul în care Marea Britanie se percepea pe sine, Imperiul său și relațiile sale cu lumea. Există, desigur, câțiva istorici care ar contesta acest lucru. C. C. Eldrige, de exemplu, a afirmat că Imperiul Britanic nu numai că a supraviețuit tuturor traumelor produse de războiul cu burii, ci s-a extins ca urmare al victoriei sale și a devenit chiar și mai important pentru comerțul și investițiile britanice decât fusese până atunci. Statisticile economice par a sprijini această interpretare. Între 1903 și 1914, exporturile britanice către Imperiu au sporit cu 32 la sută, importurile din Imperiu au crescut cu 31 la sută, comerțul britanic cu Africa s-a dublat, și 42 la sută din investițiile britanice globale de peste mări aveau ca destinație Imperiul.

Dar desigur, adevăratul impact al războiului cu burii nu poate fi măsurat în termeni pur economici. Robert Blake a descris recent războiul ca fiind "Vietnamul Marii Britanii". Această comparație este atrăgătoare. Dificultatea pe care a întâmpinat-o America în a înfrânge tacticile de gherilă ale Vietcong-ului prezintă similitudini cu obstacolele cărora a trebuit să le facă față Marea Britanie spre a înfrânge bandele rătăcitoare de [illegible] Cambogiei, folosirea napalmului și incendierea

satelor vietnameze au deteriorat cu toatele reputația Americii acasă și în străinătate în anii 1960 și la începutul anilor '70. După cum Vietnamul marchează sfârșitul incredibilei încrederi de sine a Americii ca națiune pe scena lumii în perioada de după 1945, tot așa puteam socoti războiul cu burii ca având un impact psihologic similar asupra Marii Britanii și asupra imaginii sale în lume în anii premergători primului război mondial.

Războiul cu burii marchează într-adevăr linia de separare dintre imperialismul pasionat al Angliei din perioada victoriană târzie și pierderea încrederii, în Marea Britanie, în privința viitorului ei care a simbolizat secolul al XX-lea. Această pierdere a încrederii s-ar putea să nu fi fost complet îndreptățită. Dar în orice caz a fost resimțită pe scară largă. Războiul a reprezentat ultima dată când un mic război colonial a trezit pasiunile poporului britanic, până la campania din Insulele Falkland din 1982.

După războiul cu burii, britanicii n-au mai crezut niciodată cu aceeași tărie ca înaintea lui că pe Imperiul Britanic soarele nu apune niciodată. Au existat mulți care au exprimat pesimism în privința viitorului. În 1914, secretarul colonial liberal și-a exprimat părerea că "Imperiul este ținut la un loc de o sfoară de mătase: dacă răsucești această sfoară transformând-o într-un șfichi și pocnești cu el, va reprezenta dangătul funebru al Imperiului". Acest lucru arată cât de mult a îmbibat încercarea făcută de mântuială de a da o lecție burilor opinia britanicilor referitoare la relațiile lor pe termen lung cu popoarele Imperiului lor.

***Să luăm notițe despre** "Criza Imperiului, 1895-1914: Războiul cu burii și urmările sale".*

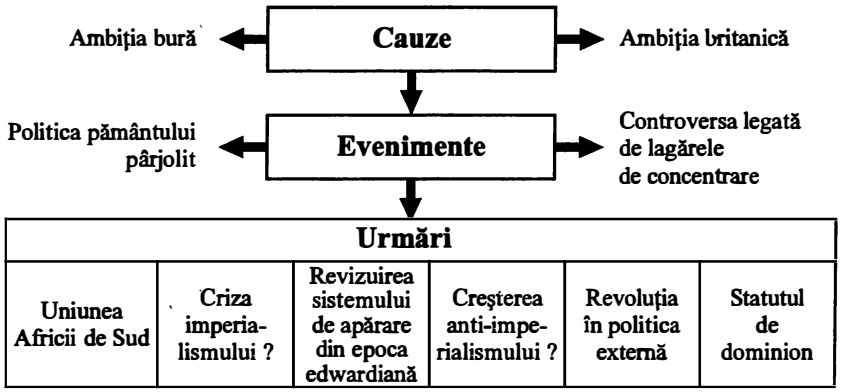

Rezumat - Criza Imperiului, 1895-1914: Războiul cu burii și urmările sale

Acest capitol pune un accent deosebit pe cauzele şi urmările războiului cu burii. Este de asemeni inclusă o scurtă relatare a desfăşurării războiului. Prin urmare, pare o bună idee să vă redactaţi notiţele sub trei titluri

1. Cauze. Întocmiţi o listă a cauzelor războiului. Rolurile lui Kruger, Milner şi Joseph Chamberlain sunt foarte importante. Ar merita totodată să includeţi menţionarea activităţilor lui Cecil Rhodes. Indicaţi relativa importanţă a fiecărei cauze pe care o explicaţi.
2. Desfăşurarea. Împărţiţi războiul în diferitele sale faze, explicând trăsăturile de identificare ale fiecăreia. Înşiraţi motivele pentru care războiul a durat atât de mult.
3. Urmări. Decideţi asupra importanţei relative a urmărilor. Consemnaţi-le în ordinea descrescătoare a importanţei.

***Să răspundem la întrebări-eseu despre** "Criza imperiului, 1895-1914: războiul cu burii şi consecinţele sale"*

În mod normal, întrebările-eseu referitoare la războiul cu burii se concentrează asupra cauzelor sau urmărilor, sau atât asupra unora cât şi asupra celorlalte. E foarte puţin probabil că vi se va cere să oferiţi o relatare cronologică a luptelor. Pentru întrebările puse în legătură cu războiul cu burii, următoarele sunt tipice:

1. Care sunt pentru Marea Britanie principalele urmări ale războiului cu burii?
2. Explicaţi cauzele şi urmările războiului anglo-bur.
3. În ce măsură poate fi justificat rolul Marii Britanii în producerea războiului cu burii?
4. Comentaţi opinia conform căreia "războiul cu burii" a fost o binecuvântare mascată pentru Marea Britanie.

Întrebările 1 şi 2 sunt formulate cât se poate de direct. Partea mai delicată, atunci când e vorba de astfel de întrebări în aparenţă "uşoare", este aceea că fiecare candidat care răspunde la ele are şansa de a da un răspuns "standard", făcându-l pe examinator să ofere o notă mediocră. Când e vorba de a răspunde la întrebări simple, abilitatea constă în a descoperi o abordare care îi dă posibilitatea eseului vostru să se distingă într-un anume fel. Există mai multe modalităţi de a face acest lucru. Abordarea care

implică cel mai mic risc de a intra într-o încurcătură este cea prin care se răspunde la întrebare din puncte de vedere diferite. În aceste cazuri punctele de vedere pot fi cele ale contemporanilor sau ale comentatorilor ulteriori, sau a unor buri şi a unor britanici. Ce alte puncte de vedere ar putea fi folosite spre a alcătui structura unui răspuns?

Întrebările 3 şi 4 sunt mult mai provocatoare, şi sunt potenţial mult mai răsplătitoare. Atât una, cât şi cealaltă trebuie "despachetată" în modalitatea normală. Mai ales întrebarea 3 se deschide cu mare uşurinţă în momentul în care s-a identificat ce anume i se cere candidatului. În fapt, două întrebări au fost contopite într-una singură. Care sunt acestea? Cea de-a doua dintre ele se referă la "justificare". Aceasta înseamnă a face judecăţi, care, desigur, sunt cu toate legate de criterii. Ce criterii ar putea fi folosite în mod adecvat în emiterea unor judecăţi despre acţiunile britanice în perioada premergătoare războiului cu burii? În momentul în care a fost stabilit acest lucru, redactarea unui răspuns la întrebarea 3 ar trebui să fie simplă rutină. Întrebarea 4 este plină de fascinante posibilităţi. Există numeroase căi acceptabile în care poate fi atacată. Oricare dintre ele poate produce o notă foarte bună, atâta vreme cât se păstrează un anumit echilibru. Nu este necesar ca aspectele cu "da" şi cele cu "nu" să primească acelaşi spaţiu, dar ar fi periculos să fie lăsate prea inegale, – să zicem în afara unei proporţii 70 la 30.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Criza Imperiului, 1895-1914: războiul cu burii şi urmările sale"*

1. Opiniile caricaturiştilor britanici şi germane despre războiul cu burii

Studiaţi cu atenţie cele două caricaturi de la paginile. 121 şi 126. Răspundeţi la următoarele întrebări

a) Comentaţi felul în care Kitchener şi Chamberlain sunt înfăţişaţi în caricatura din *Punch.*

b) Care sunt punctele forte şi cele slabe ale acestei caricaturi în calitate de sursă istorică ?

c) Comparaţi şi puneţi în contrast prezentarea imperialismului britanic în cele două caricaturi.

CAPITOLUL 7

Concluzie

Aşa după cum am văzut pe parcursul acestei cărţi, în istoria Imperiului Britanic între 1815-1914 au existat o mulţime de reforme economice şi politice, tratate, războaie, lupte, tulburări şi rebeliuni, în legătură cu care istoricii nu pot cădea de acord decât într-o mică măsură. În ciuda tuturor eforturilor lui Joseph Chamberlain şi a sprijinitorilor săi de la sfârşitul epocii victoriene, Imperiul n-a devenit niciodată o asociaţie uniformă din punctul de vedere al obiceiurilor, limbii, religiei, constituţiei, politicii sau legislaţiei sale. În 1914 el a rămas ceea ce fusese în 1815: o expresie vizibilă a puterii britanice pe scena internaţională.

O întrebare mai largă la care istoricii au încercat să răspundă în legătură cu Imperiul Britanic în această perioadă este următoarea: "Interesele lui slujeau Marea Britanie?" Au existat multe răspunsuri. Britanicii pretindeau că se află într-o misiune spre a "aduce binefacerile civilizaţiei" celor cărora le spuneau "popoarele înapoiate ale lumii". Cecil Rhodes pretindea că capitalismul britanic este "filantropie plus 5 la sută profit". În 1902 Hobson susţinea că Imperiul serveşte intereselor "capitaliştilor monopoloşti". În 1919 Schumpeter susţinea că imperialismul de la sfârşitul epocii victoriene era ultima zvâcnire disperată a unei "aristocraţii muribunde". Mai recent, în 1993, Cain şi Hopkins au sugerat că a slujit nevoile "capitaliştilor bine-educaţi" din City-ul londonez.

Desigur, ideea că Imperiul Britanic slujea unor interese particulare înguste are o istorie foarte lungă. Pe baza aceleiaşi presupuneri, americanii au pornit războiul de independenţă din secolul al XVIII-lea. Şi Adam Smith, influentul economist, susţinător al teoriei *laissez-faire*, a afirmat în *The Wealth of Nations** (1776) că coloniile impuneau poveri grele contribuabilului englez, sporeau ameninţarea unor războaie costisitoare şi (lucru şi mai semnificativ) erau duse în beneficiul unor interese comerciale particulare care erau sprijinite de către politicienii "corupţi".

Scopul acestui capitol de concluzii este acela de a merge dincolo de o simplă rezumare a capitolelor anterioare şi de a explora importanta problemă referitoare la ale cui interese servea Imperiul Britanic în 1914. Nu

* "Averea naţiunilor" (n.t.).

este uşor de răspuns la această întrebare. În special, nu este limpede ce criterii ar trebuie folosite spre a judeca costurile şi beneficiile unui imperiu. Politice? Sociale? Economice? Morale? Culturale? Lista este practic fără sfârşit.

În ultimii zeci de ani atenţia istoricilor s-a concentrat asupra motivelor economice ale imperialismului britanic. Un important studiu întocmit de doi savanţi americani, David şi Huttenback, *Mammon and the Pursuit of Empire: The Political Economy of British Imperialism, 1860-1912* * a explorat costurile şi beneficiile Imperiului şi au ajuns la concluzia că reprezenta o risipă de bani pentru aproape toţi britanicii, cu excepţia unei elite selecte de nobili, companii private şi investitori. Această concluzie oglindea părerile de la mijlocul epocii victoriene ale comercianţilor liberi care considerau Imperiul a fi costisitor şi risipitor. Originalitatea lucrării lui Davis şi Hutlenback consta în modalitatea în care cei doi autori au abordat subiectul. O echipă extinsă de cercetători au explorat o vastă gamă de surse referitoare la interesele de afaceri, care au fost analizate întrebuinţându-se cea mai avansată tehnologie a computerelor. Alţi istorici au criticat această abordare din trei motive. S-a afirmat că Davis şi Buttenback au studiat doar o mostră aleasă la întâmplare a intereselor de afaceri britanice; că ei au ignorat impactul comerţului imperial asupra economiei britanice; şi că au dat prea puţină atenţie factorilor non-economici care oferă deseori explicaţia motivului pentru care guvernul şi poporul britanic au sprijinit imperialismul. Cu toate acestea, mai mulţi respectabili istorici ai imperiului, inclusiv Andrew Porter şi Patrick O'Brien, cred că cei doi eruditi au contribuit în mod semnificativ la studiul istoric, deschizând noi căi în încercarea de a răspunde la întrebarea: ce interese servea imeprialismul britanic? Întrebările economice se află în mod curent în prim-planul prezentei dezbateri istorice referitoare la imperialismul britanic.

În secţiunile care urmează se va încerca să se identifice principalele costuri şi beneficii ale fiecăruia dintre principalii "agenţi" implicaţi în imperialismul britanic în 1914.

* "Mammon şi aspiraţia Imperiului: Economia politică a Imperialismului britanic, 1860-1912" (n.t.).

1. Guvernarea britanică

Principalele resposabilităţi ale guvernului britanic faţă de Imperiu erau în domeniile administraţiei şi apărării. Un mit trebuie spulberat imediat. Administrarea Imperiului Britanic nu era o jamboree, o "treabă pentru băieţii cercetaşi" costisitoare, ineficientă, uriaşă, birocratică pentru aristocraţia britanică aflată în declin. De fapt, spre a se administra întregul Imperiu în 1914, erau întrebuinţate mai puţin de 6000 de persoane. Pentru că din această cifră Indiei îi reveneau 3000, mai rămâneau sub 2800 de oameni spre a administra restul Imperiului! Toţi administratorii coloniali erau supuşi unor examene extrem de competitive – ei nu erau numiţi doar în funcţie de persoanele pe care le cunoşteau. Desigur, acest fapt ar putea oferi o impresie eronată, având în vedere că natura examenelor şi structura de clasă a epocii victoriene semnifica faptul că aproape toţi cei care "conduceau Imperiul" proveneau din mediile bogate ale clasei mijlocii, fuseseră educaţi la şcoli publice, şi urmaseră cursurile Universităţii Oxford sau Cambridge. Cei din afara acestei elite nu aveau nici o şansă de a fi numiţi. Această administraţie imperială, în ciuda alcătuirii sale în aparenţă privilegiate, era condusă cu un preţ foarte scăzut. Cea mai bună estimare a costului per persoană din personalul britanic este de aproximativ 20 penny pe an.

Totuşi, costul major al imperiului pentru guvernul britanic nu era reprezentat de administraţie, ci de apărare. Între 1870 şi 1914, costul apărării imperiale a crescut rapid. Noi rivali imperiali, războaiele de împărţire a Africii, disputele de frontieră din India, şi protejarea intereselor comerciale în Extremul Orient se adăugau cu toatele la nota de cheltuieli pentru apărare. Descoperirile cercetărilor recente referitoare la cheltuielile militare ale marilor puteri la sfârşitul epocii victoriene demonstrează că nota de cheltuieli pentru apărare a Marii Britanii era de două ori mai mare decât cea a Germaniei şi Franţei, aproape de trei ori mai mare decât cea a Austro-Ungariei, a Rusiei şi a S.U.A. Principala componentă a cheltuielilor de apărare era Royal Navy. Cealaltă componentă cu cheltuieli majore era armata indiană (340.000 de oameni).

Cine achita nota? Se pare că cea mai mare parte era suportată de către contribuabilul englez. Poporul indian contribuia cu aproape 70 la sută din costul armatei indiene, dar nimic pentru cheltuielile flotei. În 1912, locuitorii din India contribuiau cu aproximativ 7 penny la costul apărării lor. În schimb, coloniile de aşezări scăpau mai uşor. Ele plăteau doar

aproximativ 3 penny de pesoană. Acest fapt iese bine în evidență în comparație cu cele 1,65 lire sterline pe cap de locuitor plătite de britanici pentru apărarea națională, cu toate că s-a estimat că se poate spune că doar circa 54 de penny din această sumă mergeau direct spre apărarea Imperiului. Principalul motiv al creşterii cheltuielilor de apărare înter 1903 şi 1914 era concurența navală anglo-germană – nu apărarea imperială. Mai mult, în *The Rise and Fall of the Great Powers* (1988), Paul Kennedy a arătat că majoritatea cheltuielilor sporite pentru apărare din 1900 până în 1914 erau finanțate prin împrumuturi luate din City-ul londonez, care se adăugau la datoria națională. Prin urmare, efectele reale ale sporirii cheltuielilor de apărare s-au simțit mai acut după 1914, când primele împrumuturi au trebuit să fie returnate. Cu toate acestea, apărarea imperială a oferit beneficii pentru Marea Britanie. Practic, întregul echipament pentru armata indiană era produs în Marea Britanie. Cheltuielile pentru flotă au făcut să înflorească şantierele navale britanice, care în 1914 lucrau la întreaga capacitate, avȩau aproape 1 milion de oameni angajați şi produceau profituri ample pentru proprietarii lor. Un alt beneficiu important al Imperiului a fost oferit în timpul primului război mondial. Grâul canadian a ajutat Marea Britanie să scape de foamete în 1917, un milion de soldați adunați din toate părțile Imperiului au luptat vitejeşte spre a-i ține pe germani la distanță pe frontul apusean, iar Canada a aprovizionat cu muniție efortul de război englez.

2. Interesele particulare în Marea Britanie

Descoperirile cercetărilor istorice recente în privința intereselor industriale, financiare şi comerciale au produs o imagine complexă cost/beneficiu.

a) Industria britanică

Este adevărată afirmația că multe companii au avut profituri mari de pe urma Imperiului. Industria bumbacului din Lancashire este un exemplu de frunte. O indicație în acest sens este faptul că între 1850 şi 1914 în Lancashire au apărut 15 noi milionari ai bumbacului. Averi asemănătoare au fost făcute de diverse companii de zahăr, aur, fier, diamante, căi ferate, oțel, săpun, biscuiți şi lemn. Dar trebuie să reținem că nu toate companiile britanice care aveau parte de profituri mari aveau legătură cu Imperiul.

De fapt, majoritatea bogăției industriale provenea din comerțul în afara Imperiului. Principalele zone ale creșterii exportului britanic între 1815 și 1875 erau Europa, S.U.A. și America Latină, mai ales Argentina – nu Imperiul. Acesta a devenit cu adevărat important pentru creșterea exportului industrial britanic în timpul perioadei 1870-1914. În 1875, 26 la sută din exporturile totale era îndreptate către Imperiu. În 1914, această cifră se ridicase la 35 la sută.

Principalul motiv pentru care Imperiul devenise mai important pentru exporturile industriale în ultimii ani ai secolului al XIX-lea era acela că pentru industria britanică era din ce în ce mai greu să vândă bunuri Germaniei, S.U.A. și Europei răsăritene. Între 1870 și 1900 procentajul exporturilor britanice care mergeau în S.U.A. și Germania a scăzut de la 41 la 30 la sută. În vreme ce industria britanică avea din ce în ce mai mari greutăți cu principalii competitori pe piețele lor interne, Imperiul oferea un refugiu relativ sigur pentru bunurile britanice. Totuși, din pricină că exportatorii britanici trebuiau să concureze pe picior de egalitate cu comercianții străini, procentul britanic din comerțul total cu Imperiul a scăzut de la 49 la sută în 1860 la 36 la sută în 1929. Merită să adăugăm că exporturile industriale britanice au scăzut chiar mai rapid în afara Imperiului: Comerțul britanic cu Imperiul a devenit cu mult mai important pentru economia britanică după primul război mondial, decât fusese înainte.

Mai mulți istorici au încercat recent să calculeze ce s-ar fi întâmplat dacă Marea Britanie ar fi abandonat Imperiul în secolul al XIX-lea și ar fi continuat cu protecționismul, în loc să adopte liberul schimb. Bineînțeles, această abordare, cunoscută sub numele de "abordare contr-factuală", este extrem de speculativă. Cu toate acestea, M. Edelstein în *The Economic History of Britain since 1700** (1981) a calculat că dacă Marea Britanie ar fi abandonat Imperiul după 1850, pierderile comerciale s-ar fi cifrat la mai puțin de 3 la sută din total și că economiile făcute în domeniul apărării ar fi compensat din belșug. În plus, el a afirmat că pierderea Imperiului de la mijlocul secolului al XIX-lea ar fi încurajat multe industrii britanice să-și diversifice producția și să-și modernizeze fabricile și utilajele spre a face față competiției străine. Această ipoteză conține multe lucruri logice. După 1914, multe companii care s-au bazat în mod exclusiv pe apărare și pe Imperiu în calitate de "piață captivă" au

* "Istoria economică a Marii Britanii începând cu 1700" (n.t.)

suferit un declin relativ. Desigur, aceasta ar fi putut fi consecința unui stil de conducere lipsit de imaginație al industriei britanice, și ar fi putut avea loc chiar dacă Imperiul nu ar fi existat.

b) City-ul londonez

Foarte multe cercetări recente s-au concentrat asupra rolului jucat de City-ul londonez– bănci, societăți de credit, companii de asigurări, armatori și așa mai departe. Nu e nici o îndoială că mulți "capitaliști ai finanței" din City-ul londonez au încasat profituri uriașe de pe urma imperialismului britanic. Doar între 1860 și 1919 au apărut 22 de noi milionari în sistemul bancar comercial. Cu toate acestea, doar un sfert din cele 6 miliarde de lire sterline investite în străinătate de către City-ul londonez au avut ca destinație Imperiul. Nu se poate sugera faptul că City-ul londonez și "capitaliștii finanței" au luat vreodată deciziile investiționale din rațiuni de patriotism. Ei au căutat cele mai bune profituri de pe urma capitalului lor. Adesea ele se găseau în afara Imperiului, așa după cum indică următorul tabel

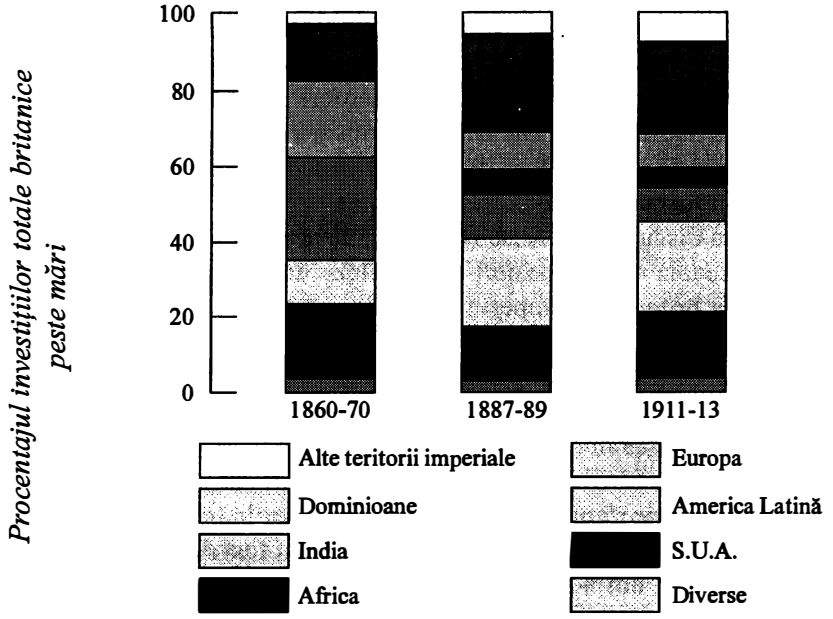

Distribuția investițiilor britanice de peste mări, 1860-1913

Cu toate acestea, în anumite regiuni, unde Marea Britanie a activat în sensul unei implicări formale în timpul Împărţirii Africii, precum Egiptul şi Africa de Sud, rolul investiţiilor financiare nu poate fi trecut cu vederea. Finanţa avea cu siguranţă o influenţă importantă asupra paşilor făcuţi în direcţia stăpânirii britanice în ambele zone, cu toate că nu reprezenta singurul motiv. Este evident, de asemeni, că băncile şi investiţiile financiare au exercitat anumite presiuni asupra guvernului britanic spre a acţiona, în anumite împrejurări, în favoarea intereselor lor. De exemplu, în Egipt, Africa de Vest şi Africa de Est, aşa s-a întâmplat. Pe de altă parte, este în mod clar imposibil de susţinut afirmaţia că investiţiile făcute de către "capitaliştii finanţei" erau răspunzători pentru impulsul către extinderea Imperiului la sfârşitul epocii victoriene.

Cele mai bune estimări (având în vedere că toate cifrele referitoare la investiţiile de peste mări sunt nesigure) în privinţa profiturilor investiţiilor coloniale sugerează că cele mai mari erau cele din trusturile financiare, în minele de aur şi diamante, proiecte de construcţii (mai ales căi ferate), şi industrii extractive. Este posibil să găsim cazuri de investiţii individuale în Imperiu care produc dividende mari. Dar aceasta nu dovedeşte mare lucru. Au existat multe investiţii în ţări independente, mai ales în S.U.A. şi America Latină, care au produs, de asemenea, profituri ample. Totodată, multe investiţii coloniale au cauzat pierderi grele. The East Africa Company a dat faliment. The British South Africa Company nu a plătit nici o dividendă între 1889 şi 1923. Investiţiile în coloniile tropicale din Africa n-au fost niciodată foarte profitabile.

În ciuda discuţiilor aprinse referitoare la această chestiune, istoricii şi-au dat seama că e imposibil să calculeze un bilanţ exact al tuturor investiţiilor britanice în Imperiu şi să-l compare cu profitul investiţiilor din altă parte. O estimare indică faptul că aproximativ două treimi din investiţiile britanice din Imperiu au mers către coloniile de aşezări şi că ţările dependente au primit doar o liră sterlină din zece ca împrumut peste mări făcut de investitorii britanici.

O surprinzătoare descoperire a cercetărilor de ultimă oră a fost cea conform căreia profiturile de pe urma investiţiilor în Imperiu între 1815 şi 1870 – aşa-numita "epocă a indiferenţei" – au fost de fapt superioare celor provenite din acţiunile de pe piaţa internă. Şi, lucru la fel de surprinzător, profiturile din investiţiile imperiale dintre 1870 şi 1914 - "epoca a capitalismului financiar" – au fost de fapt mai mici

decât profiturile provenite din investiţiile în acţiuni pe piaţa internă. Cu alte cuvinte, investiţia în Imperiu înainte de 1870 era relativ mai profitabilă decât între 1870 şi 1914, perioada în care se credea în mod tradiţional că investiţia în Imperiu era o cale aproape sigură de profituri substanţiale.

La întrebarea la fel de îndelung dezbătută referitoare la relaţia dintre guvern şi afaceri în perioada "noului imperialism" nu sunt posibile răspunsuri simple. Acest lucru se întâmplă din cauza faptului că nu există dovezi care să permită cercetătorilor să stabilească dacă implicarea britanică în "noul imperialism" a fost cu adevărat o "conspiraţie tenebroasă" între "capitaliştii bine-educaţi" din City-ul londonez şi imperialiştii din guvernul britanic. Prin însăşi natura lor, teoriile care au la bază conspiraţii sunt imposibil de demonstrat, până când conspiratorii nu ies la iveală sau lasă în urma lor dovezi ale activităţilor lor. Sursele pe care le putem consulta, inclusiv documentele private ale figurilor de frunte din guvern şi Biroul Colonial dintre 1870 şi 1914, arată că hotărârile de implicare directă în regiuni din Africa şi Asia nu au fost niciodată luate doar în interesul industriei sau al financiarilor din City-ul londonez. Înainte de a trece la acţiune, guvernul britanic lua în considerare interesele economice, strategice, politice şi cele socotite ca fiind "naţionale". Intervenea, de asemenea, şi iraţionalul, ca în cazul visurilor dezlănţuite ale lui Rhodes şi al planurilor măreţe ale lui Chamberlain şi Milner.

Poate că răspunsul la întreaga problemă, aşa cum s-a sugerat, rezidă în presupunerile "nescrise" şi "nerostite" care au fost împărtăşite de către factorii de decizie atât din lumea politică, cât şi din cea financiară. În plus, istoria tradiţională a Imperiului poate reprezenta "ceea ce doreau ei să ştim". Povestea unghierelor ascunse – ceea ce s-a întâmplat "în spatele uşilor închise" – ale relaţiei dintre guvern şi afaceri în privinţa imperialismului britanic în perioada dintre 1815 şi 1914 este fascinantă dar chinuitor de evazivă. Nu există dovezi care să arate cu exactitate cum "au tras sforile" oamenii de afaceri. Ca urmare, orice teorie referitoare la colaborarea dintre guvern şi lumea afacerilor în vremea imperialismului britanic între 1815 şi 1914 va rămâne extrem de subiectivă şi speculativă.

c) Poporul britanic

Este însă şi mai dificilă întocmirea unui bilanţ al câştigurilor şi al pierderilor pentru diverse clase sociale din Marea Britanie. Nu este

surprinzător faptul că majoritatea cercetărilor s-au centrat pe aristocrație și pe grupurile de elită din clasa de sus, incluzându-i pe capitaliști, pe comercianți, și pe afaceriștii din sud-estul Angliei. Se pare că aceste categorii au beneficiat de cele mai mari răsplăți din Imperiu în termeni de profit de pe urma investițiilor, a posturilor în administrația locală și a unor poziții-cheie în armată și flotă. Membrii ambelor grupuri au fost cei mai mari investitori în Imperiu și sprijinitorii lui cei mai importanți în guvern, afaceri și societate.

Sistemul de taxe din Marea Britanie făcea în așa fel încât contribuabilii din clasa mijloce plăteau partea cea mai mare din costul apărării și administrării Imperiului. Totodată se întâmplă că, dacă astfel de oameni nu lucrau în slujbe care aveau legătură cu Imperiul sau nu făceau investiții imperiale profitabile, nu aveau nici un câștig direct. Totuși, numeroși membri ai clasei mijlocii se înrolau ca să participe la războiul cu burii, intrau în societăți imperiale și în grupuri de presiune și erau consumatori de literatură imperială. Prin urmare este clar că mulți oameni nu au sprijinit Imperiul pentru că era în interesul lor economic să facă acest lucru.

Persoana medie din clasa de mijloc era – așa cum am văzut deja – destul de indiferentă față de Imperiu. Dar multe dintre ele beneficiau în mod direct de pe urma existenței lui. În 1914 multe zone ale clasei muncitoare depindeau de Imperiu din punctul de vedere al slujbelor. Filaturile de bumbac din Lancashire se bazau pe piața indiană, iar șantierele navale din Portsmouth, Glasgow, Birkenhead și Belfast aveau de lucru datorită faptului că pentru apărarea Imperiului era nevoie de o flotă numeroasă. Dar au existat și "tendințe contrarii". În 1914 mulți membri ai partidelor liberal și laburist susțineau că banii cheltuiți pe administrația și apărarea Imperiului ar fi mult mai bine întrebuințați dacă s-ar fi ușurat teribilele probleme legate de sărăcie, starea precară a sănătății, și condițiile locative improprii din Marea Britanie. Merită să adăugăm că industria Marii Britanii ar fi putut beneficia de o cantitate mai mare de investiții în cazul în care ar fi abandonat Imperiul înainte de 1914. Problema aici este de a decide cât din comerț ar fi păstrat industria britanică dacă ar fi renunțat la Imperiu. Totuși, în anii dinainte de 1914, existau probabil mai multe șanse ca, dacă Marea Britanie și-ar fi abandonat imperiul, multe ex-colonii să-și fi introdus taxe vamale de protecție împotriva bunurilor britanice sau să fi căzut sub controlul altor puteri europene care ar fi introdus, de asemenea, protecționismul.

3. Coloniile de aşezări

Imperiul Britanic a servit interesele coloniilor de aşezări într-un mod eficient. Ele reprezintă – chiar azi – beneficiarii majori ai legăturilor lor cu Marea Britanie. Australia, Canada, Noua Zeelandă şi Africa de Sud n-ar exista în ziua de azi ca state viabile fără puternicele investiţii pe care le-au primit din partea Marii Britanii între 1815 şi 1914.

Acordarea auto-guvernării a permis coloniilor de aşezări să introducă taxe vamale spre a-şi proteja propriile industrii aflate în fază rudimentară cu toate că, în acelaşi timp, ele aveau posbilitatea să-şi vândă bunurile pe piaţa britanică liberă şi deschisă. Între 1860 şi 1914 coloniile de aşezări au cheltuit mari sume de bani pe reformele sociale în beneficiul rezidenţilor lor, şi li s-a permis să facă împrumuturi, din City-ul londonez, cu rate avantajoase ale dobânzii. Guvernul britanic a oferit obligaţiuni garantate celor care investesc în coloniile de aşezări. El a subvenţionat funcţiile administrative, transportul naval şi legăturile telegrafice şi au suportat toate costurile apărării lor. Aceste colonii de aşezări au primit totodată 66 la sută din investiţiile britanice totale în Imperiu. Acest fapt le-a dat economiilor lor posibilitatea de a se dezvolta foarte rapid. Toate coloniile de aşezări ale Imperiului Britanic au devenit ţări foarte prospere. În 1914, Imperiul servea foarte bine intereselor coloniilor de aşezări.

4. Imperiul dependent

Povestea este oarecum diferită pentru teritoriile care au format imperiul dependent. Este adevărat că se poate susţine că ele au avut nişte avantaje clare ca urmare a colonizării. De exemplu, probabil că vasta reţea de căi ferate din India şi o mare parte a Africii n-ar fi fost construită dacă britanicii n-ar fi avut motive de a moderniza teritoriile pe care le controlau. Şi este puţin probabil că majoritatea fostelor ţări dependente de Marea Britanie s-ar fi bucurat azi de constituţii democratice şi de alegeri libere în cazul în care n-ar fi devenit părţi ale Imperiului. În plus, administratorii britanici au stabilit dominaţia legii şi a ordinii în multe regiuni în care violenţa fusese anterior endemică. Chiar şi Gandhi, un critic aspru al imperialismului britanic, a recunoscut că stăpânirea britanică a modernizat India, i-a disponibilizat pe oameni la idei noi, şi a ajutat la dezvoltarea unei "Noi Indii".

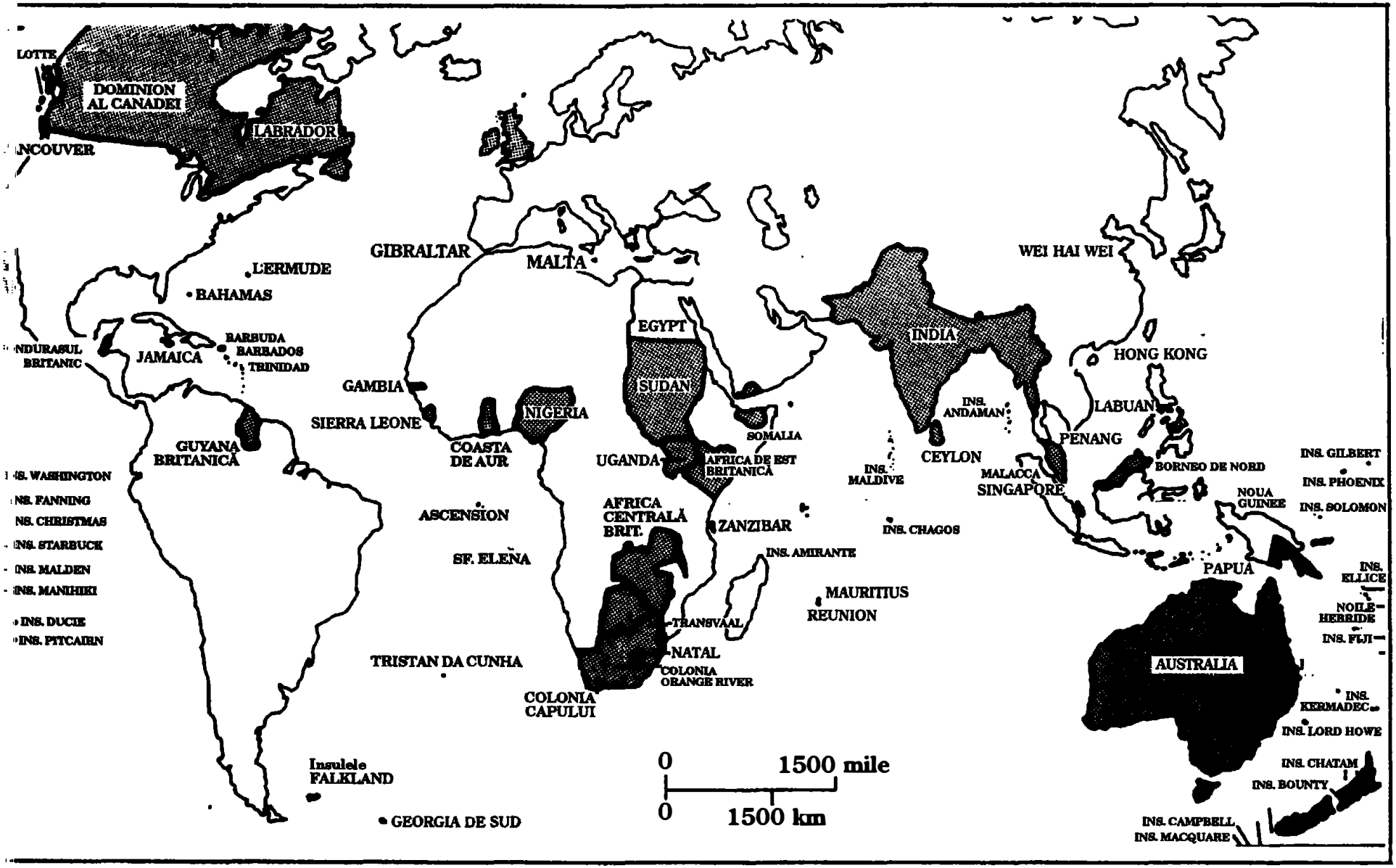

Imperiul Britanic în 1901

Totuşi, este greu de afirmat că, una peste alta, faptul de a face parte din Imperiul Britanic în 1914 era în avantajul teritoriilor dependente. Cu toate că nu poate fi cuantificată în termeni financiari, locuitorii "non-albi" ai imperiului dependent trebuiau să sufere umilinţa de a fi trataţi drept inferiori pe întreaga perioadă dintre 1815 şi 1914 şi după aceea. În termeni economici, situaţia era de asemenea nesatisfăcătoare. De exemplu, India era nu numai obligată să plătească 70 la sută din costurile armatei britanice indiene – care era o armată de ocupaţie – ci totodată o uriaşă piaţă indiană era ţinută în mod forţat deschisă la bunurile britanice. Ca urmare, multe dintre industriile Indiei erau distruse, iar ţara înregistra un uriaş deficit comercial cu Marea Britanie. Toate acestea i-au condus pe mulţi istorici indieni să susţină că dacă Marea Britanie nu şi-ar fi condus Imperiul ca pe un sistem cu două clase, şi ar fi tratat India şi alte ţări dependente ca pe nişte colonii de aşezări, poziţia economică a Indiei şi a altor ţări dependente din ziua de azi ar fi complet deosebită.

Este greu de contrazis afirmaţia conform căreia între 1815 şi 1914 Imperiul Britanic a slujit în principal intereselor elitelor de bărbaţi de rasă albă, aşa după cum au susţinut mulţi istorici africani, indieni şi antilezi. Aşa după cum se exprimă Paul Gilroy, faptul că "nu există negri în sindicate" ilustrează o prejudecată rasială durabilă în atitudinea britanică faţă de popoarele Imperiului său care a avut un impact profund asupra relaţiilor rasiale cu Marea Britanie de atunci încoace. Este de necontestat că, global, oamenii din fostul imperiu dependent nu sunt în continuare trataţi chiar ca cetăţeni de prima clasă ai societăţii britanice moderne. Pentru acest motiv, dacă nu pentru altele, istoria Imperiului rămâne într-o foarte mare măsură o problemă atât a trecutului cât şi a prezentului.

***Să lucrăm la** "Concluzii"*

Principalul scop al acestui capitol a fost acela de a va încuraja să gândiţi singuri cine a avut de câştigat şi cine de pierdut de pe urma Imperiului Britanic în secolul al XIX-lea. Important este să vă formulaţi propriile voastre concluzii şi să fiţi în stare să oferiţi dovezi spre a vă sprijini opiniile. Cea mai folositoare sarcină pe care v-aţi putea-o asuma după citirea acestui capitol ar consta în întocmirea a două liste – câştigători şi perdanţi – şi în a explica în fiecare caz felul în care grupul în chesiune a câştigat sau a pierdut. Dacă adoptaţi o părere echilibrată, majoritatea grupurilor ar trebuie să fie prezente în ambele liste.

Tabel cronologic

1815 Congresul de la Viena. Franța, Spania și Olanda au căzut de acord să abolească comerțul cu sclavi (Marea Britanie făcuse acest lucru în 1807). Marea Britanie a păstrat majoritatea cuceririlor coloniale făcute în timpul războaielor napoleoniene, inclusiv Capul Bunei Speranțe (Olanda a primit 6 milioane de lire sterline drept compensație), Malta și Mauritius

1834 Sclavia este abolită pe tot cuprinsul Imperiului Britanic.

1837 Rebeliunea canadiană.

1838 Mai-decembrie. Misiunea lordului Durham în Canada.

1839 Raportul Durham recomanda "guvernare responsabilă" pentru Canada. Începe "Războiul opiului" între Marea Britanie și China.

1840 Canada superioară se unește cu Canada Inferioară. Este anexată Noua Zeelandă.

1841 Robert Peel devine prim-ministru al Marii Britanii.

1842 Victorie pentru Marea Britanie în "războiul opiului". China a plătit 13 milioane de lire sterline drept despăgubiri de război, a deschis cinci porturi și a cedat Marii Britanii Hong-Kong-ul.

1843 Este anexat Natal-ul. Încep războaiele maorilor împotriva stăpânirii britanice din Noua Zeelandă (victorie britanică în 1847).

1846 Sunt anexate Kaffvaria și Labuan. Sunt respinse "legile porumbului".

1848 Nova Scoția – prima colonie cu guvernare responsabilă.

1849 Sunt abolite legile navigației.

1850 Legea guvernării coloniilor australiene.

1852 Legea Constituției Noii Zeelande. Sunt abolite taxele de zahăr.

1855 Noi constituții pentru majoritatea coloniilor australiene.

1857 Mai. Rebeliunea indiană începe la Meerut – se termină în 1858.

1858 Întemeierea Columbiei Britanice. Noiembrie. Proclamarea de către regina Victoria a stăpânirii britanice asupra Indiei. Legea stăpânirii Indiei.

1859 Queensland devine o colonie separată.

1860 Începe faza a doua a războaielor maore – care continuă până în 1870.

1861 Comitetul pentru Cheltuielile Militare Coloniale recomandă reduceri ale trupelor britanice în coloniile de așezări. Este anexat Lagos-ul.

1864 Marea Britanie cedează Greciei Insulele Ioniene.

1865 Comitetul Camerei Comunelor pentru Așezările din Africa de Vest recomandă "să nu se mai facă anexări în Africa de Vest."

1867 Legea Britanică a Americii de Nord întemeiază "Dominionul Canadei".

1868 Gladstone devine prim-ministru pentru întâia oară.
1869 Se deschide Canalul Suez. The Hudson Bay Company îşi cedează dreptul asupra teritoriului guvernului Dominionului Canadei.
1871 Columbia Britanică se uneşte cu Dominionul Canadei. Este anexată Griqueland West (în Africa de Sud) ca urmare a descoperirii de diamante.
1872 Coloniei Capului i se acordă guvernare responsabilă.
Iunie. Disraeli rosteşte celebrul său discurs de la Crystal Palace în care atacă "indiferenţa" liberală faţă de Imperiu.
1873 Începe războiul cu *ashanti* – terminat cu victoria britanicilor.
1874 Disraeli devine prim-ministru.
1875 Disraeli cumpără acţiunile la Compania Canalului Suez ale kedirului Egiptului.
1876 Regina Victoria devine "împărăteasă a Indiei".
Atrocităţi bulgăreşti.
1877 Este anexat Transvaal. Începe războiul ruso-turc.
1878 Congresul de la Berlin. Disraeli se întoarce în "Pace cu Onoare"
Începe războiul afgan.
1879 Începe războiul zulus – încheiat cu victorie britanică. Gladstone iniţiază "Campania Midlothian" împotriva "misiunii imperialiste" a lui Disraeli.
1880 Martie. Gladstone îl învinge pe Disraeli în alegerile generale. Începe primul război cu burii.
1881 Moartea lui Disraeli (Lord Beaconsfield).
1882 Ocupaţia "în silă" a Egiptului de către britanici.
1883 Lordul Cromer este numit agent britanic şi consul general al Egiptului.
1884 Noiembrie. Începe Conferinţa de la Berlin referitoare la Africa de Vest. Iau parte 15 naţiuni. Sunt decise regulile de bază ale Împărţirii Africii.
1885 Moartea generalului Gordon la Khartoum.
Este încheiat Congresul Naţional Indian.
1886 Gladstone învins în alegerile generale din pricina Regulamentului Interior al Irlandei. Joseph Chamberlain şi alţi 50 de membri de parlament liberali părăsesc Partidul Liberal spre a-şi uni forţele într-o coaliţie unionistă cu conservatorii. Se descoperă aur în Transvaal.
1888 Imperial British East Africa Company primeşte decret regal.
1890 Tratate britanice cu Germania şi Franţa referitoare la Africa de Est şi de Vest.
Cecil Rhodes devine prim-ministru al Coloniei Capului.
1893 Natal-ul capătă guvernare responsabilă.

1895 Joseph Chamberlain este numit secretar colonial. Raidul lui Jameson se încheie cu un eşec şi cu "umilirea" lui Cecil Rhodes, care îşi dă demisia din postul de prim-ministru al Coloniei Capului.
1896 Lordul Kitchener avansează în Sudan.
1897 Conferinţa colonială se termină cu un eşec.
Lordul Milner este numit înalt comisionar pentru Africa de Sud.
1898 Joseph Chamberlain anunţă un plan economic pe cinci ani spre a dezvolta Insulele Antile. Confruntarea de la Fashoda dintre Marea Britanie şi Franţa se termină cu retragerea Franţei. Acum Marea Britanie deplin control asupra Sudanului. Lordul Curzon devine vicerege al Indiei. Moartea lui Gladstone.
1899 Octombrie. Începe războiul anglo-bur.
Decembrie. O "săptămână neagră", plină de înfrângeri ale britanicilor în războiul cu burii.
1900 Februarie. Lordul Kitchener şi lordul Roberts preiau comanda asupra armatei britanice în războiul cu burii. Parrderg, Ladysmith şi Kimberley sunt despresurate de forţele britanice.
Mai. Eliberarea oraşului Mafeking îi face pe britanici nebuni de bucurie. Răscoala boxerilor în India. Octombrie. Victoria conservatorilor la "alegerile kaki".
1901 Dezaprobare generală faţă de tratamentul la care îi supun britanicii pe deţinuţii de război buri.
Moare regina Victoria.
Se formează Commonwealth-ul Australiei.
1902 Războiul cu burii se termină prin victoria britanicilor.
Este semnată alianţa anglo-japoneză.
Este publicată lucrarea *Imperialism: A Study* de J.A. Hobson.
1903 Joseph Chamberlain îşi dă demisia din postul de secretar colonial spre a forma Liga pentru Reforma Taxelor Vamale.
1904 Este semnată înţelegerea anglo-franceză.
1905 Împărţirea Bengal-ului. Proteste în India.
Lordul Milner este înlocuit din postul de înalt comisionar pentru Africa de Sud.
1906 Ianuarie. Partidul Liberal repurtează o răsunătoare victorie în alegerile generale.
1907 Este semnată convenţia anglo-rusă.
Este acordată guvernare responsabilă Coloniei Orange River.
1909 Reformele Morley-Minto sunt puse în practică în India.
Legea consiliilor indiene.
1910 Uniunea Africii de Sud.
1914 August. Începe primul război mondial.

Lecturi suplimentare

*

P. J. Cain - *The Economic Foundations of British Overseas Expansion 1880-1914* (London 1980)
B. Porter - *The Lion's Share: A Short History of British Imperialism 1850-1983* (Longman 1987)
R. Hyman - *Britain's Imperial Century 1815 1914* (London 1975)
C. C. Eldridge - *British Imperialism in the Nineteenth Century* (Macmillian 1984)
P. J. Cain şi A. G. Hopkins - *British Imperialism: Innovation and Expansion 1688-1914* (Longman 1993)
D. K. Fieldhouse - *Economics and Empire 1830-1914* (London 1973)
M. Doyle - *Empires* (Cornell University Press 1987)
P. Kennedy - *The Rise and Fall of Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500-2000* (Fontana 1988)

*

M. E. Chamberlain - *The Scramble for Africa* (Longman 1974)
J. M. Mackenzie - *The Partition of Africa* (Routledge 1983)

*

J. A. Hobson - *Imperialism:A Study* (London 1902)
V. I. Lenin - *Imperialismul: ultimul stadiu al capitalismului* (1916)
R. Owen şi B. Sutcliffe - *Studies in Teory of Imperialism* (London 1972)
R. E. Robinson şi J. Gallangher - *Africa and the Victorians: The Official Mind of Imperialism* (London 1961)
W. R. Louis - *Imperialism: The Gallangher and Robinson Controversy* (London 1976)
J. A. Schumpeter - *The Sociology of Imperialism* (London 1951)
H. M. Wright - *The New Imperialism* (london 1961)

*

D. Kumar - *The Cambridge Economic History of India Vol.II 1760-1970* (CUP 1983)

M. Greenberg - *British Trade and the Opening Up of China 1800-1842* (CUP 1951)
J. Fairbank - *The Cambridge History of China, Vol X* (Cambridge 1978), *Vol XI* (Cambridge 1980)
P. Borrounghs - *The Canadian Crisis and British Colonial Policy 1828-1841* (London 1971)
M. Dunn - *Austria and the Empire: From 1788 to the Present Day* (Sidney 1984)
K. Sinclair - *A History of New Zeeland* (London 1980)
R. A. Oliver şi G.N.Sanderson - *The Cambridge History of Africa, 1870-1905, Vol VI* (CUP 1985)

*

H. Brown - *Joseph Chamberlain, Radical and Imperialist* (Longman 1974)
C. C. Eldridge - *Imperialism in the age of Gladstone and Disraeli,* (London 1992)
J. Walton - *Disraeli* (Routledge 1972)
M. Winstanley - *Gladstone* (Routledge 1992)
R. Shannon - *The Crisis of Imperialism* (London 1977)
J. M. MacKenzie - *Propaganda and Empire: the Manipulation of British Public Opinion 1880-1960* (Mancester University Press 1984)
J. M. MacKenzie - *Imperialism and Popular Culture* (Mancester University Press 1986)

*

T. Pakenham - *The Boer War* (London 1979)
R. Price - *An Imperial War and The Working Class* (London 1972)

*

L. Davies şi R. Huttenback - *Mammon and The Pursuit of Empire: The Political Economy of Britsh Imperialism,1860-1912* (CUP 1986)

*

A. B. Keith - *Speeches and Documents on British Colonial Policy 1763-1917* (London 1966)

Index

Africa de Vest 10, 27, 35, 38, 40, 41, 51, 52, 57, 59, 138, 144, 145
Antile 10, 17, 21, 22, 27, 30, 33, 103, 143, 146
Australia 1, 2, 11, 17, 23, 27, 102, 127, 146

Blake 91, 94, 130

Cain 24, 47, 48, 49, 50, 67, 120, 122, 137
Canada 1, 2, 6, 11, 16, 17, 23, 27, 127, 135, 141, 144
Chamberlain 14, 44, 60, 85, 91, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 111, 112, 115-7, 120, 121, 130-2, 139, 145, 146
China 4, 32, 33, 64, 67, 81-7, 144
Conferința 52, 99, 145
Curzon 64, 77, 78, 79, 80, 87, 146

Disraeli 26, 91-3, 94,-6, 105, 111-2, 145

East India Company 9, 17, 65-8, 73, 82, 114
Egipt 1, 4, 36, 38, 45, 50, 51, 138
Eldridge 94

Fieldhouse 45, 53
Franța 7, 8, 9, 10, 35, 38, 40, 55, 57, 83, 84, 86, 134, 144, 145, 146

Gallagher 13, 28, 29, 30, 33, 48, 50, 51, 60
Germania 35, 40, 41, 55, 57, 83-5, 118, 125, 136,. 145
Gladstone 14, 26, 35, 51, 52, 63, 91, 95-9, 111, 145-6

Hobsbawm 47
Hobson 12, 45, 48, 60, 104, 115, 124, 132, 146
Hopkins 24, 47-9, 50, 67, 115, 117, 132

Împărțirea Africii 35, 41, 42, 44, 45, 47, 53,-6, 58, 61-2
Imperiul Grec 4, 5
Imperiul grec 4
Imperiul Otoman 36, 93
Imperiul Roman 5, 6
India 1, 2, 4, 6, 8, 9, 12, 16, 17, 26, 32-3 45, 64-9, 71-9, 80, 82, 85, 86, 92, 93, 95, 98, 114, 134, 141, 143, 146
Italia 35, 41, 58

Japonia 81, 83, 85

Kennedy 54, 135
Kitchener 118, 119, 121, 126, 146
Kruger 113, 114, 116, 117, 118, 130

Lenin 12, 27, 45, 46, 47, 60
Leopold 40, 41, 47, 57, 58, 59

MacKenzie 106
Milner 44, 115-8, 120, 123, 130, 139, 146

Noua Zeelandă 2, 18, 27, 28, 127, 141, 144

Porter 49, 133
Price 104, 105

Războiul cu burii 105, 113, 128-9, 130-1, 146
Rebeliunea indiană 68, 144
Rhodes 42,-4, 51, 59, 60, 62-3, 130, 132, 139, 145
Robinson 13, 28-9, 30, 33, 48, 50, 51, 60, 63

S.U.A. 10, 19, 30, 45, 83, 85, 100, 124, 134, 136, 138
Schumpeter 46, 47, 132
Shannon 98
Spania 8, 144

Taylor 53

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă și foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar și publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi și studenți.

***Imperiul Britanic, 1815-1914* analizează temele majore și evenimentele din istoria colonialismului britanic în lumina celor mai recente cercetări istorice. Autorul plasează Imperiul într-un context istoric general, explicând evoluția și expansiunea acestuia în Africa și Asia, precum și impactul pe care l-a avut asupra politicii, culturii și societății britanice.**

ISBN 973-9392-42-3